

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut
Rahvusvahelise ja Euroopa õiguse õppetool

Maria Pihlak

**KUIDAS MÕJUTAB KOHUSTUSLIK LEPITUSMENETLUS ÕIGUST
ÕIGLASELE KOHTUMENETLUSELE?**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Carri Ginter

Tallinn
2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1 Kohustuslik lepitusmenetlus kui alternatiivne vaidluste lahendamise meetod	8
1.1 Lepitusmenetluse aluspõhimõtted	8
1.2 Kohustusliku lepitusmenetluse eelised vabatahtliku lepitusmenetluse ees	14
2 Kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise viisid.....	16
2.1 Kategooriline lepitusmenetlus	17
2.1.1 Kategooriline lepitusmenetlus üksikute spetsiifiliste vaidluste puhul	18
2.1.2 Kategooriline lepitusmenetlus valdavatel juhtudel tsiviilvaidlustest	20
2.2 Diskretsiooniline lepitusmenetlus.....	22
2.2.1 Kohtuniku diskretsioonil põhinev kohustuslik lepitusse suunamine.....	23
2.2.2 Kohtuniku diskretsioonil põhinev kohustuslik teabeüritusel osalemine.....	24
2.2.3 Sanktsioonide kohaldamine põhjendamatult lepitamisest keeldumise korral.....	26
3 Õigus õiglasele kohtumenetlusele: elemendid ja põhimõtted.....	32
3.1 Õigus õiglasele kohtumenetlusele inimõiguste konventsiooni ning põhiõiguste harta kontekstis	33
3.2 Õigus pöörduda õiguste rikkumise korral kohtusse.....	35
3.2.1 Reaalne võimalus kohtusse hagi esitamiseks	36
3.2.2 Õigus olla teavitatud menetluslikest õigustest ja kohustustest.....	39
3.2.3 Piirangud kohtusse pöördumisel	39
4 Kohustusliku lepitusmenetluse kooskõla õigusega õiglasele kohtumenetlusele	43
4.1 Kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasusest õigusteoorias.....	44
4.2 Kohustuslik lepitusmenetlus Euroopa Kohtu kohtupraktikas.....	48
4.2.1 Eelotsuseküsimumuste vastuvõetavuse tingimused	50
4.2.2 Tõhus vaidluste lahendamine kui legitiimne eesmärk.....	52
4.2.3 Kohustuslik lepitusmenetlus kui vahend eesmärgi saavutamiseks	53
4.2.4 Vahendi proportsionaalsus taotletava eesmärgi suhtes	54
Kokkuvõte	62
How does mandatory mediation affect the right to a fair trial?.....	66
Kasutatud kirjandus	72

Kasutatud normatiivaktid.....	74
Kasutatud kohtupraktika.....	75
Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika.....	75
Euroopa Liidu Kohtu praktika.....	76
Muud allikad.....	76

SISSEJUHATUS

21.05.2008. aastal jõustus Euroopa Liidus direktiiv vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Liikmesriikidel oli aega direktiiv üle võtta kuni 21.05.2011. Direktiiviga soovitakse hõlbustada alternatiivsete vaidluste lahendamise menetluste kättesaadavust ja edendada vaidluste rahumeelset lahendamist, soodustades vahendusmenetluse kasutamist ning tagades tasakaalu vahendus- ja kohtumenetluste vahel. Nimelt nõuti juba 1999. aastal Tampere toimunud Euroopa Ülemkogu kohtumisel liikmesriikidelt alternatiivsete kohtuväliste menetluste loomist tagamaks õiguskaitse parem kättesaadavus.¹ 2011. aasta lõpuks oli direktiiv jäetud siseriiklikusse õigusesse üle võtmata kõigest kuuel liikmesriigil: Küprosel, Tšehhi Vabariigil, Hispaanial, Prantsusmaal, Luksemburgil ja Hollandil.² 2012. aasta sügisel teatas komisjon, et kuuest liikmesriigist kahe puhul – Holland ja Küpros – alustatakse rikkumismenetlust seoses direktiivi ülevõtmata jätmisega.³ Eesti võttis direktiivi üle 1. jaanuaril 2010. a seoses lepitusseaduse jõustumisega.⁴

Olenemata direktiivi jõustumisest juba aastal 2008 ning mitmete Euroopa Liidu liikmesriikide pikaajalisest kogemusest lepitusmenetluse kasutamisega, on lepitusmenetlus Euroopa Liidus tänaseks päevaks siiski veel nišitegevus, mis ei ole saanud liikmesriikide õiguskultuuride osaks.⁵ Seetõttu on õigusteoorias tehtud ettepanek võtta kasutusele “tasakaalu sihtnumber” (*balanced relationship target number*), mille eesmärk oleks muuta lepitusmenetlus kohustuslikuks kohtueelseks menetluseks konkreetselt määratletud protsendil juhtudel arvestades iga liikmesriigi eripära.⁶ Protsent esindaks minimaalset arvu vaidlustest, mille osas peaks proovima lepitusmenetlust, saavutamaks tasakaal kohtus menetletavate vaidlustega. Lepitusmenetluse kohustuslikuks muutmisele on poolehoidu näidanud ka Euroopa Parlament, kes jõudis oma 2011. aasta resolutsioonis vahendusmenetluse direktiivi rakendamise kohta

¹ Tampere European Council Presidency Conclusions, 15.-16.10.1999, p 30. Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (04.05.2013).

² European Commission Press Release on 21.11.2011, “Cross-border legal disputes: Commission takes action to ease access to justice”. Arvutivõrgus: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1432_en.htm?locale=en (04.05.2013).

³ European Commission Press Release on 27.09.2012, “Cross-border legal disputes: Commission takes Cyprus and the Netherlands to Court for failing to transpose EU rules”. Arvutivõrgus: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1016_et.htm (04.05.2013).

⁴ Lepitusseadus, 01.01.2010, RT I 2009, 59, 385.

⁵ S. White. Directive 2008/52 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters: a new culture of access to justice?. – Arbitration 2013, 79(1), lk 52.

⁶ G. De Palo. M. B. Trevor. EU Mediation Law and Practice. Oxford University Press, 2012, lk 8.

liikmesriikides järeltulele, et kohustuslik lepitusmenetlus aitab muuta vaidluste lahendamist tulemuslikumaks ja vähendab kohtute töökoormust.⁷

Euroopa parlamendis toimunud arutelud lepitusmenetluse tsiviil- ja kaubandusajades kasutamise kohta on andnud signaale selle kohta, et direktiiv sellisel kujul nagu ta praegu kehtib, ei ole võimeline saavutama ettenähtud eesmärgi. Euroopa Komisjoni asepresident Viviane Reding on öelnud, et komisjoni eesmärgiks on teha omalt poolt kõik, et aidata kaasa lepitusmenetluse efektiivsele toimimisele liikmesriikides.⁸ Hiljemalt 21.05.2016. a esitab komisjon Euroopa Parlamendile, nõukogule ning Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele aruande vahendusdirektiivi kohaldamise kohta. Vajaduse korral lisatakse aruandele ettepanekud direktiivi kohandamiseks.⁹ Seega on kohustusliku lepitusmenetluse juurutamine vähemalt poliitilisel areenil aktuaalne temaatika.

Poliitilisest aspektist vaadatuna nähakse lepituses tõhusat alternatiivi kohtumenetlusele, mis võiks aidata kaasa poolte vaidluse efektiivsemale lahendamisele samal ajal soodustades ka kohtumenetluse tõhusamaks muutmist. Eesmärgi saavutamiseks on vajalik vähemalt prooviperioodi ajaks lepitusmenetluse kohustuslikuks muutmise, sest senised lepitusmenetluse kasutamise tulemused näitavad, et poolte vaba tahte alusel lepitusmenetlust kuigi palju ei kasutata.

Lepitusmenetluse kohustuslikuks muutmisel tekib küsimus, kuidas mõjutab see poole õigust pöörduda vaidluse lahendamiseks kohtusse. Nimelt on nii Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikliga 6 kui ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 47 garanteeritud indiviidile õigus õiglasele kohtumenetlusele. Seega seisavad Euroopa Liidu ja selle liikmesriikide seadusandjad probleemi ees, milliseid vahendeid kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel kasutada tagamaks lepitusmenetluse kui tõhusa vaidluste lahendamise meetodi laialdasem kasutamine ilma, et riivataks indiviidi õigust õiglasele kohtumenetlusele. Käesolev magistr töö uuribki nimetatud probleemi.

⁷ Euroopa Parlamendi 13. septembri 2011. aasta resolutsioon, mis käsitleb vahendusmenetluse direktiivi rakendamist liikmesriikides, selle mõju vahendusmenetlusele ja selle vastuvõtmist kohtute poolt (2011/2026(INI)), p-d 4; 9-10. – Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2011-0361+0+DOC+PDF+V0//ET> (04.05.2013).

⁸ Euroopa Parlament. Arutelud, 11.09.2012. CRE 11/12/2012 – Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20121211&secondRef=ITEM-016&language=ET> (04.05.2013).

⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, 21. mai 2008, vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. – ELT L 136, 24.05.2008, artikkel 11.

Magistritöö esmaseks eesmärgiks on analüüsida lepitusmenetluse eeliseid kohtumenetluse ees, et välja selgitada, miks peetakse lepitusmenetlust tõhusaks alternatiiviks kohtumenetlusele. Eesmärgi saavutamiseks uurib autor magistritöö esimeses peatükis lepitusmenetluse läbiviimise põhimõtteid ning taotletavaid eesmärke. Analüüsitakse kohustusliku ja vabatahtliku lepitusmenetluse põhimõtteid ning küsimust, kuidas aitavad need kaks erinevat meetodit tagada lepitusmenetluse tõhusust.

Magistritöö teiseks eesmärgiks on uurida erinevaid kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise viise. Nende põhjal on võimaik teha järeldusi, millist mõju omavad viisid poole õigusele pöörduda vaidluse lahendamiseks kohtusse. Selleks analüüsib autor töö teises osas Euroopa Liidus kasutusel olevat kahte meetodit lepituse kohustuslikuks juurutamiseks: kategoorilist ja diskretsioonilist lepitusmenetlust. Käsitlemist leiavad vahendusdirektiivi asjakohased sätted ning lisaks lepitusseadused ja kohtupraktika Eestist, Saksamaalt, Austriast, Itaaliast ning Inglismaalt.

Seoses magistritöö uurimisküsimusega kohustusliku lepitusmenetluse mõjust õigusele õiglasele kohtumenetlusele on tarvilik välja selgitada ka nimetatud õiguse asjakohased elemendid ning põhimõtted, mille alusel hinnatakse riive esinemist. Seetõttu tegeletakse magistritöö kolmandas peatükis Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 47 analüüsimisega.

Magistritöö viimaseks eesmärgiks on välja selgitada kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise vahendid, mis võivad riivata indiviidi õigust õiglasele kohtumenetlusele. Arvestades, et õiguspraktika toetub sageli õigusteooriale, uurib autor töö kolmandas osas õigusteooria seisukohti kohustusliku lepitusmenetluse erinevate aspektide õiguspärasuse kohta. Sellele järgnevalt käsitletakse Euroopa Kohtu kohtupraktikat kahes kohtuasjas, mis puudutasid otseselt kohustusliku lepitusmenetluse kasutamist. Autor uurib kohtuasjades tõstatatud probleeme ning toob välja kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise vahendid. Seejärel analüüsitakse vahendite kooskõla õigusega õiglasele kohtumenetlusele proportsionaalsuse testi kasutamise teel.

Magistritöö hüpoteesiks on, et kohustuslik lepitusmenetlus ei riku *per se* õigust õiglasele kohtumenetlusele, kuid olenevalt kohustusliku lepitusmenetluse juurutamiseks valitud vahenditest võib riive sellegipoolest esineda. Hüpoteesi kontrollimise tulemusel on võimalik

vastatata uurimisküsimusele, kuidas mõjutab kohustuslik lepitusmenetlus õigust õiglasele kohtumenetlusele.

Magistritöö rajaneb kohustusliku lepitusmenetluse olemust, rakendamist ning õiguspärasust puudutavate õigusteooria valitsevate arusaamade teoreetilisel uurimisel. Autor toetub kohustusliku lepitusmenetluse meetodite terminoloogia valikul ning õigusteoreetilisel käsitlusel suures osas professor Frank E. A. Sander'i seiskohtadele. Tegemist on Harvardi ülikooli õigusteaduskonna professoriga, keda peetakse alternatiivsete vaidluste lahendamise meetodite õigusteooria ning õiguspraktika pioneeriks.¹⁰

Lisaks põhineb magistritöö Euroopa Liidu liikmesriikide (eelkõige Eesti, Austria, Saksamaa, Inglismaa ning Itaalia) ning Euroopa inimõiguste kohtu ja Euroopa Kohtu kohtupraktika analüüsil. Arvestades, et Eestis on kohustuslikku lepitusmenetlust puudutav kohtupraktika veel välja kujunemata, peab autor õigustatuks käsitleda kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel näidetena Eesti lepitusseaduse kirjutamisele eeskujuks olnud Austria ning Saksamaa kohtupraktikat ning radikaalsemate näidetena kohustusliku lepitusmenetluse kasutamisel Inglismaa ning Itaalia vastavat kohtupraktikat.

Autor loodab, et käesolev magistritöö on abiks Eesti õiguspraktikutele ja seadusandjale lepitusmenetluse tõhusa juurutamise diskussiooni edendamisel ning annab mõningaid ideid, kuidas Eestis lepitusmenetluse efektiivsemale toimimisele kaasa aidata. Autor hoidub omapoolsete justiitspoliitikat puudutavate ettepanekute tegemisest kuivõrd magistritöö eesmärgiks ei ole selgitada välja Eesti seadusandluse kitsaskohti vaid analüüsida kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise õiguspärasust õiguse õiglasele kohtumenetlusele kontekstis.

¹⁰ M. L. Moffitt. Special Section: Frank Sander and His Legacy as an ADR Pioneer. – Harvard University Negotiation Journal, 2006, lk 437-443.

1 Kohustuslik lepitusmenetlus kui alternatiivne vaidluste lahendamise meetod

Lepitus kui alternatiivne vaidluste lahendamise meetod on Eesti tsiviilõiguses küllaltki uudne nähtus. Esimene sellekohane seadus – lepitusseadus (edaspidi ka *LepS*) – võeti vastu 18.11.2009 ja see jõustus 01.01.2010. Lepitusseaduse vastuvõtmisega loodeti positiivselt muuta vaidluskultuuri Eesti ühiskonnas luues alternatiivseid võimalusi kohtulikul teel vaidluste lahendamisele.¹¹ Kuna kohtumenetluse aja- ja ressursikulu on tekitanud ühiskonnas meeolehärra ja võib ekstreemsemates olukordades esile kutsuda ka isikute põhiõiguste rikkumisi Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹² (edaspidi ka *EIKonv* või *inimõiguste konventsioon*) artikkel 6 kontekstis, on kohtulikule vaidluste lahendamisele alternatiivide otsimine igati põhjendatud tegevus. Valiku langetamine lepitusmenetluse juurutamise ja propageerimise kasuks on samaaegselt nii loomulik tulem seoses alternatiivsete vaidluste lahendamise meetodite arengusuundadega Euroopa Liidus kui ka ratsionaalne valik seoses lepituse mitmete positiivsete külgedega. Mõistmaks paremini, milles seisneb lepitusmenetluse tõhusus ja eelistatus võrreldes kohtumenetlusega, analüüsib autor alljärgnevalt lepitusmenetluse arengut Euroopa Liidus ja lepituse iseloomulikke omadusi ning aluspõhimõtteid. Sellele järgnevalt selgitatakse kohustusliku lepitusmenetluse olemust ja juurutamise võimalusi.

1.1 Lepitusmenetluse aluspõhimõtted

Alternatiivsed vaidluste lahendamise meetodid (edaspidi ka *ADR*¹³) tsiviilasjades on olnud juba sajandeid kasutusel nii Euroopa riikides kui ka väljaspool. ADR üks hilisemaid meetodeid on lepitamine, mis sai väidetavalt alguse Ameerika Ühendriikides 1960. aastatel.¹⁴ Euroopas on lepitamine tekitanud kõneainet viimase kümne kuni kahekümne aasta jooksul.¹⁵ Esimene ametlik ettepanek lepitusmenetluse edendamise kohta Euroopa Liidus tehti Euroopa

¹¹ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487, lk 17. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&eid=624582&u=20120222104036> (04.05.2013).

¹² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹³ Lühend tuleneb inglise keelsest vastest *alternative dispute resolution*. ADR meetodite hulka loetakse lisaks lepitusele veel läbirääkimised ja arbitraaz. Vt E. A. Dauer. *Alternative Dispute Resolution: Law and Practice*. Juris Publishing, Inc, 2000.

¹⁴ D. J. Della Noce. *Mediation Theory and Policy: the Legacy of the Pound Conference*. – *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 545, 2002, lk 14.

¹⁵ De Palo. Trevor, 2012, lk 1.

Ülemkogu kohtumisel Tampere 1999. aastal.¹⁶ Sellele järgnevalt avaldas Euroopa Komisjon 2002. aasta aprillis aruteluks roheline raamatu alternatiivsete vaidluslahendusmeetodite kohta,¹⁷ mille tulemusena tehti 2004. aasta oktoobris ettepanek direktiivi vastuvõtmiseks.¹⁸ Direktiiv vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades (edaspidi ka *direktiiv* või *vahendusmenetluse direktiiv*) jõustus 21.05.2008 ning liikmesriikidele anti aega direktiivi ülevõtmiseks kuni 21.05.2011.¹⁹ Eesti võttis direktiivi lepitusseaduse näol üle 01.01.2010.

Vahendusmenetluse ehk lepitamisega on direktiivi artikkel 3 punkti a järgi tegemist siis, kui vaidluse kaks või enam poolt püüavad vabatahtlikkuse alusel vahendaja abil ise oma vaidluse lahendamise suhtes kokkuleppele jõuda. Sarnane definitsioon esineb ka Eesti lepitusseaduses, mille § 1 lg 2 järgi on lepitusmenetlus poolte vabatahtlikkusel põhinev tegevus, mille käigus lepitaja toetab lepitusosaliste suhtlust eesmärgiga aidata neil leida vaidlusküsimusele lahendus. Austria lepitusseaduse (*Zivilrechts-Mediations-Gesetz* – edaspidi ka *ZivMediatG*)²⁰ § 1 lg 1 järgi on lepitus poolte vaba tahte alusel läbi viidav tegevus, kus vastava erialase väljaõppega erapooletu vahendaja (lepitaja) kasutades tunnustatud meetodeid aitab süstemaatiliselt kaasa poolte vahelisele suhtlusele eesmärgiga aidata leida pooltel endil vaidlusele lahendus. Saksamaal 21.07.2012 jõustunud lepitusseaduse (edaspidi ka *MediationsG*)²¹ § 1 lg 1 defineerib lepituse kui konfidentsiaalse ja struktureeritud menetluse, kus pooled püüavad lahendada vaidluse vabal tahtel ja omal initsiatiivil saavutatud kokkuleppega ühe või mitme lepitaja kaasabil. Eeltoodud definitsioonide põhjal võib lepitusmenetlust iseloomustada kolme samaaegselt esineva tingimusega:

- 1) lepitus toimub poolte vaba tahte alusel;
- 2) pooli abistab probleemile lahenduse leidmisel erapooletu lepitaja; ning
- 3) saavutatav lepituskokkulepe on poolte endi eelistatav lahendus, mitte lepitaja ainuisikuline otsus.

¹⁶ Tampere European Council 15 and 16 October 1999. Presidency conclusions. Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm# (04.05.2013).

¹⁷ Commission of the European Communities. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. Brussels, 19.04.2002, COM(2002) 196 final.

¹⁸ Euroopa Ühenduste Komisjon. Ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv vahenduse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Brüssel, 22.10.2004, KOM(2004) 718 lõplik.

¹⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, lk 3-8.

²⁰ *Bundesgesetz über Mediation in Zivilrechtssachen.* – BGBl I Nr 23/2003.

²¹ *Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung.* – BGBl. I, 2012, S. 1577.

Enne lepitusmenetluse eesmärkide juurde suundumist on asjakohane selgitada, et autor käsitleb käesolevas magistriritöös lepitusmenetlust ja vahendusmenetlust sünonüümidena. Vahendusmenetluse all mõistetakse õigusteoorias olukorda, kus pooli toetatakse lahenduse leidmisel kolmanda neutraalse isiku poolt. Sel kolmandal isikul puudub pädevus poolte tegevusse aktiivselt sekkumiseks: ta ei avalda pooltele mingil moel survet, ta ei langeta otsust ega ürita pooli omapoolsete lahendusvariantide õigsuses veenda. Kolmas isik üksnes toetab pooli lahenduse leidmisel, vahendades neid ning kutsudes neid üles leppimisele.²² Lepituse korral on menetluses osaleval kolmandal neutraalsel isikul pädevus esitada pooltele heakskiitmiseks ja vastuvõtmiseks omapoolne konflikti lahenduskäik. Autor nõustub lepitusseaduse seletuskirjas väljatooduga, et raske oleks tõmmata piire, kas läbi viidud menetlus oli puhas vahendusmenetlus või juba lepitamine. Hea lepitamine sisaldab endas alati ka poolte vahendamist, kuid vahendaja sekkumise aste sõltub tema poolt valitud tehnikate kasutamisest.²³ Seetõttu on vahendamine ja lepitamine omavahel tugevalt seotud ning nende eraldi käsitlemiseks puudub mõjuv põhjus.

Vahendusmenetluse direktiivi preambuli punkti 5 järgi on direktiivi vastuvõtmise eesmärgiks tõhusa õiguskaitse kättesaadavuse tagamine. Tegemist on praktilise eesmärgiga, sest kohtutesse esitatavate kaebuste arv on aasta-aastalt kasvanud, menetluse aeg venib ja sellega seoses kasvavad kõigi osapoolte kulud.²⁴ Kohtumenetluse efektiivsuse kahjuks räägib ka asjaolu, et nii materiaalsed kui menetlusõigust sisaldavaid õigusakte on mandri-euroopa õigustraditsiooni järgivates riikides palju ning nendes orienteerumine keeruline.²⁵ Direktiivi eesmärgi põhjendatust toetab ka statistika Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi ka *EIK* või *inimõiguste kohus*) praktikast, mille järgi puudutasid perioodil 1959-2011 peaaegu pooled kohtuotsused EIKonv artikkel 6 rikkumist.²⁶ Järelikult on mitmetel Euroopa Nõukogu liikmesriikidel raskusi kohtumenetluse tõhusa läbiviimisega. Tegemist on olulise probleemiga, sest aja- ja ressursikulukad menetlused mõjutavad õiglast kohtupidamist, mis muu hulgas eeldab ka asja lahendamist mõistliku aja jooksul.²⁷ Mitmed õigusteadlased on

²² Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487, lk 6.

²³ Samas.

²⁴ R. Drummond. Court-Annexed Mediation in England: Foundations for an independent and enduring partnership. 2005. Arvutivõrgus: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=962122 (04.05.2013), lk 1.

²⁵ Green paper on alternative dispute resolution, lk 7.

²⁶ European Court of Human Rights. Overview 1959-2011. February 2012. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E58E405A-71CF-4863-91EE-779C34FD18B2/0/APERCU_19592011_EN.pdf (04.05.2013).

²⁷ White, 2013, lk 54.

avaldanud arvamust, et probleemi lahendamisele võiks osaliselt kaasa aidata lepitusmenetluse suurem kasutamine.²⁸ Põhjuseid lepituse eelistamiseks on mitmeid.

Vahendusmenetluse direktiivi preambuli punktist 6 võib tuletada vähemalt neli põhjust, miks eelistada lepitusmenetlust kohtumenetlusele. Need põhjused on järgnevad: lepitusmenetlus on kulusid kokkuhoidev, kiire, paindlikum osapoolte vajaduste osas ja tagab suurema kindlustunde kokkuleppe järgimise osas.

Lepitusmenetluse ajasäästlikus ja kulude kokkuhoid väljendub selles, et reeglina kulub lepituskokkuleppe saavutamiseks vähem aega kui kohtulahendi saamiseks. Eestis populaarsust koguv kindlustuslepitus võttis Kindlustuse lepitusorganis aega 2011. aastal keskmiselt 43 päeva. Kõige kiiremini saavutati kokkulepe vähem kui 20 päevaga.²⁹ Võrdluseks võib siinkohal tuua 2011. aastal lahendatud tsiviilasjade keskmise menetlusaja esimese astme kohtutes, milleks justiitsministeeriumi andmetel oli 164 päeva. Apellatsioonimenetluses kulub ringkonnakohtutel tsiviilasja lahendamisele keskmiselt 167 päeva.³⁰ Seega kulub kahe kohtuastme läbimisel vähemkeeruka vaidluse lahendamisele keskmiselt 331 päeva. Võttes aga arvesse, et kohtuasjad varieeruvad oma keerukuse astmetelt, on asjakohane viidata ka järgnevale statistikale.

Kuni kuue kuu jooksul lahendati 2011. aastal ca 72% asjadest, kuue kuu kuni aasta jooksul 18% asjadest ja 8% lahendati 1-2 aasta jooksul, st ca 98% asjadest saab maakohtutes lahenduse vähemalt kahe aasta jooksul. Samas ca 800 asjas, mis 2011. aastal lahendati, oli maakohtu menetlus kestnud üle kahe aasta (sh 32 tsiviilasjas oli menetlus kestnud 7–15 aastat).³¹ Arvestades, et lepitusmenetluse kestus varieerub mõnest päevast kuni mõne nädalani (üksikumatel juhtudel mõne kuuni), on lepitusel kahtlemata eelis kuid kuni aastaid kestva kohtumenetluse ees.

²⁸ W. Winkler. Access to Justice, Mediation: Panacea of Pariah?. – Canadian Arbitration and Mediation Journal 16 (1):5-9, 2007.

²⁹ Kindlustuse lepitusorgan 2011. aasta aruanne. Arvutivõrgus: http://www.eksl.ee/images/files/Lepitusorgan_aruanne_2011%287%29.pdf (04.05.2013).

³⁰ I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed 2011. aasta kokkuvõtte. Justiitsministeerium, Õigusloome ja arenduse talitus, Justiitshalduspoliitika osakond, Tallinn 2012, lk 18. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56683/Kohtute+menetlusstatistika%2C+2011.a+kokkuv%F5te.pdf> (04.05.2013).

³¹ K. Luha. Kohtustatistika- aasta 2011 läbi keskmise menetlusaja prisma. – R. Teeveer jt (toim). Kohtute aastaraamat 2011, lk 8. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1345/Kohtute_aastaraamat2011_20apr.pdf (04.05.2013).

Teiseks oluliseks põhjuseks, miks lepitust eelistatakse kohtumenetlusele, on kulude kokkuhoid. Seda seisukohta toetab ka Inglismaa hiljutine kohtuotsuses *Faidi vs. Elliot Corporation*, kus kohtunik Lord Jacksoni asus seisukohale, et poolte kohtumenetluses kantud kulud £ 140,134 olid “ära visatud raha”, sest vaidluse oleks võinud konstruktiivselt ja tunduvalt väiksemate kuludega lahendada lepituses.³² Võrreldes teiste EL liikmesriikidega, on kohtumenetluse maksumus Inglismaal märkimisväärselt suurem, mis on kahtlemata argument lepitusmenetluse eelistamise kasuks, ja ka põhjus, miks kohtunikud seda aktiivselt menetlusosalistele soovivad.³³ See aga ei tähenda, et lepitusmenetlus ei võiks olla säästlikum vaidluste lahendamise alternatiiv ka teistes EL liikmesriikides.

Kuigi lepitusmenetlus on tasuline teenus, peetakse seda üksikisikule odavamaks kui kohtumenetlust. Näiteks maksavad kohtumenetluse pooled tavaliselt advokaadile tunnitasu nii menetluse eel oma probleemi tutvustades kui ka hiljem õigusabi eest kohtus. Lepitusmenetluses maksavad vaidluse pooled (tavaliselt ühiselt) probleemi tutvustamisel ja otsuse väljatöötamisel osalemise eest.³⁴ Lepitaja tasu on üldjuhul poolte kokkuleppe küsimus, kuid esineb ka vaidlusi, mille puhul selleks on fikseeritud summa. Näiteks on Kindlustuse lepitusorganis ette nähtud lepituse haldustasu 50 eurot iga lepitusaja kohta ja lisaks tuleb pooltel tasuda veel kindlustuslepitaja tasu, mille ülemmäär on 160 eurot.³⁵ Ka Euroopa Parlament on uurinud lepitusmenetlusega kokkuhoitavate kulude suurust. Parlamendi 2011. aasta raportis kajastuvad andmed näitavad, et keskmise piiriülese vaidluse kohtumenetlus maksab kokku 10,449 eurot, samas kui sarnase vaidluse lepitamise hinnaks on kõigest 2,490 eurot.³⁶ Järelikult, võttes arvesse kohtumenetlusega seonduvaid riigilõive, esindaja kulusid ja võimalust, et kohus jätab kõik kulud poolte endi kanda, on tõenäoline, et lepitusmenetlus on võrreldes kohtumenetlusega säästlikum alternatiiv vaidluse lahendamiseks.

Lepitusmenetluse aja- ja ressursikulu kokkuhoiu kõrval peetakse üheks kaalukamaks argumendiks lepituse eelistamisel kohtumenetlusele lepituse paindlikkust. Lepitusmenetlus eeldab poolte aktiivset osavõttu probleemile lahenduse leidmisel. Lepitajal puudub õigus esitada pooltele omapoolne siduv otsus kokkuleppe osas. Küll aga võib lepitaja aidata pooli

³² *Faidi vs. Elliot Corporation*, 16.03.2012. (2012) EWCA Civ 287.

³³ A. Hildebrand. The United Kingdom. – De Palo. Trevor 2012, lk 392.

³⁴ J. Erne. Vehendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. – *Juridica VII/2003*, lk 488.

³⁵ Kindlustuslepitusorgan, lepitusmenetluse kulude eeskiri. Arvutivõrgus:

http://www.eksl.ee/images/files/Lepitusorgan_kuludeeeskiri%288%29.pdf (04.05.2013).

³⁶ G. De Palo, A. Feasley, F. Orecchini. Quantifying the cost of not using mediation – a data analysis. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, 2011, lk 4. Arvutivõrgus:

<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201105/20110518ATT19592/20110518ATT19592EN.pdf> (04.05.2013).

neile sobiva lahenduseni jõudmisel ja teha omapoolseid ettepanekuid. Seega on lepitusmenetluse puhul võimalik võtta arvesse kõiki poolte jaoks olulisi asjaolusid ja anda neile selline kaal, mida pooled ise heaks arvavad. See omakorda tähendab, et olenemata seaduses ettenähtust, on pooltel võimalik juriidilistest normidest kõrvale kalduda ja arvestada kokkuleppe saavutamisel ka teisi asjaolusid (näiteks ärihuve, millest tulenevalt on poole jaoks olulisem ärisuhete jätkamine kui vastaspoolelt lepingu rikkumisega tekitatud kahju sissenõudmine). Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringu järgi on menetluse paindlikkus peamiseks põhjuseks, miks nii pooled kui nende juriidilised nõustajad eelistavad lepitust kohtumenetlusele.³⁷

Kuna poolte endi aktiivne roll lepitusmenetluses on peamine faktor, millest oleneb lepituskokkuleppe saavutamine, usutakse, et pooltel on selle vabatahtliku täitmise vastu suurem huvi kui kohtuotsuse vabatahtliku täitmise vastu. Nimetatud arvamust toetavad ka mitmed uuringud.³⁸ On loomulik, et olles teinud vastastikku järeleandmisi ja olles saavutanud mõlemale osapoolle kasuliku kokkulepe, soovivad pooled ka kokkuleppest kinni pidada. Kohtumenetluse puhul on seevastu üks pooltest kaotaja ja teine võitja rollis, mistõttu konfliktsituatsioon kestab ja motivatsioon oma kohustusi täita on madalam.

Eeltoodud põhjustel on Euroopa Liidus otsustatud propageerida ja juurutada lepitusmenetluse kasutamist nii siseriiklike vaidluste kui ka piiriüleste vaidluste puhul. Kahekümneseitsmest liikmesriigist koosnev Euroopa Liidu siseturg vajab tõhusaks toimimiseks efektiivset vaidluste lahendamise mehhanismi. On väljendatud arvamust, et ilma lihtsalt ligipäätava ja kiirelt toimiva vaidluste lahendamise mehhanismita võivad ülepiirilistest vaidlustest saada Euroopa Liidu Achilleuse kand.³⁹ Seega on lepitusmenetluse kaugemaks eesmärgiks lisaks efektiivsele õigusemõistmisele kaasaaitamisele ka siseturu tõrgeteta toimise tagamine. Mõlema eesmärgini jõudmiseks on tarvilik kindlustada, et lepitusmenetlus ei oleks üksnes fiktsioon, mis küll seaduse tasandil on reguleeritud, kuid praktikas ei toimi. Vahendusmenetluse direktiivi artikkel 1 järgi võib lepitusmenetlus olla nii vabatahtlik kui ka kohustuslik. Järgnevalt anatksegi lühidalt ülevaade kummagi meetodi positiivsetest- ja negatiivsetest külgedest.

³⁷ Vt: R. L. Wissler. Court-Connected Mediation in General Civil Cases: What We Know From Empirical Research. – 17 Ohio State Journal on Dispute Resolution, 2002, lk 641.

³⁸ Vt: C. A. McEwen. R. J. Maiman. Small Claims Mediation in Maine: an Empirical Assessment. – Maine Law Review, 33, 1981, lk 237; C. A. McEwen. R. J. Maiman. Mediation in Small Claims Court: Achieving Compliance Through Consent. – Law & Society Review, 18, 1984, lk 11; N. Vidmar. Assessing the Effects of Case Characteristics and Settlement Forum on Dispute Outcomes and Compliance. – Law & Society Review, 21, 1987, lk 155.

³⁹ White 2013, lk 52.

1.2 Kohustusliku lepitusmenetluse eelised vabatahtliku lepitusmenetluse ees

Lepitusmenetlusele leidub mitmeid erinevaid definitsioone. Eelnevalt välja toodud vahendusdirektiivi ja Eesti, Austria ning Saksamaa lepitusseaduste definitsioonidest järeldub, et lepitus on eelkõige vabatahtlik tegevus. Lepitusmenetluse aluspõhimõteteks on aidata osapooltel sõbralikult suhelda, maandada konfliktist tekkinud stressi, selgitada välja mõlema poole tegelikud huvid, leida sõbralik lahendus, mis oleks mõlemale poolele vastuvõetav jne.⁴⁰ Kohustuslik lepitusmenetlus aga viitab juba oma nime poolest vastuolule lepituse aluspõhimõtetega.⁴¹ Vabatahtliku lepitusmenetluse pooldajad väidavad, et ainukene võimalus tagada lepituse aluspõhimõtete järgimine on hoiduda lepituse kohustuslikuks muutmisest mis tahes moel. Väidetavalt annab kohustuslik lepitusmenetlus võrreldes vabatahtliku lepitusega vastupidiseid tulemusi. Lepituse edukuse aluseks on poolte heas usus menetluses osalemine, mida on keeruline tagada kui pool tunneb kohustust lahendada vaidlus kohtuväliselt. Kui pooled on sunnitud pöörduma vaidluse lahendamiseks lepitaja poole tunnevad nad, et neilt on ära võetud iseotsustamise õigus, millest tulenevalt astutakse läbirääkimistesse juba eelneva negatiivse hoiakuga. Tagajärjeks on poolte suutmatust teha lepituse käigus järeleandmisi või pakkuda välja mõlemale osapoolle kasulikke ja vastuvõetavat kokkulepet.

Kohustusliku lepitusmenetluse pooldajad toovad välja vastuargumendid toetamaks lepituse kohustuslikuks muutmist. Nõustatakse, et kohustusliku lepitamise juurutamine saab toimuda ainult äärmiselt olulise põhjuse olemasolul.⁴² Näiteks võib selleks põhjuseks olla vajadus tagada lepitamise kasutamine eesmärgiga vähendada kohtute koormust. Väidetavalt on lepitusmenetluse laialdasema kasutamise eelduseks avalikkuse ja juristkonna teadmine vastava alternatiivse vaidluste lahendamise meetodi olemasolust. Lisaks teadmisele on vajalik ka praktiline kogemus.⁴³ Praktika saab aga välja kujuneda ainult eeldusel, et lepitusmenetlust ka tegelikult vaidluste lahendamisel kasutatakse. Seega on tegemist nn “surnud ringiga”, millest väljumiseks on tarvilik, et keegi astuks esimese sammu ja osaleks lepituses olenemata oma teadmiste või kogemuse pagasist. Siinkohal ongi kohustuslikul lepitusmenetlusel oluline roll, sest kui pooled on sunnitud lepituses osalema olenemata sellest, kas nad seda soovivad või mitte, on vähemalt garanteeritud, et nad saavad teavet lepituse olemuse ja tagajärgede kohta ning ka kogemuse lepitusmenetluses osalemisest. Piisav informeeritus ja lepituses osalemise kogemus suurendavad tõenäosust, et pooled ka tulevikus lepitust vaidluste

⁴⁰ L. L. Fuller. Mediation: Its Forms and Functions. – 44 Southern California Law Review, 1971, lk 305.

⁴¹ D. Quec. Mandatory Mediation: an Oxymoron? Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Program. – Cardozo Journal of Conflict Resolution 11, 2010, lk 481.

⁴² Samas, lk 481.

⁴³ Samas, lk 484.

lahendamise alternatiivina kaaluvad.⁴⁴ Siinkohal tuleb arvestada ka asjaoluga, et kui lepitus muuta kohustuslikuks tulenevalt olulisest põhjusest, mis seda nõuab, tuleks lepitus pärast põhjuse äralangemist taaskord vabatahtlikuks muuta.⁴⁵ Ehk siis olukorras, kus lepitus on muudetud kohustuslikuks eesmärgiga seda avalikkusele tutvustada ja seeläbi kindlustada selle laiem kasutatavus, tuleks lepitus pärast oodatava populaarsuse taseme saavutamist taaskord vabatahtlikuks muuta. Õiguspraktika sellist eeldust ei toeta, sest näited kohustuslikult lepitusmenetluselt vabatahtlikule ülemineku kohta puuduvad.

Professor Frank E. A. Sander, kes on kohustusliku lepitusmenetluse mõistlikes piirides juurutamise pooldaja, leiab, et eeltoodud põhjus kohtute töökoormuse vähendamiseks, ei tohiks olla peamine argumet lepituse kohustuslikuks muutmisel. Tema arvates peaks kohustuslik lepitusmenetlus püüdlema eelkõige selle poole, et vaidlused, millel on potentsiaali leida efektiivsem lahendus lepituses ka lepitusse jõuaksid.⁴⁶ Seeläbi aitaks kohustuslik lepitus tagada, et vaidlus lahendatakse poolte jaoks kõige sobivamal viisil ja aitaks kaasa ka kohtuvaidluste tõhusamale menetlemisele, kuid ei oleks selleks eesmärgiks omaette.

Lisaks toovad kohustusliku lepitusmenetluse pooldajad välja argumendi, et kohustus lepitust vaidluse lahendamise alternatiivina kaaluda ei ole samastatav kohustusega lepitusmenetluses kokkuleppele jõuda. Kui pooltele on selgitatud lepitusmenetluse läbiviimise põhimõtteid ja korraldust, on nende endi otsustada, kas nad soovivad lepitusega jätkata või mitte. Kohustuslik lepitusmenetlus omab sama eesmärgi, mis vabatahtlik lepitusmenetlus – poolte vabal tahtel põhineva kokkuleppe saavutamine. Pooltel võib küll lasuda kohustus lepitaja juurde minna ja lepitust kui vaidluse lahendamise võimalust kaaluda, kuid neid ei saa sundida sõbralikult suhtlema ega kokkulepet saavutama.⁴⁷ Nii nagu vabatahtliku lepituse puhul säilib ka kohustusliku lepituse korral pooltel õigus igal hetkel lepitusmenetlus lõpetada ja vaidluse lahendamiseks kohtu poole pöörduda.

Eestis on lepitusmenetlus kohustuslikuks kohtueelseks menetluseks ainult lapsega suhtlemist korraldava määruse rikkumise menetluse puhul. Seega ei ole kohustuslikku lepitusmenetlust Eestis sügavuti juurutatud, kuigi lepitusseaduse § 1 lg 4 sellise võimaluse olemasolule viitab.

⁴⁴ Samas, lk 483.

⁴⁵ Sander. Another View of Mandatory Mediation. – Dispute Resolution Magazine. Winter 2007; F. E. A. Sander. H. W. Allen. D. Hensler. Judicial (Mis)use of ADR? A Debate. – 27 The University of Toledo Law Review 1995-1996, lk 886.

⁴⁶ Sander, 2007.

⁴⁷ S. G. Bullock. L. R. Gallagher. Surveying the State of the Mediative Art: A Guide to Institutionalizing Mediation in Louisiana. – Louisiana Law Review, 57, 1997, lk 887.

Samas tuleb tõdeda, et Eestis ei ole lepitus saavutanud ka oodatud populaarsust vaidluste lahendamisel.⁴⁸ 2012. aastal läbiviidud küsitlus tsiviilkohtumenetluse kiiruse ja kiirendamise võimaluste kohta vastavat optimismi aga ei peegeldanud. Küsitluse järgi pidas vaid 1% vastanuist lepitusmenetlust oluliseks võimaluseks kohtumenetluse kiirendamiseks (sh mitte ükski protsent kohtunikest).⁴⁹ Vähene õiguskirjandus ja kohtupraktika puudumine lepitusmenetluse valdkonnas toetavad samuti arusaama, et lepitusseadus ei ole oma kolmeaastase eluea jooksul veel eesmärki täitnud ja töö lepitusmenetluse õiguspraktikasse juurutamise kallal vajab endiselt tegemist.

Euroopa Parlamendi 2011. aasta resolutsioonis vahendusdirektiivi ülevõtmise kohta on märgitud, et lepitusmenetlus toimib efektiivsemalt nendes liikmesriikides, kus lepitus on ühelvõi teisel viisil kohustuslikuks kohtueelseks menetluseks.⁵⁰ Millisel moel tuleks kohustuslikku lepitusmenetlust viljeleda, et see oleks tõhus alternatiiv vaidluste lahendamisele, kuid ei rikuks samal ajal poolte õigust õiglasele kohtumenetlusele, oleneb mitmete asjaolude koosmõjust. Enne konkreetsete asjaolude analüüsimise juurde pöördumist tuleb aga mõista, milliste erinevate meetodite kaudu on üldse võimalik kohustuslikku lepitusmenetlust juurutada. Tundes kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise viise ja mõistes neile omaseid aspekte, on võimalik analüüsida, kuidas mõjutavad erinevad asjaolud poolte õigust lahendada vaidlus kohtumenetluses.

2 Kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise viisid

Võimalusi kohustusliku lepitusmenetluse juurutamiseks on kaks: seadusega ettenähtud vaidluste kohustuslik lepitamine enne kohtumenetluse algatamist ja kohtuniku diskretsiooni alusel poolte lepitaja juurde suunamine. Professor Frank Sander nimetab neid kahte võimalust vastavalt kategooriliseks ja diskretsiooniliseks lepitusmenetluseks.⁵¹ Järgnevalt käsitletaksegi kummagi võimaluse iseloomulikke omadusi ja kasutamise praktikat Euroopa Liidu liikmesriikides.

⁴⁸ C. Ginter. Estonia. – De Palo. Trevor, 2012, lk 95.

⁴⁹ Küsitlus ja selle tulemused on kättesaadavad arvutivõrgus:

http://www.iuridicum.ee/index.php?group_id=0&id=5&pg=4&page=105&action=show_details&#pg105

(04.05.2013). Lisaks on küsitluse põhjal Eesti tsiviilkohtumenetluse kiirendamisi võimalusi analüüsinud V. Kõve. Vt V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. – Juridica IX, 2012, lk 659-676.

⁵⁰ Euroopa Parlamendi 13. septembri 2011. aasta resolutsioon, p 9.

⁵¹ Sander. Allen. Hensler 1996, lk 885; Sander 2007, lk 16.

2.1 Kategooriline lepitusmenetlus

Kategoorilise lepitusmenetlusega on tegemist juhul, kui seadusandja on teatud tüüpi vaidluste lahendamiseks ette näinud kohustuslikus korras lepitusmenetluse läbimise tingimuse enne hagi kohtusse esitamist.⁵² Sellisel juhul ei olene vaidluse lepitusse saatmine mitte kohtuniku kaalutusõigusest, vaid konkreetsest seaduse sättest ja vaidluse olemusest. Kategoorilise lepitusmenetluse suurim puudus seisneb selles, et lepitusse saatmisel ei võeta arvesse iga vaidluse eripära ega nende lepituses lahenumise tõenäosust. Kõik seaduses ettenähtud konkreetset tüüpi vaidlused saadetakse lepitusse ilma erandideta. Juhul kui pooled vabatahtlikult vaidluse lahendamist lepituses ei proovi ja suunduvad menetluse algatamiseks kohtu poole, keeldub kohus hagi menetlusse võtmisest seni kuni ei esitata tõendit selle kohta, et lepitust on proovitud. Oluline on märkida, et kategooriline lepitusmenetlus ei tähenda mitte poolte sundimist kokkuleppe saavutamisele, vaid poolte kohustamist osaleda lepitamises. Osalemine võib seejuures tähendada nii informatsiooni sessioonil osalemist, kohtu poolt korraldatud lepitusistungil osalemist kui ka pelgalt lepitajaga kohtumist. Seetõttu on leitud, et kategooriline lepitusmenetlus ei riku lepitusmenetluse kui vabatahtlikul tegevusel põhineva vaidluste lahendamise meetodi aluspõhimõtet, sest pooltel säilib kontroll ja valikuvabadus selle üle, kas ja kuidas lepitusega pärast esimest kohtumist jätkata.

Kategoorilise lepitusmenetluse juurutamise legitiimsusele Euroopa Liidus viitab ka vahendusdirektiiv, mille artikkel 5 lg 2 järgi ei piira direktiiv siseriiklike õigusaktide sätteid, mille alusel on vahendusmenetluse kasutamine kas enne kohtumenetlust või selle ajal kohustuslik. Direktiiv ei anna juhiseid osas, milliste vaidluste korral võiks kategoorilist lepitusmenetlust juurutada. Seetõttu on liikmesriikidele jäetud vaba valik selleks sobivate vaidluste üle otsustamisel. Järgnevalt käsitletakse erinevate liikmesriikide näiteid valdkondadest, kus lepitusmenetluse kasutamine on muudetud enne kohtusse hagi esitamist kohustuslikuks. Seejuures jaotab autor kategoorilise lepitusmenetluse kaheks haruks: kategooriline lepitusmenetlus üksikute spetsiifiliste vaidluste korral ja kategoorilise lepitusmenetluse kasutamine valdava osa tsiviilvaidluste puhul.

⁵² M. Hanks. Perspectives on Mandatory Mediation. – University of New South Wales Law Journal, 35(3), 2012, lk 930.

2.1.1 Kategooriline lepitusmenetlus üksikute spetsiifiliste vaidluste puhul

Kategoorilist lepitusmenetlust üksikute spetsiifiliste vaidluste puhul rakendatakse valdavas osas Euroopa Liidu liikmesriikides.⁵³ Käesolevas magistritöös käsitletakse näidetena Eesti seadusandlust ja lepitusseaduse eeskujuks olnud Saksamaa ning Austria vastavaid regulatsioone.

Lepitusseaduse § 1 lg 4 järgi on lepitusmenetlus seaduses sätestatud juhul kohustuslik kohtueelne menetlus. Sätet toetab ka tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁵⁴ § 371 lg 1 p 3, mille alusel ei võta kohus hagi menetlusele kui kohtusse pöördunud huvitatud isik ei ole kinni pidanud seda liiki asjade eelnevaks kohtuväliseks lahendamiseks seadusega sätestatud kohustuslikust korrast. Hetkel on Eesti tsiviilõiguses ainukeseks kohustuslikku lepitusmenetlust rakendavaks sätteks TsMS § 563, mille järgi toimub vanema ja lapse suhtlemist korraldava jõustunud kohtumääruse rikkumise korral rikkumise kõrvaldamiseks vanema palvel kohtus lepitusmenetlus. Kuna TsMS § 563 lg 7 järgi võib lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse rikkumise kõrvaldamiseks teha täitemenetluse seadustiku § 179 alusel lapsega suhtlemise võimaldamiseks täitemenetluse toiminguid üldjuhul üksnes lepitusmenetluse ebaõnnestunuks tunnistamise ja vastavate abinõude kohaldamise määruse alusel, on vanem enne lapsega suhtlemist korraldava kohtumääruse sundtäitmise taotlemist kohustatud läbima lepitusmenetluse.

Nimetatud sättega seoses on kohustusliku lepitusmenetluse kohta avaldanud arvamust ka Riigikohus, kes on leidnud, et lapsega suhtlemist reguleeriva määruse rikkumise korral peab lepitusmenetluse läbi viima kohus ja mitte kohtuväline lepitaja või lepitusrogan.⁵⁵ Seega võib järeldada, et Eestis on kategooriline lepitusmenetlus leidnud juurutamist lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse rikkumise vaidluses ning pädevaks lepitajaks on sellisel juhul kohtunik

Eesti lepitusseaduse väljatöötamisel võeti suuresti eeskujuna Saksamaa ja Austria õigusest⁵⁶, mistõttu on asjakohane käsitleda ka nimetatud riikide praktikat kohustusliku lepitusmenetluse viljelemisel.

⁵³ De Palo. Trevor, 2012.

⁵⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 05.04.2013, 5.

⁵⁵ RKTKm 3-2-1-64-10, 16.06.2010, p 31.

⁵⁶ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487, lk 4.

Saksamaal puudub üldine kohustus proovida lepitusmenetlust enne kohtumenetluse algatamist. Küll aga on seadusandja pidanud vajalikuks nõuda teatud spetsiifilisemate vaidluste puhul nende eelnevat kohtuvälist lahendamise katset. Näiteks toimub töövaidluskohtutes (*Arbeitsgericht*) enne iga hagi läbivaatamist lepituskohtumine, millest pooled keelduda ei saa. Kohus võib lepituskohtumisele järgnevalt algatada ka lepitusmenetluse⁵⁷, kuid sellisel juhul on tegu juba diskretsioonilise lepitusega.

Föderaalseadustest rangemalt on kategooriline lepitusmenetlus reguleeritud Saksamaa liidumaade seadustes. Sellise võimaluse pakkus föderaalparlament liidumaadele 2002. aastal, kui jõustus sissejuhatava tsiviilkohtumenetluse seaduse (*Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung*)⁵⁸ § 15a, mille järgi võivad liidumaad võtta vastu omi seadusi, millega asutatakse kohalikke lepitusorganeid, kus on kohustuslik läbida teatud kohtuasjades kohtueelne menetlus enne hagi kohtusse esitamist. Kui pooled tahavad pärast lepitust jätkata vaidluse lahendamiseiga kohtus, peavad nad esitama dokumentaalse tõendi selle kohta, et lepitamist on üritatud. Vaidlused, mille osas selline kategooriline lepitusmenetlus on lubatud, puudutavad varalisi vaidlusi kuni € 750, teatud naabrusõiguste vaidlusi ning au- ja väärrikuse rikkumise vaidlusi. Tänapäevaks on kirjeldatud mehhanismi oma seadusandlusesse sisse viinud pooled liidumaad (Baden-Wuerttemberg, Bayern, Brandenburg, Hessen, Nordrhein-Westfalen, Saarland, Sachsen-Anhalt ja Schleswig-Holstein).⁵⁹

Austrias on kategooriline lepitusmenetlus sarnaselt Saksamaaga pigem erandlik nähtus, kuid vaatamata sellele on määratud üksikud spetsiifilised vaidlused läbima kohustusliku lepitusmenetluse enne kohtumenetluse algatamist. Näiteks tuleb naabritevahelises vaidluses, mis puudutab puude ja taimestiku tõttu valguse ning õhu juurdepääsu naabri kinnistule, esitada esialgu kaebus lepitusorganile või lepitajale. Juhul kui vaidlust ei suudeta lahendada kohtuväliselt võib pärast kolme kuu möödumist lepitusmenetluse algatamisest esitada hagi kohtusse.⁶⁰ Lisaks on kohtueelne lepitusmenetluse proovimise kohustus ette nähtud töövaidlustes, kus puudega inimene soovib esitada tööandja vastu kaebuse seoses tema puude asjaoludega.⁶¹

⁵⁷ Arbeitsgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung. 02.07.1979. – BGBl. I S. 853, 1036 ... BGBl. I S. 157.

⁵⁸ Gesetz, betreffend die Einführung der Zivilprozeßordnung in der im Bundesgesetzblatt Teil III, 11. 03.2013. – BGBl. I S. 434.

⁵⁹ S. Koenig. Germany. – De Palo. Trevor, 2012, lk 135-136.

⁶⁰ Zivilrechts-Änderungsgesetz 2004. – BGBl I Nr 91/2003, § 3.

⁶¹ C. Leon. I. Rohrer. Austria. – De Palo. Trevor, 2012, lk 15.

Liidumaade tasandil on osad Austria kohalikud omavalitsused moodustanud üürivaidlustega tegelevad lepituskomisjonid, kus peab enne samas asjas kohtusse pöördumist olema algatatud lepituskomisjoni menetlus kohalikul tasandil. Lepituskomisjonid on moodustatud kohalike omavalitsuste juurde Grazis, Innsbruckis, Klagenfurtis, Leobenis, Linzis, Mürzzuschlagis, Neunkirchenis, Salzburgis, St Pöltenis, Stockeraus ja Viinis.⁶² Muul juhul kehtib vaidluste puhul reegel, et lepituse kasuks otsustamine on rangelt vabatahtlik nii nagu näeb ette ZivMediatG § 1 lg 1.

Seega võib järeldada, et näited spetsiifilistest vaidlustest, mille puhul kohaldatakse kategoorilist lepitusmenetlust hõlmavad perekonnaõiguses lapsega suhtlemise korraldamise määruse rikkumist (Eestis), au- ja väärrikuse-, ning väiksemaid varalise nõude vaidlusi (Saksamaal), teatud töö- ning naabrusvaidlusi (Saksamaal ja Austrias) ning üürivaidlusi (Austrias). Tegemist on vaidlustega, mis ei puuduta suuri varalisi nõudeid, mille puhul poolte emotsioonid mängivad olulist rolli ning mida esineb tsiviilkohtutes suhteliselt sagedasti. Aitamaks kaasa vaidluse lahendamisele mõlemile poolele sobivamail viiisl ilma, et koormataks liigselt kohut, on nimetatud vaidluste lahendamine lepitusmenetluses tõenäoliselt tõhusam kui kohtumenetluses. Seetõttu on seadusandja valik kategoorilise lepitusmenetluse kasutamiseks põhjendatud. Kui aga saata vaidlused kohustuslikus korras lepitusse ilma, et arvestataks vaidluse lepituses lahendamise tõenäosusega, võib kohustuslikust lepitusmenetlusest kujuneda tõsine takistus vaidluste efektiivsele lahendamisele. Alljärgnev näide Itaalia kohustusliku lepitusmenetluse arengust illustreerib autori seisukohta, et kategoorilise lepitusmenetluse vaidluste valikul ei saa lähtuda ainuüksi vajadusest vähendada kohtute koormust.

2.1.2 Kategooriline lepitusmenetlus valdavatel juhtudel tsiviilvaidlustest

Euroopa Liidus on kõige radikaalsemalt kategoorilist lepitusmenetlust juurutatud Itaalias. Esimene kohustuslikku lepitust viljelev seadus võeti Itaalias vastu juba 1998. aastal. Esialgu määrati kohustuslikku lepitusse kõik vaidlused, mis puudutasid tarbijaid, all-üürnikke ja töösuhte.⁶³ Seega algas nn “kohustusliku lepitusmenetluse liikumine” spetsiifiliste vaidluste lepitusse saatmisega, mille puhul võeti arvesse vaidluse lepituses lahendamise tõenäosust. Edasised arengud kategoorilise lepitusmenetluse juurutamisel lähtusid aga peaasjalikult

⁶² Vt: Euroopa Justiitsvärgustik tsiviil- ja kaubandusajades. Vaidluste alternatiivsed lahendused- Austria. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_austr_et.htm (04.05.2013).

⁶³ G. De Palo. L. Cominelli. Mediation in Italy – Waiting for the Big Bang?. – N. Alexander. Global Trends in Mediation. Kluwer Law International, 2. trükk, 2006, lk 259-260.

eesmärgist vähendada lepitusmenetluse teel kohtukoormust ning aidata kaasa kohtumenetluse efektiivsemaks muutmisele.⁶⁴

Motiveerimaks pooli lepitusmenetluse kasuks otsustamisel inkorporeeriti seadusandlusesse sätteid, mis võimaldasid pooltel hoida kokku menetluskulusid. 2003. aastal jõustus dekreet nr. 5 (2003), mille alusel pakuti kõikidele äri vaidlustele riigilõivu vabastust juhul kui nad otsustavad vaidluse lahendada lepitusmenetluses. 2009. aastal laiendati riigilõivust vabastamise võimalus ka teistele tsiviilvaidlustele.⁶⁵ Sellest hoolimata olid statistilised näitajad lepitusmenetluse kasutamise puhul madalad – lepitusmenetlust prooviti kõigest 0,1 %-l juhtudel kõigest Itaalia tsiviilvaidlustest. Paradoksaalsel kombel saavutati nende vaidluste puhul kokkuleppe 80 %-l juhtudel. Kohtute koormus seejuures ei vähenenud, vaid pigem kasvas, sest lepituskatse luhtudes pöördusid pooled vaidluse lahendamiseks kohtu poole.⁶⁶ Seega tuli Itaalia seadusandjal lepitusmenetluse suurema kasutamise saavutamiseks viia läbi veelgi reforme.

Kõige olulisemad muudatused kategoorilise lepitusmenetluse süstemaatilise juurutamise suunas hakkasid toimuma 2010. aastal, kui jõustus dekreet nr. 28 (2010).⁶⁷ Seoses dekreeidi vastuvõtmisega muutusid kohustuslikuks kinnisvara, kindlustuse, panganduse ja finantsi, vara jagamise, pärimise, perekonnaõiguse, üüri- ja rendiõiguse, meditsiiniõiguse, au- ja väärrikuse ning mõningaid lepinguvälise kahju tekitamise situatsioone puudutavate vaidluste kohtueelne lepitamine. Arvestades nimetatud vaidluste statistilist osakaalu tsiviilkohtumenetluses lahendatavate vaidluste hulgas, võib järeldada, et tegemist oli lepitusmenetluse kohustuslikuks muutmiseiga valdava osa tsiviilvaidluste puhul.

Koheselt peale dekreeidi vastuvõtmist esitati Itaalia kohtutesse kaebusi seoses dekreeidi põhiseaduspärasusega. 2012. aasta oktoobris tunnistas Itaalia konstitutsioonikohus dekreeidi põhiseadusega vastuolus olevaks.⁶⁸ Kohus ei andnud aga hinnangut mitte kategoorilise lepitusmenetluse õiguspärasusele, vaid põhjendas dekreeidi vastuolu põhiseadusega seoses valitsuse pädevuse puudumisega nimetatud dekreeidi väljaandmisel. Tänapäevaks on olukord Itaalias kohustusliku lepitusmenetluse osas taaskord selline, nagu 2009. aasta

⁶⁴ G. De Palo. L. R. Keller. The Italian Mediation Explosion. – Harvard Negotiation Journal, aprill 2012, lk 183-184.

⁶⁵ M. Hanks. Perspectives on Mandatory Mediation. – University of New South Wales Law Journal, 35(3), 2012, lk 937.

⁶⁶ G. De Palo. L. R. Keller, 2012, lk 183.

⁶⁷ Decreto Legislativo, 04.03.2010. Nr 28. Kättesaadav Itaalia seadusandluse elektroonilises andmebaasis Normattiva. Arvutivõrgus: <http://www.normattiva.it/> (04.05.2013).

⁶⁸ N. 272 Sentenza 24 ottobre-6 dicembre 2012. – GU n.49, 12.12.2012.

reformide tulemusel. Kohustuslikku lepitusmenetlust küll viljeletakse, kuid selle laiaulatuslik süstemaatiline kasutamine tsiviilvaidluse lahendamisel on peatatud.

Eesti ja teiste ELi liikmesriikide praktika näitab, et kategooriline lepitusmenetlus ei ole osutunud populaarseks viisiks lepitusmenetluse õiguskorda juurutamisel. Juhul kui kategoorilist vaidluste lepitusse suunamist juurutatakse, tehakse seda üldjuhul ainult teatud spetsiifiliste vaidluste puhul (näiteks naabrussvaidlused ja au- ja väärrikuse kaitset puudutavad vaidlused). Lepitusmenetluse laialdasema kasutamise saavutamiseks on võimalik rakendada radikaalset kategoorilist lepitusmenetlust, kus saadetakse lepitamisse valdav osa tsiviilvaidlustest, kuid nagu näitab Itaalia praktika ei saa ka sellisel juhul olla kindel, et eeldatavad positiivsed tagajärjed saavad.

Kategoorilise lepitusmenetluse üheks suurimaks puudused on asjaolu, et kõiki teatud kategooria vaidlusi koheldakse ühtemoodi – nad kõik suunatakse lepitusse, sest nii näeb seadusesäte ette. Selline kohtlemine tekitab pooltele tunde, et riik ei võta nende õiguste kaitset tõsiselt, sest vaidluse iseärasused või pooltele olulisena tunduv informatsioon ei mängi kohtumenetluse algatamise ja lepitusse suunamise vahel otsustamisel rolli.⁶⁹ Negatiivne emotsioon seoses õigusemõistmise korraldamisega tingib omakorda negatiivse hoiaku lepitusmenetluses osalemise suhtes. Seetõttu on õiguskirjanduses leitud, et kohustusliku lepitusmenetluse juurutamine kohtuniku diskretsioonil põhineva meetodi kaudu toob lepitusmenetluse kasutamisel kaasa positiivsemaid tagajärgi.⁷⁰ Ka statistika näitab, et kohtu kaalutusõigusel põhinevat kohustuslikku lepitamist viljeletakse sagedamini kui kategoorilist lepitusmenetlust.⁷¹ Alljärgnevalt antaksegi ülevaade diskretsioonilise lepitusmenetluse kohaldamise põhimõtetest ning näidetest.

2.2 Diskretsiooniline lepitusmenetlus

Diskretsiooniline lepitusmenetlus toimub juhul, kui seadusega on kohtule antud võimalus suunata pooled lepitaja juurde, kes selgitab neile lepitusmenetluse protseduurilisi reegleid, eesmärki ja tagajärgi. Siinkohal on oluline teha vahet poolte suunamisel lepitaja juurde ja poolte kohustamisel osaleda lepitusmenetluses. Õiguskirjanduses on asutud seisukohale

⁶⁹ Sander 2007, lk 16.

⁷⁰ Sander 2007, lk 16.

⁷¹ Sander. Allen. Hensler 1996, lk 885.

lepitusmenetluse vabatahtliku olemuse tõttu on poolte kohustamine lepituses osalemiseks lubamatu.⁷²

Diskretsioonilise lepitusmenetluse võimaluse juurutamine kajastub ka vahendusdirektiivis. Direktiivi artikkel 5 lg 1 järgi võib kohus, kellele hagi esitatakse, vajaduse korral ja juhtumi kõiki asjaolusid arvestades teha pooltele ettepaneku kasutada vaidluse lahendamiseks vahendusmenetlust. Kohus võib samuti paluda pooltel võtta osa vahendusmenetluse kasutamist käsitlevast teabeüritusest, kui sellised üritused toimuvad ja on kergesti kättesaadavad. Vahendusdirektiivis nimetatud viisid diskretsioonilise lepitusmenetluse kasutamiseks viitavad kahele meetmele, mida on võimalik rakendada muutmaks diskretsiooniline lepitusmenetlus efektiivsemaks. Esiteks võib kohus kohustada pooli lepitaja juurde pöörduma. Teiseks võib kohus nõuda pooltelt lepitusmenetlust puudutaval teabeüritusel osalemist. Teabeüritus võib toimuda lepitaja juures läbiviidava informatsiooni sessiooni vormis või kohtus toimuva lepitusistungiga kaudu. Nii kohustuslikku lepitaja juurde suunamise meetet kui ka kohustuslikku teabeüritusele suunamise meetet kasutatakse selleks, et kohtuniku soovitusel lepitaja poole pöörduda õiguspraktikas ka tegelikult tagajärjed oleksid (s.t. et pooled lepitaja nõuannet kuulaksid ja lepituskohtumise korraldaksid).

Mitmetes riikides on võetud kasutusele veel teisigi meetmeid, mis suurendavad võimalust, et pooltel tekib lepitusmenetluse kasutamise vastu huvi. Näiteks kindlustamiseks, et lepitusmenetluse teabeüritus või informatsiooni sessioon ei oleks kasutult raisatud aeg ja et pooled lepitusmenetluse võimalikku kasulikkust ka tegelikult mõistaksid, nõutakse mõningates riikides, et pooled põhjendaksid oma otsust lepitusmenetlusest loobuda. Lisaks on diskretsioonilise lepitusmenetluse efektiivsel juurutamisel kasutusel ka meede, mis võimaldab kohtul trahvida poolt, kes keeldub põhjendamatult lepitusmenetlusest. Alljärgnevalt käsitletakse näiteid erinevatest liikmesriikidest eelnimetatud meetmete õiguspraktikas rakendamisel.

2.2.1 Kohtuniku diskretsioonil põhinev kohustuslik lepitusse suunamine

Kohtuniku diskretsioonil põhinev kohustuslikku lepitusse suunamine on kõige populaarsem diskretsioonilise lepitusmenetluse juurutamise viis.⁷³ Teiste liikmesriikide hulgas viljeletakse seda näiteks Eestis ja Austrias.

⁷² S. Shipman. Compulsory mediation: the elephant in the room. – Civil Justice Quarterly, 2011, 30(2), lk 172.

⁷³ De Palo. Trevor, 2012.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 4 lg 4 järgi peab kohus kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Kohus võib selleks teha pooltele ettepaneku lepitaja poole pöördumiseks. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku viidatud paragrahv annab ka selge alusel kohtuniku diskretsioonil põhineva kohustusliku lepitusmenetluse viljelemiseks sätestades, et kui kohtu hinnangul on see kohtuasja asjaolusid ning senist menetluskäiku arvestades asja lahendamise huvides vajalik, võib ta kohustada pooli lepitusmenetluses osalema. Lepitusseaduse eelnõu seletuskirjast võib järeldada et üheks põhjuseks, miks nimetatud kohustuslik lepitusmenetluse võimalus seadusesse sisse kirjutati tulenes kohtunikonna huvist vaidluste kohtuvälisele lahendamisele suunamise vastu.⁷⁴ Praktikas ei ole aga kolme aasta jooksul pärast lepitusseaduse jõustumist kohtunike harjumust teostada TsMS § 4 lg 4 alusel diskretsiooni vaidluse lepitusse suunamisel välja kujunenud.⁷⁵

Eestiga sarnaselt, kuid samas mõnevõrra erinevalt, on kohtuniku diskretsioonil põhinev kohustuslik lepitusse suunamine reguleeritud Austria seadusandluses. Austria tsiviilkohtumenetluse seadustiku (*Zivilprozessordnung*)⁷⁶ § 204 järgi võib kohus menetluse igas etapis töötada selle nimel, et vaidlus saaks lahendatud sõbraliku kokkuleppega. Juhul kui see on sobilik, võib kohus informeerida pooli kohtuvälistest lepitamise võimalustest. Seega ei lasu kohtutel kohustust pooli lepitusse suunata, vaid see on kohtu enda diskretsiooni ja aktiivsuse küsimus, kui suurt tähtsust ta vaidluse kohtuvälisele lahendamisele omistab. 2011. aastal kinnitas ka Austria Ülemkohus (*Oberste Gerichtshof*), et lepitust ei saa kohtu initsiatiivil menetluseosalistele peale suruda. Kohtuasjas, mis puudutas kohustuslikku lepitusmenetlust lapse hooldusõiguse küsimuses, asus Ülemkohus seisukohale, et lepitust ei saa muuta vanematele kohustuslikuks isegi juhul, kui see tundub olevat lapse parimates huvides.⁷⁷

2.2.2 Kohtuniku diskretsioonil põhinev kohustuslik teabeüritusel osalemine

Kohtuniku diskretsioonil põhinevat kohustuslikku teabeüritusel osalemise meetet kohaldatakse Euroopa Liidu liikmesriikidest näiteks Saksamaal, kus see toimub lepitusistungil vormis kohtuniku eestvedamisel.

⁷⁴ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487, lk 13.

⁷⁵ C. Ginter. Estonia. – De Palo. Trevor, 2012, lk 95; C.Ginter, M. Pihlak, G. De Palo, M. B. Trevor. Estonia is gradually warming up to ADR. – Alternatives to the high cost of litigation, 30, 08.09.2012, lk 163-165.

⁷⁶ Zivilprozessordnung, 01.08.1895. – RGBl. Nr. 118/1914 ... BGBl. I Nr. 21/2011.

⁷⁷ Oberste Gerichtshof 14.12.2011, 3 Ob 196/11m.

Saksamaal toimusid kohtu-suunatud ja kohtu-poolt läbi viidavad lepitused juba enne uue lepitusseaduse jõustumist. Kõige suuremahulisem tsiviilkohtumenetluse reformimine, millega inkorporeeriti tsiviilkohtumenetluse seadustikku (*Zivilprozessordnung* – edaspidi ka *ZPO*)⁷⁸ kohtu õigus suunata pooli lepitusse, toimus 2002. aastal. Reformimise tulemusel reguleerivad *ZPO* § 278 lg-d 1-6 sõbraliku vaidluse lahendamise, lepituse ja kompromissiga seonduvat ning § 279 lg 1 kohtumenetlusega jätkamist pärast luhtunud lepituskatset. *ZPO* § 278 lg-te 1-5 järgi peab kohus kogu menetluse jooksul tegema kõik endast oleneva vaidluse sõbralikuks lahendamiseks. Selleks tuleb enne kohtuistungit korraldada lepitusistung, millest võib loobuda ainult juhul kui pooled on juba lepitamist üritanud või lepitusel ei oleks ilmselgelt mõtet. Viidatud säte on ilmekas näide kohtuniku kaalutusõiguse olulisusest lepitusmenetlusse suunamisel, sest olenemata poolte eelistustest lasub kohtunikul kohustus otsustada, kas vaidluse lepitamine võiks olla perspektiivikas või mitte, ning tulenevalt kohtuniku diskretsioonist võib lepitusistung muutuda poolte jaoks kohustuslikuks.

ZPO § 278 lg 5 alusel on kohtul õigus suunata pooled lepitamisele enda poolt heaks kiidetud kohtuniku või poolte endi poolt valitud kohtuniku juurde. Lisaks võib kohus teha pooltele ettepaneku lahendada vaidlus kohtuvälises lepitamises. Siinkohal on oluline teha vahet, et Saksamaal võib kohus kohustada pooli osalema lepitusistungil, mida viib läbi kohtunikust lepitaja, kuid kohtul puudub pädevus kohustada pooli kohtuma kohtuvälise lepitajaga. Praktikast on seetõttu tavapärane, et lepitamine toimub kohtus, mitte aga kohtuvälise lepitaja juures.⁷⁹

Kuigi Saksamaal on lepitusistungit korraldamine kõigi tsiviilasjade jaoks kohustuslik, on *Bundestag* reguleerinud lepituskohtumisel osalemise kohustuslikkust ka spetsiaalsete seaduste tasandil. Näiteks, on perekonnaseaduse (*Familienverfahrgesetz*)⁸⁰ § 135 järgi võimalik, et kohus nõuab pooltelt lahutamist puudutavates vaidlustes enne kohtuistungite toimumist lepitusistungil osalemist. Diskretsioonilist lepitamist saab kohaldada ka juba eelnevalt kategoorilise lepitusmenetluse alapeatükis käsitletud töövaidluste puhul.

Erinevalt mõnedest teistest Euroopa Liidu liikmesriikidest, ei ole Saksamaa seadusandja pidanud vajalikuks rakendada koos kohustusliku lepitusistungiga teisi meetmeid, mis aitaksid

⁷⁸ *Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung*, 05.12.2005. BGBl I S. 3202, 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781.

⁷⁹ S. Koenig. Germany. – De Palo. Trevor, 2012, lk 134.

⁸⁰ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit. 17.12.2008. – BGBl. I S. 2586, 2587 ... BGBl. I S. 266.

tagada, et pooled pärast lepitamist puudutava teabeürituse toimumist ka tegelikult lepitusmenetluses osalemist kaaluksid. ZPO § 279 lg 1 alusel jätkub kohtumenetlus koheselt pärast luhtunud lepitusmenetlust. Lisaks sätestab MediationG § 2 lg 5 poolte õiguse lõpetada lepitus menetluse igas staadiumis. Seega võivad kohtud saksa õiguse alusel nõuda pooltelt kohtu poolt korraldataval lepitusistungil osalemist, kuid neil puudub pädevus kohustada pooli lepitusmenetluses osalema ja kokkulepet saavutama. Lisaks ei näe saksa õigus ette sanktsioone poolele, kes lepitusele kohale ei ilmu või sellest muul põhjusel loobub. Lepitusest keeldumist ei ole poolel vaja ka põhjendada. Seega on Saksamaa diskretsiooniline lepitusmenetlus küllaltki pehme loomuga ja püüdleb pigem poolte teadlikkuse tõstmise suunas võimalikkusest vaidlus kohtumenetluse väliselt lahendada, kui lepitusmenetluse tegeliku aktiivse juurutamise suunas. Seevastu leidub aga ka liikmesriike, kus seadusandja on koostöös kohtutega pannud rõhku just lepituse aktiivse kasutamise praktika viljelemisele, mis väljendub poolte kohustuses põhjendada oma otsust lepitusmenetluses osalemisest loobuda ja kohtu õigust kohaldada selle poole osas menetluslikke sanktsioone.

2.2.3 Sanktsioonide kohaldamine põhjendamatult lepitamisest keeldumise korral

Kohtu diskretsioonilise lepituse praktiseerimisel on Euroopas kõige eesrindlikumaks riigiks Inglismaa, kelle kaubanduskohtutes on suunatud pooli ADR menetlusesse alates 1993. aastast. Samas puudub Inglismaal igasugune kateoorilist lepitusmenetlust viljelev seadusandlus, mis nõuaks vaidluste kohustuslikku lepitamist enne kohtusse hagi esitamist.⁸¹ Diskretsioonilise lepitusmenetluse teadlik juurutamine algas Inglismaal 1996. aastal kui avaldati Lord Woolf'i "Access to Justice"⁸² aruanne tsiviilkohtumenetluse reformist, mis oli aluseks lepitusmenetluse pilootprogrammi alustamisele Kesk-Londoni maakohtus (*Central London County Court*). Pilootprogrammis pakuti võimalust soodsaks lepitusmenetluseks nende vaidluste puhul, mis ületasid £ 5,000.⁸³ Kuigi esialgu lähtus programm kohtuniku soovituslikust suunamisest lepitusse, muudeti pilootprojekti aastatel 2005-2006 viisil, millega suunati pisteliselt 100 vaidlust kuus lepitusse kohustuslikus korras. Pooltel oli võimalik esitada oma seisukohad ja kui nendes väljendati mõistlikult põhjendades vastumeelsust

⁸¹ A. Hildebrand. The United Kingdom. – De Palo. Trevor, 2012, lk 380.

⁸² Lord Woolf. Access to Justice Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales, 1996. Arvutivõrgus:

<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http://www.dca.gov.uk/civil/final/index.htm> (04.05.2013).

⁸³ Pilootprogramm adresseeriti nendele vaidlustele, mis nõudsid kohtus esindamist ja millega oleksid eeldatavasti kaasnenud suured kohtukulud. Vt: Civil Court Mediation Service Manual. Her Majesty's Courts Service, 3, 2009, lk 4. Arvutivõrgus:

http://www.judiciary.gov.uk/Resources/JCO/Documents/Guidance/civil_court_mediation_service_manual_v3_mar09.pdf (04.05.2013).

lepitaja poole pöördumise osas, oli kohtunikul õigus pooled lepitamisele suunamisest vabastada. Kui pool või pooled ei suutnud oma vastumeelsust mõistlikult põhjendada, oli kohtul võimalik keelduda vaidluse lahendamisest või kohaldada rahalisi sanktsioone.⁸⁴

Vabatahtlik lepituse algatamine poolte initsiatiivil või kohtu soovitusel asendati 1999. aastal kohtuniku diskretsiooni põhise kohustusliku lepitusse suunamisega. Lord Woolf'i juhtimisel läbi viidud ulatuslike tsiviilõiguse reformide tulemusena jõustusid Inglismaa tsiviilkohtumenetluse seadustikus (*Civil Procedure Rules* – edaspidi ka *CPR*)⁸⁵ sätted, mis julgustasid kohtunikke olema aktiivsed poolte lepitaja juurde suunamisel. CPR eeskirja 1.4(2)(e) järgi peab kohus aitama aktiivselt kaasa vaidluse lahendamisele, mis hõlmab muuseas ka poolte julgustamist ja võimaldamist kasutada vaidluse lahendamisel alternatiivseid vaidluste lahendamise meetodeid. Eeskiri 44.5(3)(a)(ii) järgi peab kohus menetluskulude jagamisel võtma arvesse poolte käitumist, sealhulgas poolte püüdeid vaidluse lahendamise osas. Seega on kohtutel nii õigus pooli lepitamisele suunata, kui ka kohustus kontrollida, kuidas pooled oma käitumisega on mõjutanud vaidluse lahendamist.

Reformid kiideti kohtunikkonna poolt kiiresti heaks ja lepitusse suunamist hakati teostama agressiivsemalt kui varasemalt. Näiteks keeldus apellatsioonikohus kaebuse menetlusse võtmisest kohtuasjas *Cowl and Others vs. Plymouth City Council*, kus omavalitsuse tegevuse peale kaevanud kodanikud taotlesid kohtult vanadekodu sulgemise otsuse ülevaatamist. Lord Woolf'i poolt kirjutatud kohtuotsuses seisis: "Pooled oleksid pidanud üritama saavutada mõistslikku kokkulepet kohtuväliselt. Kui nad ei olnud selleks suutelised omal käel, oleks tulnud kasutada professionaalse lepitaja abi. Tänapäevaks on ADR juba niivõrd laialdaselt tuntud, et selle kasutamata jätmiseks /.../ puudub õigustus."⁸⁶ Kohus jättis elanike apellatsiooni läbi vaatamata ja määras vaidluse lahendamise selle jaoks eraldi moodustatud kohtuvälisele komisjonile.

Pilootprogramm ning 1999. aasta reformid olid aluseks Inglismaa diskretsioonilise lepitusmenetluse arengule, mis lähtub tänapäevaks kolmest põhimõttest: kohtunik otsustab, millised vaidlused on lepituseks sobivad ja teeb ettepaneku nende lepituses lahendamiseks; pooled peavad oma otsust lepitamisest keelduda mõistlikult põhjendama; ning lepitusest keeldumise korral võib kohus kohaldada keeldunud poole osas sanktsioone.

⁸⁴ D. Hazel Genn. *Twisting arms: court-referred and court-linked mediation under judicial pressure*. Crown Copyright 2007, lk 26.

⁸⁵ *The Civil Procedure Rules 1998*. – 1998 No. 3132(L.17), 26.04.1999.

⁸⁶ *Cowl and Others vs. Plymouth City Council*, 14.12.2001. (2001) EWCA Civ 1935, p 25.

Eelnevalt on magistritöös juba käsitletud kohtuniku diskretsiooni põhimõtet, mistõttu seda käesolevas alapeatükis üle ei korrata. Küll aga on Inglismaa erandlikuks näiteks liikmesriigist, kelle kohtupraktikas on esinenud mitmeid vaidlusi, mis illustreerivad olukordi, millal on lepitusest keeldumine mõistlikult põhjendatud ning mis asjaolusid arvesse võttes võib trahvida lepitusest keeldunud poolt.

Mõistlik põhjendus lepitusest keeldumiseks

Inglismaa kohtupraktikas ei ole välja toodud loetelu kriteeriumitest, mille alusel hinnata, kas pool on lepitamisest mõistlikult keeldunud või mitte. Küll aga on kohtupraktika tuvastanud mitmeid olukordi, mille puhul ei saa “mõistliku põhjendamise” kriteeriumi lugeda täidetuks. Eelkõige puudutavad sellised olukorrad situatsioone, kus üks pooltest põhjendab lepitamisest keeldumist oma siseveendumusega, et kohtumenetluses tema osas rikkumist ei tuvastata.

Kohtuasjas *Dunnett vs. Railtrack plc* olid hageja kolm hobust pääsenud lahtiselt jooksmas Londoni ja Swansea vahelisele raudteele, kus nad hukkusid. Hageja kaotas vaidluse esimese astme kohtus ja kaebas edasi apellatsioonikohtusse, kus pooltel soovitati pöörduda lepitaja poole. Kostja juriidilised nõustajad soovitasid kostjal sellest hoiduda olles veendunud, et kohtumenetlusel on nende jaoks positiivsed tagajärjed.⁸⁷ Kohus leidis, et selline põhjendus ei olnud piisav lepitusest keeldumiseks, mistõttu võeti keeldumist arvesse menetluskulde jagamisel.

Kohtuasjas *Hurst vs. Leeming* kaebas hageja teda varasemas kohtumenetluses esindanud advokaadi tegevuse peale. Mr. Hurst oli nõus lepitamisega, kuid tema poolt esitatud nõuded olid irratsionaalsed ja vastaspoolele ilmselgelt vastuvõetamatud, seetõttu keeldus Mr. Leeming lepitamisest. Lisaks oli kostja seisukohal, et ta ei ole toiminud oma kutse-eeskriitika vastaselt ja seetõttu hindas oma võiduvõimalusi kohtus kõrgeks. Kohus mõistis küll Mr. Leemingu õigeks, kuid toonitas, et poole enesekindlus kohtumenetluse edukuse osas ei saa olla põhjuseks, miks keelduda lepitamisest.⁸⁸

2003. aastal tehtud kohtuotsused *Leicester Circuits Ltd vs. Coates Brothers plc* ja *Royal Bank of Canada Trust Corporation Ltd vs. Secretary of State for Defence* näitasid samuti, et

⁸⁷ *Dunnett vs. Railtrack plc*, 22.02.2002. (2002) EWCA Civ 303, p 16.

⁸⁸ *Hurst vs. Leeming*, 09.05.2002. (2001) EWHC 1051 (Ch), p-d 16-24.

Inglismaa kohtud on pühendunud lepitusmenetluse juurutamisele ja nõuavad tõsise põhjuse olemasolu lepitusest keeldumiseks.

Kohtuasjas *Leicester Circuits Ltd vs. Coates Brothers plc* leidis kohus, et lepitusest taganemine olukorras, kus pool on eelnevalt andnud oma nõusoleku lepitamiseks, ei ole kooskõlas CPR sätete eesmärgiga.⁸⁹ Pool ei tohiks lepitamisest keelduda isegi juhul kui pärast lepitusmenetluse kasutamise kokkuleppe saavutamist ilmneb mõjuv põhjus sellest loobumiseks. Kohus ei käsitlenud asjaolu, mis oleks nimetatud vaidluse puhul võinud olla mõjuvaks põhjuseks, kuid näitas oma igakülgset vastuseisu sellele toetumisele olukorras, kus eksisteerib varasem kokkulepe lepituse kasutamiseks.

Kohtuasjas *Royal Bank of Canada Trust Corporation Ltd vs. Secretary of State for Defence* oli hageja nõus lepitusmenetlusega, kuid kostja mitte. Kostja arvates puudutas vaidlus materiaaloigusnormi tõlgendamist, mis vajab “mustvalget” kohtu poolset seisukohta. Kohtu arvates ei olnud kostja põhjendus lepitusest keeldumiseks piisavalt mõjuv, sest materiaaloigusnormi tõlgendamise vajadus ei saa välistada vaidluse lepituses lahendamist. Seetõttu keeldus kohus kostja kasuks menetluskulude väljamõistmisest.⁹⁰

Kõigi eelpool nimetatud vaidluste puhul olenes lepitusest loobumise otsuse mõistlikust põhjendatusest poolte menetluskulude jaotus. Alljärgnevalt tuuakse näiteid Inglismaa kohtute praktikast küsimuse osas, kuidas täpsemalt tuleks lepitusest keeldumise korral sanktsioone kohaldada.

Sanktsioonide kohaldamine lepitusest keeldunud poole osas

2003. aasta keskpaigaks olid Inglismaa kohtud andnud selgelt mõista, et lepitusest keeldumine võib kaasa tuua kohtu sanktsioonid menetluskulude arvestamisel ja jagamisel. Üldine reegel, et võitja menetluskulud jäävad kohtus kaotaja kanda, ei olnud lepitusmenetlust puudutavates asjades puhtal kujul kohaldatav. Näiteks eelnevalt käsitletud kohtuasjas *Dunnett vs. Railtrack plc* tuvastas kohus küll asjaolu, et kostja poolne rikkumine vaidluses puudus, kuid võttis arvesse kostja paindumatust lepitusmenetluse kaalumise osas ja määras seetõttu kõik kulud poolte endi kanda.⁹¹

⁸⁹ *Leicester Circuits Ltd vs. Coates Brothers plc*, 05.03.2003. (2003) EWCA Civ 333, p 27-28.

⁹⁰ *Royal Bank of Canada Trust Corporation Ltd vs. Secretary of State for Defence*, 14.05.2003. (2003) EWHC 1841 (Ch), p 12.

⁹¹ *Dunnett vs. Railtrack plc*, 22.02.2002. (2002) EWCA Civ 303, p 16.

Samas ei tähenda lepitusest keeldumine ilma mõistliku põhjendusega seda, et keeldunud poole osas kohaldatakse sanktsioone automaatselt. Kohtule jääb trahvi või muu sanktsiooni väljamõistmisel siiski kaalutlusruumi. Kohtuasjas *Hurst vs. Leeming* ei määranud kohus kostjale lepitusest keeldumise eest rahalisi sanktsioone kuigi ei pidanud kostja lepitamisest keeldumist mõjuvalt põhjendatuks. Kohus leidis, et hageja enda käitumine ja ootused lepitusmenetluse korraldamise ja läbiviimise osas olid kostja suhtes liialt radikaalsed. Juhul kui lepitus ettemääratud luhtuma, ei tohi kohtu arvates sellest keeldumist pidada põhjuseks, mille alusel poole suhtes sanktsioone kohaldada.⁹²

Inglismaa kohtupraktikas puudusid pikka aega kriteeriumid, mille alusel hinnata, kas ja kuidas tuleks poolt, kes lepitamisest ebamõistlikult keeldub, sanktsioneerida. Menetluskulude jagamisel lähtus kohus oma sisveendumusest, kuidas oleks poolte suhtes õiglane käitumine. 2004. aasta tõi selles osas kohtupraktikas kaasa olulisi täpsustusi ja mõnevõrra rangemat kontrolli kohtu diskretsiooni üle sanktsioonide kohaldamisel.

Halsey vs. Milton Keynes General NHS Trust kohtuasi puudutas küsimust, millal tohib kohus kohaldada poole osas, kes kohtuvaidluses õigeks jääb, sanktsioone juhul, kui see sama pool on eelnevalt vaidluse lepitamisest keeldunud. Varasemast kohtupraktikast erinevalt ei nõustunud Lord Dyson, kes oli kohtuotsuse autoriks, eeldusega, et iga vaidlust on võimalik lepitada.⁹³ Kohtuniku arvates tuleb iga vaidlust hinnata lepituseks sobivuse osas eraldi. Juhul kui kohus hindab vaidluse lepitamiseks sobivaks, kuid pool või pooled keelduvad lepitaja juurde pöördumast, tuleb kohtul lahendada küsimus, kas ja kuidas kohaldada sanktsioone. Seejuures tuleb arvestada, et sanktsioonide kohaldamise puhul on tegemist erandiga üldreeglist, mille järgi võitja kannab kaotaja kulud. Poolel, kes soovib, et sanktsioone kohaldataks, lasub tõendamiskoormis, et esinevad erandi kohaldamiseks nõutavad asjaolud.

Eelkõige tuleb tõendada, et pool on lepitusest keeldunud ebamõistlikult. Ebamõistlikkuse hindamisel tuleb arvestada muuhulgas järgnevaid asjaolusid: (a) vaidluse olemust; (b) vaidluse põhiasjaolusid; (c) poolte püüdeid, mida on tehtud vaidluse lahendamiseks väljaspool kohut; (d) kas lepitusmenetlusega kaasnevad kulud oleksid ebaproportsionaalselt suured; (e) kas lepitusmenetluseks vajalike toimingute tegemine ja menetluse algatamisega seotud ajakadu oleks olnud poolte huve kahjustav; ja (f) kas lepituse kaudu oleks olnud

⁹² *Hurst vs. Leeming*, 09.05.2002. (2001) EWHC 1051 (Ch), p-d 16-24.

⁹³ Hazel Genn, 2007, lk 8.

võimalik saavutada mõistlik kokkulepe. Kohus lisas, et tegemist ei ole ammendava loeteluga asjaoludest, mida arvesse võtta.⁹⁴

Halsey kohtuotsust peetakse kõige olulisemaks Inglismaa kohtuotsuseks, mis puudutab lepitusmenetlusest keeldumist,⁹⁵ sest see on olnud aluseks mitmele järgnevale kohtuotsusele, kus on Lord Dysoni kriteeriume sanktsioonide kohaldamise osas arvesse võetud.⁹⁶ Lisaks pakub *Halsey* kohtuotsus suuniseid ka teistele liikmesriikidele, kes kaaluvad lepitusest keeldumise korral poole suhtes sanktsioonide kohaldamist.

Eelnevalt käsitletud EL liikmesriikide ja Eesti praktika kohtuniku kaalutusõiguse alusel alगतatava lepitusmenetluse osas näitab, et asjaolusid, mis võivad mõjutada indiviidi õigust õiglasele kohtumenetlusele on mitmeid: kohtuniku otsuse soovituslik või korralduslik mõju poolte lepitusse suunamisel, kohustuslik osavõtt lepitusmenetluse teabeüritusest, kohustus põhjendada lepitusest keeldumist ja võimalus sanktsioneerida lepitusest keeldunud poolt. Nimetatud asjaolude mõju õigusele lahendada vaidlus kohtumenetluses käsitletakse magistritöö kolmandas ja neljandas peatükis.

Üks peamisi põhjuseid, miks kohustusliku lepitusmenetluse kasutamisest üritatakse hoiduda, seisneb selles, et igale indiviidile on nii siseriiklike põhiseaduste kui ka rahvusvaheliste konventsioonide ja teiste õigusjõudu omavate dokumentidega garanteeritud õigus õiglasele kohtumenetlusele. Lepitusmenetluse kui vaidluste lahendamise alternatiivi kasutamise võimalikkusest kõige kõrgemat õigusjõudu omavad õigusaktid aga ei kõnele. Lisaks vaikivad nii rahvusvahelised kui ka siseriiklikud õigusaktid osas, mis puudutab küsimust, kas õigus õiglasele kohtumenetlusele sisaldab endas ka kohustust aidata kaasa vaidluse kõige efektiivsemale lahendamisele, s.t. kohustust kaaluda lepitusmenetluses osalemist. Seetõttu ei saa ilma mõistmiseta, mida täpsemalt tähendab õigus õiglasele kohtumenetlusele, vastata küsimusele, kas kohustuslik lepitusmenetlus seda õigust riivab.

Järgnevalt uuribki autor kahe Euroopa jaoks oluliseima dokumendi – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta⁹⁷ (edaspidi ka lihtsalt harta) – neid artikleid, mis puudutavad õigust õiglasele kohtumenetlusele. Autor annab ülevaate õiglase kohtumenetluse kriteeriumitest ja nende tõlgendamisest Euroopa Inimõiguste Kohtu ja

⁹⁴ *Halsey v. Milton Keynes General NHS Trust*, 11.05.2004. (2004) EWCA Civ 579, p 16.

⁹⁵ A. Hildebrand. *The United Kingdom*. – De Palo. Trevor 2012, lk 385.

⁹⁶ Vt: *Burchell vs. Bullard*, 2005. 08.04.2005, EWCA Civ 358; *Rolf vs. De Guerin*, 09.02.2011. (2011) EWCA Civ 78.

⁹⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT 2012/C 326/02, 26.10.2012, lk 391-347.

Euroopa Kohtu (edaspidi ka EK) praktikas ning analüüsib seejärel kohustusliku lepitusmenetluse nõude kooskõla õigusega õiglasele kohtumenetlusele.

3 Õigus õiglasele kohtumenetlusele: elemendid ja põhimõtted

Inimõiguste kaitse ja austamise saab garanteerida ainult efektiivsete õiguskaitsevahendite olemasolu kaudu. Üksikisiku õiguste rikkumise või kahju tekitamise korral on kannataja jaoks ligipääs kohtumõistmisele fundamentaalse tähtsusega.⁹⁸ Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et stabiilse, jõudsalt kasvava ja tugeva demokraatliku riigi kvaliteedi tunnus on valitsus, mis rakendab poliitikat, mille kaudu toetatakse ja tagatakse kõigile võrdne ligipääs kohtumõistmisele. Pluralistlikus ühiskonnas peab seega olema tagatud õiglase ja efektiivse kohtusüsteemi olemasolu, mille kaudu saavad inimesed oma erimeelsusi kas erapooletu kohtu või alternatiivsete meetodite kaudu lahendada.⁹⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 6, mis garanteerib kõigile õiguse õiglasele kohtumenetlusele, on seetõttu üheks peamiseks demokraatia ja õigusriigi garantiiks ning sümboliks.¹⁰⁰

Euroopa inimõiguste kohus on artiklit 6 tõlgendanud küllaltki laialt, mistõttu on õigusest õiglasele kohtumenetlusele kujunenud aja jooksul üks peamisi fundamentaalseid õigusi.¹⁰¹ Tegemist on õigusega, mida on inkorporeeritud nii riikide põhiseadustesse kui ka teistesse rahvusvahelistesse lepingutesse. 1970. aastal teatas Euroopa Kohus, et põhiõiguste austamine on Euroopa Kohtu poolt kaitstavate üldiste õiguspõhimõtete lahutamatu osa.¹⁰² Ühenduse õiguse üldpõhimõtted kujundas kohus kahe allika, liikmesriikide põhiseaduste ja rahvusvaheliste konventsioonide, eriti aga EIKonv põhjal.¹⁰³ Ka 2009. aastal õiguslikult siduvaks muutunud Euroopa põhiõiguste harta (edaspidi ka *harta*) on suures osas inspireeritud inimõiguste konventsioonist.

⁹⁸ F. Francioni. The Rights of Access to Justice under Customary International Law. – F. Francioni (toim). Access to Justice as a Human Right. Oxford University Press, 2007, lk 26.

⁹⁹ R. Drummond. Court-Annexed Mediation in England: Foundations for an independent and enduring partnership. 2005. Arvutivõrgus: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=962122 (04.05.2013), lk 1.

¹⁰⁰ D. J. Harris, M. O. Boyle, C. Warbrick. Law of the European Convention on Human Rights. London: Butterworths, 1995, lk 164.

¹⁰¹ Rozakis 2004, lk 98.

¹⁰² EKo 17.12.1970, 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, p 4.

¹⁰³ U. Lõhmus. Põhiõiguste kaitse kolmnurgas riik – Euroopa Nõukogu – Euroopa Liit. – *Juridica V*, 2010, lk 356.

3.1 Õigus õiglasele kohtumenetlusele inimõiguste konventsiooni ning põhiõiguste harta kontekstis

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon võeti vastu 04.11.1950 (jõustus 03.09.1953) ning Eesti ühines konventsiooniga 16.04.1996. Konventsiooni eesmärgiks on demokraatia ja sellega põhiliselt seotud poliitiliste ja kodanikuõiguste kaitse. Sellega seoses garanteerib konventsiooni artikkel 6 lg 1, et igatüel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Lisaks sisaldab artikkel 6 veel kahte lõiget, mis oma sõnastuse poolest viitavad pigem kohaldatavusele üksnes kriminaalasjades.¹⁰⁴ Ometi on EIK tõlgendanud sätteid selliselt, et need on analoogia alusel kohaldatavad ka tsiviilasjades.¹⁰⁵

EIK ei ole oma kohtupraktikas pidanud seni kordagi analüüsima kohustusliku lepitusmenetluse mõju õigusele õiglasele kohtumenetlusele. Võimalusi selleks on aga olnud kaks: aastal 1994 kohtuasjas *Hokkanen vs. Soome*¹⁰⁶ ja aastal 2000 kohtuasjas *Elsholz vs. Saksamaa*¹⁰⁷. Mõlemad kohtuasjad puudutasid vanema lapsega suhtlemise korda. Soomes oli enne suhtlemise korra määranud kohtuotsuse täitemenetluses jõustamist nõutav, et toimuks lepitamine kohtumäärust mitte täitva poolega. Saksamaa seadusandlus nägi ette, et enne kohtumenetluse algatamist läbitaks kohustuslik lepitusmenetlus. Kuna aga kummaski kohtuasjas ei tõstatanud kaebajad küsimust kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse kohta, ei ole EIK seda ka analüüsinud. Seetõttu saab EIK seisukohtadest kohustusliku lepitusmenetluse osas rääkida ainult teooria tasandil toetudes kohtu varasemale praktikale EIKonv artikkel 6 tõlgendamisel.

Euroopa on (inim)õiguste ja vabaduste kaitse osas väidetavalt kõige rohkem reguleeritud piirkond maailmas.¹⁰⁸ Seetõttu ei ole üllatav, et lisaks inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonile, mis on siduv kõigile Euroopa Nõukogu liikmesriikidele, on Euroopa Liidu tasandil vastu võetud ka oma põhiõigusi ja vabadusi garanteeriv dokument, milleks on Euroopa Liidu põhiõiguste harta. Harta töötas välja liidu institutsioonide, liikmesriikide parlamentide, juristide, akadeemiliste ringkondade ja kodanikuühiskonna esindajatest

¹⁰⁴ EIKonv artikkel 6(2) "Igaüht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud."; Artikkel 6(3) "Igal kuriteos süüdistataval on vähemalt järgmised õigused: /.../".

¹⁰⁵ C. Rozakis. The Right to a Fair Trial in Civil Cases. – Judicial Studies Institute Journal, 2004, lk 96.

¹⁰⁶ EIKo, 23.09.1994, 19823/92, *Hokkanen vs. Soome*.

¹⁰⁷ EIKo, 13.07.2000, 25735/94, *Elsholz vs. Saksamaa*.

¹⁰⁸ R. Maruste. Põhiõiguste harta Euroopa põhiseaduslikus lepingus. – Juridica X/2004, lk 655; J. Laffranque. Euroopa Liidu põhiõiguste harta – ühineva Euroopa (sh Eesti) loomulik areng? – Riigikogu Toimetised, 3, 2001.

moodustatud konvent ning selle võttis soovitusliku ja viitetekstina vastu Nice'is 2000. aasta detsembris kohtunud Euroopa Ülemkogu. Ehkki õiguslikult siduvaks harta esialgu ei saanud, omandas ta üsna pea nn pehme õiguse staatuse. Esimesena hakkasid hartale osutama kohtujuristid.¹⁰⁹ Alles 2006. aastal osutas hartale esimest korda ka EK.¹¹⁰ Lissaboni lepingu jõustumisega detsembris 2009. aastal omandas harta lepingutega samaväärse õiguslikult siduva jõu, mistõttu on hartal tänaseks päevaks oluline koht EK praktikas.

Kuigi harta sätted on suuresti mõjutatud inimõiguste konventsioonist, on konventsiooni ja harta sätete vahel ka olulisi erinevusi. Näiteks on harta sätete sõnastus lihtsam, kaasajastatud ja kohati ka avaram. Oluline on seegi, et kui EIKonv on siduv üksnes Euroopa Nõukogu liikmesriikidele, siis harta on suunatud eelkõige EL institutsioonidele, organitele ja asutustele. Liikmesriikidele on harta järgimine kohustuslik, kui nad kohaldavad Euroopa Liidu õigust.¹¹¹ Liikmesriikide kohta käivat sätet hartas tuleb lugeda viisil, et inividid võivad harta appi võtta oma õiguste kaitseks mitte üksnes siis, kui liikmesriigi asutus kohaldab vahetult Euroopa Liidu õigust, vaid ka siis, kui asutus kohaldab riigisisest õigust, mis võtab üle Euroopa Liidu õigusakti.¹¹² Seega on harta asjakohane dokument juhul kui vaidlus puudutab vahendumenetluse direktiivi ülevõtmist, nt lepitusseaduse tõlgendamisest tuleneva vaidluse korral.

Analüüsivaks, kuidas mõjutab kohustuslik lepitusmenetlus õigust õiglasele kohtumenetlusele, on vajalik mõista, mida tähendab nimetatud õigus nii EIKonv artikli 6 kui ka põhiõiguste harta artikli 47 kontekstis. Järelikult on asjakohane käsitleda nii EIK praktikat inimõiguste konventsiooni kui ka EK praktikat põhiõiguste harta tõlgendamise osas.

EIK on õigust õiglasele kohtumenetlusele EIKonv artikli 6 kontekstis tõlgendatud üsnagi laialt. Põhjenduse leiab EIK otsusest kohtuasjas *Delcourt vs. Belgia*, kus kohus ütles, et konventsiooni tähenduses demokraatlikus ühiskonnas on õigusel õiglasele kohtumenetlusele niivõrd oluline roll, et artikkel 6 lg 1 kitsendav tõlgendus ei oleks kooskõlas sätte eesmärgi ja otstarbega.¹¹³ Seetõttu on Strasbourgi kohtupraktika loonud aja jooksul uusi garantiisid, mis ei ole otseselt artiklis 6 nimetatud. Neid nn kohtuniku-loodud garantiisid on peetud artiklis kirjas

¹⁰⁹ Kohtujurist Alberi ettepanek 01.02.2001, C-340/99, *TNT Traco*; kohtujurist Tizzano ettepanek 08.02.2001, C-173/99, *BECTU*.

¹¹⁰ EKO, 27.06.2006, C-540/03, *parlament vs. nõukogu*, p-d 38 ja 58.

¹¹¹ EKO, 13.07.1989, C-5/88, *Wachauf*; EKO, 18.06.1991, C-260/89, *ERT*; EKO, 18.12.1997, C-309/96, *Annibaldi*.

¹¹² Lõhmus, 2010, lk 358.

¹¹³ EIKo 17.01.1970, 2689/65, *Delcourt vs. Belgia*, p 25.

olevate garantiide loomulikuks jätkuks, garantiideks, mis pärinevad artikliga kaitstavate õiguste vaimust.¹¹⁴ Sellisteks garantiideks, mis on nüüdseks õiguspraktikas leidnud üleüldist heakskiitu, on näiteks õigus kohtusse pöördumisele, õigus menetlusabile ja õigus võrdsele kohtlemisele.

EL põhiõiguste harta artikkel 47 lg 2 vastab Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 6 lg-le 1 ja näeb ette igäühe õiguse õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus seaduse alusel moodustatud kohtus. Lisaks on sätestatud, et igäühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud. Oluline on, et liidu õiguses ei piirdu õigus asja õiglasele kohtulikule arutamisele vaidlustega tsiviilõiguste ja -kohustuste üle. See on üks tagajärg, mis tuleneb asjaolust, et liit on õigusriigi põhimõttel põhinev ühendus nagu väidab kohus kohtuasjas "*Les Verts*" vs. *Euroopa Parlament*¹¹⁵. Kõigis teistes aspektides, välja arvatud reguleerimisala, kohaldatakse Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga pakutavaid tagatise sarnaselt ka liidu suhtes.¹¹⁶

Käesoleva magistritöö eesmärgiks ei ole analüüsida kõiki EIKonv artikkel 6 lg-st 1 ning EL põhiõiguste hartast tulenevaid õigusi, vaid pöörata tähelepanu eelkõige nende õiguste aspektidele, mis on olulised kohustusliku lepitusmenetluse kasutamisel. Seega keskendutakse magistritöös eelkõige õigusele pöörduda vaidluse lahendamiseks kohtusse.

3.2 Õigus pöörduda õiguste rikkumise korral kohtusse

Õigus kohtumenetluse algatamiseks leidis EIK kohtupraktikas käsitlemist 1975. aasta kohtuasjas *Golder vs. Ühendkuningriigid*, mis puudutas vangi õigust konsulteerida advokaadiga algatamaks kohtuasi vanglaametniku vastu seoses vangi laimamisega. EIK leidis, et artikkel 6 lg 1 ei puuduta mitte ainult olukorda, kus kohtuasi on juba algatatud, vaid ka sellele eelnevat tegevust kohtusse pöördumise näol. Õigus õiglasele kohtumenetlusele hõlmab nii kohtusse hagi esitamise õigust kui ka õigust asja õiglasele menetlemisele pärast hagi esitamist. Kohtu arvates on vastupidine tõlgendus vastuolus konventsiooni mõttega, sest sellisel juhul "võiksid konventsiooni osalisriikide kohtud sulgeda oma ukсед ilma, et nad rikuksid konventsiooni".¹¹⁷ Seega ei sõltu õigus pöörduda kohtusse sellest, kas riigi

¹¹⁴ C. Rozakis. The Right to a Fair Trial in Civil Cases. – Judicial Studies Institute Journal, 2004, lk 96.

¹¹⁵ EKO, 23.04.1986, C294/83, "*Les Verts*" vs. *Euroopa Parlament*.

¹¹⁶ Selgitused põhiõiguste harta kohta.

¹¹⁷ EIKo, 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. Suurbritannia*, p 35-36.

õigussüsteem näeb ette asja kohtulikku arutamist või mitte. Kui ta ei näe seda ette, siis on tegemist sekkumisega artiklis 6 ettenähtud õigusesse ja selle võimaliku rikkumisega. Sellise teleoloogilise tõlgenduse abil püüdis EIK vältida artikliga 6 pakutavate tagatiste erosiooni, juhul kui konventsiooni osalisriikides oleks kohtulik arutamine mõnes valdkonnas piiratud või isegi välisatatud.¹¹⁸

Kohustusliku lepitusmenetluse valguses võib *Golder vs. Ühendkuningriigid* kohtuotsuse põhjal järeldada seda, et olenemata lepitusmenetluse võimaluse olemasolust ja olenemata lepitusmenetluse tegelikust toimumisest, peab indiviidil igal juhul olema võimalik pööruda oma õiguste kaitseks kohtusse. Seega ei oleks aktsepteeritav olukord, kus kohus põhjendab hagi menetluse võtmata jätmist põhjendusega, et konkreetne vaidlus tuleks lahendada lepituses. Sellisel juhul võetak poolelt ära igasugune võimalus vaidluse lahendamiseks kohtumenetluses. Poolte kohustamine lepitusmenetluse kaalumiseks näiteks teabeüritusel osalemise kaudu ei tohiks seevastu konventsiooni rikkumist esile kutsuda, sest teabeüritusel osalemine ei ole võrdsustatav lepitusmenetluse sisulise läbiviimise ning kokkuleppe saavutamise. Pärast teabeüritust on poolel võimalik jätkata soovi korral vaidluse lahendamise kohtus.

Aja möödudes tuletati EIK kohtupraktikas erinevaid kriteeriume, mille alusel hinnata, kas õigust kohtusse pöörduda on rikutud või mitte. Alljärgnevalt on välja toodud peamised põhimõtted, millega tuleb arvestada otsustamaks, kas isikule on õiguspäraselt tagatud ligipääs kohtusüsteemile.

3.2.1 Reaalne võimalus kohtusse hagi esitamiseks

Esiteks hõlmab õigus kohtusse pöörduda kaebuse esitamise võimalust nii vaidluse faktiliste asjaolude kui ka relevantsete juriidiliste normide osas. Teisisõnu, konventsiooni osalisriigi jurisdiktsiooni alla kuuluval isikul peab olema reaalne võimalus esitada kohtusse kaebus tsiviilõigusi puudutavas vaidluses. EIK ei tee vahet faktilistel ja juriidilistel takistustel kohtusse hagi esitamisel. Isikule peavad olema tagatud nii võimalused kui ka vahendid oma kohtusse pöördumise õiguse teostamiseks.¹¹⁹ Hea näide selle põhimõtte kohta on EIK 1979. aasta otsus kohtuasjas *Airey vs. Iirimaa*, kus kohus tõlgendas artiklit 6 selliselt, et sellega

¹¹⁸ U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – *Juridica* 2003 Inimõigused ja nende kaitse Euroopas, lk 149.

¹¹⁹ Rozakis, 2004, lk 98.

soovitakse kaitsta mitte teoreetilisi ega illusoorseid õigusi, vaid praktilisi ja tegelikke.¹²⁰ Kohtuasi puudutas kaebaja õigust õiglasele kohtumenetlusele olukorras, kus riigi poolt ei oldud tsiviilasjade menetlemise jaoks ette nähtud menetlusabi. Kohus leidis, et menetlusabi puudumise puhul on tegemist artikkel 6 rikkumisega, sest isikul ei ole võimalik oma õigust õiglasele kohtumenetlusele reaalselt teostada.

Reaalne võimalus hagi kohtusse esitamiseks hõlmab kohustusliku lepitusmenetluse puhul näiteks olukorda, kus siseriiklikus õiguskorras on lepitamismenetlusest keeldumise korral nähtud ette kõrgem riigilõiv kohtusse pöördumisel. Sellist sanktsiooni kohaldati Itaalias 2010. aastal jõustunud dekreediga nr 28 (2010). EIK on korduvalt tunnistanud liiga suure lõivu konventsiooni artikkel 6 rikkumiseks. Nimelt vähendavad liialt suured riigilõivud tõenäosust, et isikul on reaalselt võimalik kohtu poole pöörduda. Millal kujuneb riigilõiv liialt suureks, on küsimus, mida tuleb iga üksikjuhtumi puhul eraldi hinnata. Näiteks kohtuasjas *Kreuz vs. Poola* leidis kohus, et keskmise aastapalga suurune riigilõiv rikub inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõiget 1.¹²¹ Märkimisväärne on see, et avaldaja oli ettevõtja ning EIK arvates ei olnud veenev rahvuslike kohtute argument, et äris tuleb kohtuskäimise võimalusega arvestada. Kohtuasjas *Mehmet ja Suna Yiğit vs. Türgi* tunnistas kohus sama artikli rikkumiseks neljakordse alampalga suuruse kohtulõivu nõudmise sissetulekut mitteomavalt poolelt.¹²² Kohtuasjas *Stankov vs. Bulgaaria* tuvastas EIK konventsiooni rikkumise olukorras, kus alusetu kohtueelse kinnipidamise eest väljamõistetavast hüvitisest 90 protsenti tuli tasuda kohtukuludeks sellesama hüvitise taotlemisel.¹²³ Seega tuleb seadusandjal kohaldada kohustusliku lepitusmenetluse korral riigilõivude määramisel oma kaalutusõigut äärmise ettevaatlikusega arvestades, et riigilõivu suurusest ei kujuneks reaalselt takistust kohtusse pöördumisel.

Reaalset võimalust kohtusse hagi esitamiseks kui põhimõtet, millega tuleb arvestada garanteerimaks õigus õiglasele kohtumenetlusele, toetab ka EL põhiõiguste harta ning EK praktika. Harta artikkel 47 lg 1 järgi on igaühel, kelle liidu õigusega tagatud õigusi või vabadusi rikutakse, selles artiklis kehtestatud tingimuste kohaselt õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus. Euroopa Kohus sätestas nimetatud õiguse kui liidu õiguse üldpõhimõtte oma 15.05.1986. aasta otsusega kohtuasjas *Johnston*¹²⁴. Kuigi tõhususe

¹²⁰ EIKo, 09.10.1979, 6289/73, *Airey vs. Iirimaa*, p 26.

¹²¹ EIKo, 19.06.2001, 28249/95, *Kreuz vs. Poola*, p 61.

¹²² EIKo, 17.07.2007, 52658/99, *Mehmet ja Suna Yiğit vs. Türgi*, p 38.

¹²³ EIKo, 12.07.2007, 68490/01, *Stankov vs. Bulgaaria*, p 51.

¹²⁴ EKo, 15.05.1986, C-222/84, *Johnston*. Vt ka: EKo, 15.10.1987, C-222/86, *Unectef vs. Heylens*; EKo, 03.12.1992, C-97/91, *Borelli*.

põhimõtte harta tähenduses on suures osas samastatav tähendusega, mille on põhimõttele andnud EIK, võib põhimõtet harta kontekstis siiski pidada mõneti täpsemaks ja konkreetsemaks.

Õigus tõhusale kohtumenetlusele tähendab, et formaalne võimalus menetluse algatamiseks üksi ei ole piisav. Tõhususe põhimõtte nõuab, et isikul oleks ka olenemata praktilistest takistustest võimalik kohtutee ette võtta.¹²⁵ Juhul kui vaidlus puudutab aluslepingust tulenevat põhiõigust, peab isikul olema võimalik parimate võimalike vahenditega asjassepuutuvat õigust kaitsta, mis eeldab ka seda, et isikul on ülevaade kõigist relevantsetest asjaoludest ja tal on võimalik hinnata, kas kohtusse pöördumisel on mõtet.¹²⁶ Iga vaidlust, mis puudutab küsimust, kas siseriiklik menetlusnorm muudab liidu õigusest tuleneva õiguse teostamise liialt keeruliseks või võimatuks, tuleb analüüsida arvestades vastava normi rolli menetluses, menetluse kulgu ja eripära.¹²⁷ Tõhususe põhimõtte toetab seega kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel meedet, millega suunatakse pooled lepitusmenetlust puudutavale teabeüritusele või lepitusistungile nagu on kombeks Saksamaal. Teabeürituselt saavad pooled ülevaate lepitusmenetluse olemusest ning mõjust kohtumenetlusele, mistõttu on tagatud poolte parem informeeritus vaidluse efektiivse lahendamise võimalustest. See omakorda aitab tagada, et pooled oskavad hinnata vaidluse kohtus lahendamise perspektiivikust suurendades tõenäosust, et vaidlused, mille lahendamine kohtus oleks liialt ressursikulukas, sinna ei jõua ning nende osas eelistatakse lepitusmenetlust.

Lisaks näeb harta artikkel 47 lg 3 ette, et isikule, kellel puuduvad piisavad vahendid, antakse tasuta õigusabi sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda. Seega peab isikul olenemata otsusest lepitusmenetlust proovida või sellest loobuda olema olemas võimalus saada menetlusabi kohtusse pöördumisel.

Tõhususe põhimõttega kõrvuti kohaldab EK oma praktikas võrdväärse põhimõtet. Nimelt ei tohi menetlusnormid, mis on kehtestatud nende kohtuasjade läbivaatamiseks, mille eesmärk on tagada isikutele liidu õigusest tulenevate õiguste kaitse, olla ebasoodsamad kui samalaadsete siseriiklike hagide puhul.¹²⁸ Kohustusliku lepitusmenetluse kontekstis tähendaks

¹²⁵ F. G. Jacobs. The Right to a Fair Trial in European Law. – European Human Rights Law Review, 2, 1999, lk 145.

¹²⁶ EKO, 15.10.1987, C-222/86, *Unectef vs. Heylens*, p 15.

¹²⁷ EKO, 04.12.2003, C-63/01, *Evans*, p 46.

¹²⁸ EKO, 16.12.1976, 33/76, *Rewe-Zentralfinanz ja Rewe-Zentral*, p 5; EKO, 16.12.1976, 45/76, *Comet*, p-d 13-16; EKO, 14.12.1995, C-312-93, *Peterbroeck*, p 12; EKO, 13.03.2007, C-432/05, *Unibet*, p 43; EKO, 07.06.2007, C-222/05 ja C-225/05, *van der Weerd jt*, p 28.

võrdväarsuse põhimõtte seda, et siseriiklikku lepitust puudutav vaidlus ei tohi olla kohtus kergemini lahendatav kui piiriülene. Näiteks ei oleks lubatav situatsioon, kus siseriiklikud vaidluse osapooled võivad lepitusmenetlusest keelduda ilma, et sellele järgneksid sanktsioonid, kuid erinevatest liikmesriikidest pärit osapoolte korral võetaks loobumist menetluskulde jagamisel arvesse.

3.2.2 Õigus olla teavitatud menetluslikest õigustest ja kohustustest

Teiseks kuulub kohtusse pöördumise õiguse koosseisu õigus olla teavitatud kõigist juriidilistest asjaoludest, mis võivad mõjutada isiku ettevalmistust kohtumenetluseks.¹²⁹ Nimetatud õigusega tegeles EIK kohtuasjas *De Geouffre de la Pradelle vs. Prantsusmaa*, mis puudutas huvitatud isikute teavitamist dekreedist, mille alusel kuulutati osa isikutele kuuluvatest kinnistutest looduskaitsealaks. EIK leidis, et kuigi võimud avaldasid teate looduskaitseala piiride muudatusest riigiteatajas, ei saa seda pidada efektiivseks teavitamise meetodiks, sest see ei garanteeri, et huvitatud isikud oma õigustest teavitatud saavad. Kohtuasjas said isikud oma kinnistutega seotud õiguslikest ja faktilistest muudatustest teada alles pärast dekreeidi vaidlustamise tähtaja möödumist. Siseriiklik kohus jättis vaide esitamise aegumise tõttu nende hagi menetlusse võtmata. EIK leidis, et huvitatud isikutelt oli ametivõimude poolt ära võetud õigus oma tsiviilasja ettevalmistada ja oma õigusi kohtus kaitsta, mis kujutab endast EIKonv artikkel 6 lg 1 rikkumist.¹³⁰

Kohustusliku lepitusmenetluse kontekstis võiks õigus tsiviilasja ettevalmistamisele kohtumenetluseks tähendada muuhulgas seda, et pooli tuleb igal juhul teavitada võimalusest lepitusmenetlus igal ajahetkel lõpetada ja vaidluse lahendamisega kohtumenetluses jätkata. Juhul, kui lepitusmenetluse toimumine mõjutab näiteks aegumistähtaegasid kohtusse hagi esitamisel, tuleb pooli teavitada ka nendest tähtaegadest ja võimalikest mõjudest kohtuvaidlusele.

3.2.3 Piirangud kohtusse pöördumisel

Kolmandaks tuleb kohtusse pöördumise õiguse puhul arvestada asjaoluga, et see ei ole absoluutne õigus.¹³¹ Tingimused õiguse piiramiseks tõi EIK välja *Ashingdane vs.*

¹²⁹ Rozakis, 2004, lk 99.

¹³⁰ EIKo, 16.12.1992, 12964/1987, *De Geouffre de la Pradelle vs. Prantsusmaa*, p 35.

¹³¹ Rozakis, 2004, lk 99.

Ühendkuningriigid kohtuasjas.¹³² Kaebajale ei antud võimalust vaidlustada ametiasutuse otsust, mis jättis ta vaimuhaigete asutusse. EIK ei leidnud, et isiku kohtusse pöördumise õigust oleks rikutud, sest selle õiguse andmisel on riigil kaalutusõigus. EIK oli juba varasemalt käsitlenud *Golder vs. Ühendkuningriigid* kohtuasjas tõdenud, et riigid võivad isiku kohtusse pöördumise õigust piirata, sest see õigus nõuab juba oma olemuselt riigi poolset reguleerimist moel, mis võib muutuda ajas ja ruumis seoses ühiskonna ja selle liikmete vajaduste ning vahenditega.¹³³ Riigipoolse kaalutusõiguse teostamisel tuleb aga arvestada, et valitud vahendid ja meetodid ei vähendaks kohtusse pöördumise õigust piirini, mis muudaksid selle õiguse olemasolu mõttetuks või kaotaksid selle õiguse sootuks. Lisaks peab iga piirangu puhul olema sellega taotletav seaduslik eesmärk. Viimaseks tingimuseks on nn proportsionaalsuse nõue, mis tähendab, et eesmärgi saavutamiseks valitud meede peab olema proportsionaalne taotletava eesmärgi endaga.¹³⁴

Seega on õigus kohtusse pöörduda küll eraldamatu osa õigusest õiglasele kohtumenetlusele, kuid igal EIKonv osalisriigil on õigus valida meetmeid, millega selle õiguse realiseerimist tagada. Välistatud ei ole, et vajadusel võib õiglase kohtumenetluse tagamiseks rakendada piiranguid kohtusse pöördumise osas. EIK on piirangute õiguspärase kohaldamise osas kokku puutunud nii mõnegi kohtuasjaga.

Kohtuasjas *Doran vs. Iirimaa* käsitles inimõiguste kohus küsimust, millal on riik kohustatud EIKonv artiklile 6 piiranguid kohaldama.¹³⁵ Nimetatud kohtuasjas oli veninud siseriiklik menetlus peaaegu 8 aastat. Oma otsuses rõhutas kohus: “/.../ õiguse kiire mõistmine oleneb eelkõige asjasse puutuvatest ametivõimudest. /.../ riigi kohustuseks on tagada oma õigussüsteemi organiseeritus moel, mis võimaldab kohtumenetluse mõistliku aja jooksul läbi viia.”¹³⁶ Siinkohal võikski argumenteerida, et kui riigil lasub kohustus garanteerida kiire ja tõhus õigusemõistmine ning lubatud on ka piirangute kohaldamine kohtusse pöördumise osas, siis on riigil suur diskretsioon sobiva meetme valiku osas. Üheks meetmeks kohtumenetluse kiiremaks muutmisel võiks olla kohustuslik lepitusmenetlus, mis suurendab tõenäosust, et kohtusüsteemi koormus langeb, sest osa vaidlusi lahendatakse kohtuväliselt. Tsiviilõiguse valdkonnas õigustavad õigusemõistmise huvid mõistlike ajaliste piirangute ja protseduuriliste tingimuste seadmist nõuete esitamisele.¹³⁷ Seetõttu ei kujutaks kohustus osaleda

¹³² EIKo, 28.05.1985, 8225/78, *Ashingdane vs. Ühendkuningriigid*, p 57.

¹³³ EIKo, 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. Suurbritannia*, p 38.

¹³⁴ M. Triipan. Proportsionaalsuse põhimõtte põhiõiguste kaitsel. Magistritöö. Tallin/Tartu 2005, lk 21-29.

¹³⁵ EIKo, 31.10.2003, 50389/99, *Doran vs. Iirimaa*, p-d 48 ja 69.

¹³⁶ Samas, p 47.

¹³⁷ Lõhmus, 2003, lk 150.

lepituskohtumisel riivet õigusele pöörduda asja lahendamiseks kohtusse, sest lepituskohtumise eesmärgiks on informeerida pooli vaidluse kohtuvälise lahendamise võimalusest, mis võib potentsiaalselt aidata kaasa ka kohtukoormuse vähendamisele, ning lepituskohtumine või teabeüritus vahendina eesmärgi saavutamiseks ei too kaasa ülemäärast ajakadu ega ressursikulu.

Kohtuasjas *Philis vs. Kreeka* arutas EIK artikkel 6 rikkumist vaidluses, mis puudutas Kreeka kodaniku kaebust seoses võimatusega esitada hagi siseriiklikusse kohtusse inseneri töövõtulepingu alusel tehtud töö eest tasu saamiseks. Kreeka kohtud keeldusid kaebaja hagi menetlusse võtmisest, sest Kreeka õiguse alusel sai inseneride töötasu nõude töövõtja vastu esitada ainult Kreeka Tehniline Koda (*Techniko Epimelitirio Ellados*). Selle nõudega sooviti tagada, et kõik töövõtvaidlused laheneksid kiiresti ja koostöös professionaalsete ekspertidega. EIK arvates ei olnud nimetatud eesmärgi saavutamiseks valitud vahend aga eesmärgi suhtes proportsionaalne. Kuna siseriiklik õigus ei pakkunud kaebajale võimalust esitada ise või oma esindaja kaudu kohtusse kaebus, esines ilmselge konventsiooni artikkel 6 rikkumine.¹³⁸

Philis vs. Kreeka kohtulahendi põhjal saab järeldada, et isikult kohtusse pöördumise õiguse äravõtmine põhjendusega, et selle õigusega taotletavat eesmärki saab efektiivsemalt teostada teiste vahendite kaudu, ei ole EIKonv artikliga 6 kooskõlas. Samas tasub rõhutada, et nimetatud kohtuasjas ei olnud kaebajal ühelgi moel võimalik isiklikult oma õiguste kaitseks kohtu poole pöörduda. Kui tõmmata paralleele kohustusliku lepitusmenetlusega, siis järeldub, et EIKonv artikliga 6 oleks vastuolus säte, mis lubab kohtul keelduda hagi menetlusse võtmisest põhjusel, et vaidluse lahenemine lepitusmenetluses oleks kõigile osapooltele ja kohtule endale vähem koormav. Igal juhul peab isikul säilima võimalus lepitusmenetlusest loobuda ja lahendada vaidlus kohtus. Selle võimaluse ebamõistlik piiramine või kaotamine oleks EIKonv artikkel 6 riive.

Euroopa Liidu Lepingu¹³⁹ artikkel 6 lg 1 p 3 järgi tõlgendatakse hartas esitatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid vastavalt harta VII jaotise üldsätetele, mis reguleerivad selle tõlgendamist ja kohaldamist, võttes nõuetekohaselt arvesse hartas osutatud selgitusi, milles on esitatud asjaomaste sätete allikad. Üks olulisemaid õiguste tõlgendamist puudutavaid artikleid on harta artikkel 52 lg 1, mis ütleb: “Hartaga tunnustatud õiguste ja vabaduste teostamist

¹³⁸ EIKo, 27.08.1991, 12750/87; 13780/88; 14003/88, *Philis vs. Kreeka*, p 66.

¹³⁹ Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid. – ELT 2012/C 326/01, 26.10.2012, lk 1-363.

tohib piirata ainult seadusega ning arvestades nimetatud õiguste ja vabaduste olemust. Proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt võib piiranguid seada üksnes juhul, kui need on vajalikud ning vastavad tegelikult liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või kui on vaja kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi.” Tegemist on juba EIK praktikas tuntud proportsionaalsuse põhimõttega, kuid sätte sõnastus põhineb Euroopa Kohtu kohtupraktikast: „/.../ kohtu praktika on tõendanud, et (põhi)õiguste kasutamisele /.../ võib kehtestada piiranguid, tingimusel et kõnealused piirangud vastavad tegelikult ühenduse üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele ega kujuta endast taotletava eesmärgi suhtes ebaproportsionaalset ja põhjendamatu takistust, mis kahjustaks nende õiguste põhiolemuse teostumist”.¹⁴⁰

Teine oluline põhimõte harta õiguste tõlgendamisel tuleneb artikli 52 lg-st 3, mille eesmärk on tagada vajalik kooskõla harta ja EIKonv vahel, kehtestades reegli, et kuivõrd hartas sätestatud õigused vastavad samal ajal ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga tagatud õigustele, on nende õiguste tähendus ja ulatus, kaasa arvatud lubatud piirangud, samasugused, nagu on kehtestatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis. See tähendab eelkõige, et seadusandja, sätestades nendele õigustele piirangud, peab järgima neidsamu norme, mis on kehtestatud inimõiguste konventsioonis sätestatud üksikasjalikus õiguste piiramise korras, mida kohaldatakse ka hartas nimetatud õiguste suhtes, ilma et sellega kahjustataks liidu õiguse ja Euroopa Kohtu sõltumatust.¹⁴¹ Artikkel 52 lg 2 viimane lause ütleb, et see sätte ei takista liidu õiguses õigustele ulatuslikuma kaitse kehtestamist. Arvestada tuleb sellega, et igal juhul ei tohi hartaga võimaldatava kaitse tase olla madalam inimõiguste konventsiooniga tagatud kaitse tasemest.¹⁴²

Seega on inimõiguste konventsiooni artiklitel 6 ja 13 tähelepanuväärne mõju Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklile 47, mis garnateerib kõigile liikmesriigi jurisdiktsiooni alla kuuluvatele isikutele õiguse tõhusale kohtumenetlusele. Ka Euroopa Kohus käsitleb oma praktikas sageli hartast tulenevaid õigusi koos tõlgendusega, mis EIK on andnud EIKonv vastavatele artiklitele.¹⁴³ Oluline erinevus EIKov-ga ja hartaga kaitstava õiguse õiglasele kohtumenetlusele puhul seisneb selles, et inimõiguste konventsiooni rikkumisele võib isik toetuda siseriikliku õigusnormi alusel, aga hartaga kaitstava õiguse puhul on alati vajalik seos liidu õigusega.

¹⁴⁰ EKO, 13.04.2000, C-292/97, *Karlsson jt.*

¹⁴¹ Selgitused põhiõiguste harta kohta.

¹⁴² Samas.

¹⁴³ C. Mak. Rights and Remedies. Article 47 EUCFR and Effective Judicial Protection in European Private Law Matters. – Center for the Study of European Contract Law, Working Paper Series 2012-11, lk 3.

Kohustusliku lepitusmenetluse puhul võib vastuolu õigusega õiglasele kohtumenetlusele tõusetuda kahel erineval alusel: esiteks võib kohustuslik lepitusmenetlus kohalduda ainult siseriiklikes vaidlustes, millisel juhul kuulub vaidlus inimõiguste riive korral EIK pädevusse; ja teiseks võib vaidlus olla piiriülene või Euroopa Liidu õigusakti (näiteks vahendusdirektiivi) puudutav, millisel juhul lahendab vaidlust EK. Mõlemil juhul tuleb kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse üle otsustades pöörata tähelepanu kolmele põhimõttele, mis on omased õigusele õiglasele kohtumenetlusele ja millega tuleb seetõttu kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel arvestada. Nendeks põhimõteteks on kohustus tagada, et õigus kohtusse pöörduda ei oleks illusoorne vaid reaalne; et isikule antaks adekvaatset teavet tema menetluslike õiguste ja kohustuste kohta; ja et õigust kohtusse pöörduda piirataks kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega.

Õiguspraktika näitab, et kõige keerulisem on seadusandjal ja kohtutel tagada, et regulatsiooniga taotletavate eesmärkide saavutamiseks valitud vahendid ei põhjustaks pooltele võrreldes eesmärkide saavutamise kaasevate positiivsete tagajärgedega rohkem kahju. Kohustusliku lepitusmenetluse puhul on seadusandja kaalutlusruum kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel kasutatavate vahendite osas küllaltki lai. Lisaks omavad kohtunikud sageli diskretsiooniõigust lepitusest loobumise korral kohaldatavate sanktsioonide osas. Järelikult eksisteerib oht, et kaalutlusõiguse teostamisel astutakse eesmärgi täitmise nimel üle piirist, mis on EIKonv-i ja harta järgi lubatav. Järgnevas peatükis käsitletakse küsimust, kus jookseb piir kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel kasutatavate meetmete proportsionaalsuse ja ebaproportsionaalsuse vahel. Autor toetub analüüsil kahele Euroopa Kohtu kohtuasjale, mis puudutavad otseselt kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise vahendeid. Arvestades, et õiguspraktika põhineb õigusteoorial käsitletakse enne kohtupraktika analüüsimist õigusteooria seisukohti kohustusliku lepitusmenetluse mõjust õigusele õiglasele kohtumenetlusele.

4 Kohustusliku lepitusmenetluse kooskõla õigusega õiglasele kohtumenetlusele

Vahendusmenetluse direktiivi artikkel 5 lg 2 järgi ei piira direktiiv siseriiklike õigusaktide sätteid, mille alusel on vahendusmenetluse kasutamine kas enne kohtumenetlust või selle ajal kohustuslik või mille alusel kehtestatakse selle suhtes ergutusi või karistusi, eeldusel, et nimetatud õigusaktid ei takista pooli kasutamast oma õigust pöörduda vaidluse lahendamiseks

kohtusse. Euroopa Parlament tõi oma 2011. aasta resolutsioonis, mis käsitles vahendusmenetluse direktiivi rakendamist liikmesriikides, et mõni liikmesriik on otsustanud minna direktiivi ülevõtmisel selles sätestatud põhinõuetest kaugemale kahes valdkonnas, nimelt vahendusmenetluses osalemise rahaliste soodustuste ja kohustuslike vahendusmenetluse nõuete osas. Sellega seoses märkis parlament, et seda laadi siseriiklikud algatused aitavad vaidluste lahendamist tulemuslikumaks muuta ja vähendavad kohtute töökoormust.¹⁴⁴ Parlamendi resolutsioon ei puudutanud kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse küsimust inimõiguste konventsiooni või põhiõiguste harta kontekstis. Lühidalt korrati üle vaid põhimõtte, et hoolimata lepituse kohustuslikkusest peab pooltel säilima võimalus pöörduda vaidluse lahendamiseks kohtusse.¹⁴⁵

Võttes arvesse õiglasele kohtumenetlusele juurdepääsu garantii olulisust inimõiguste ja põhivabaduste tagamisel tuleb suhtuda kohustuslikku lepitusmenetluse ettevaatlikusega. Võimalusest pöörduda pärast lepituskatset kohtusse või jätkata kohtumenetlusega ilma lepitust proovimata üksi ei piisa, et tagada kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse EIKonv artikli 6 ja harta artikli 47 kontekstis. Lepitusmenetluse juurutamisel tuleb arvestada, et valitud vahendid oleksid taotletava eesmärgi suhtes sobivad ja proportsionaalsed. Alljärgnevalt käsitletakse õigusteooria seisukohti kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel kasutatavate vahendite õiguspärasusest ning seejärel analüüsitakse, kuidas on õigusteooria seisukohad leidnud kinnitamist Euroopa Kohtu praktikas.

4.1 Kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasusest õigusteoorias

Kohustusliku lepitusmenetluse pooldajate peamine argument kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse kohta seisneb selles, et kuna kohustuslik lepitus ei toimu mitte kohtumenetluse asemel, vaid on kõigest eeltingimus enne kohtumenetluse alustamist, siis ei saa ta kuidagi õigust õiglasele kohtumenetlusele rikkuda.¹⁴⁶ Juhul kui lepitamine ei ole edukas, on pooltel võimalik jätkata sama vaidluse osas kohtumenetlust. Juhul kui pooled keelduvad kategooriliselt lepituse proovimisest, on neil samuti võimalik kohtumenetlusega jätkata. David S. Winston on kohustusliku lepitusmenetluse kohta öelnud: “Hobuse võib küll juhatada

¹⁴⁴ Euroopa Parlamendi 13. septembri 2011. aasta resolutsioon, p 4.

¹⁴⁵ Samas, p 5.

¹⁴⁶ D. S. Winston. Participation Standards in Mandatory Mediation Statutes: “You Can Lead a Horse to Water...”. – Ohio State Journal on Dispute Resolution, 11, 1996, lk 187; C. C. Hutchinson. The Case of Mandatory Mediation. – Loyola Law Review, 42, 1996, lk 85.

vee juurde, kuid teda ei saa sundida sealt jooma”.¹⁴⁷ Ehk siis teisisõnu, kohus võib pooled suunata lepitaja juurde, kuid tal puudub pädevus nõuda pooltelt kokkuleppe saavutamist. Nagu juba eelnevas peatükis selgitatud ei kujuta lepitaja juurde suunamise meede endast riivet õigusele õiglasele kohtumenetlusele.

Käesoleva magistritöö autor nõustub, et kohustusliku lepitusmenetluse puhul tuleb teha rangelt vahet kohtu poolt lepitusse suunamise ja kohtu poolse lepitusse sekkumise vahel. Hetkest, millal kohus ületab oma pädevust tegutseda “soovitaja” ning mitte “kohustaja” rollis, rikutakse lepitusmenetluse vabatahtlikkuse põhimõtet ja sellega seoses ka indiviidi õigust õiglasele kohtumenetlusele.

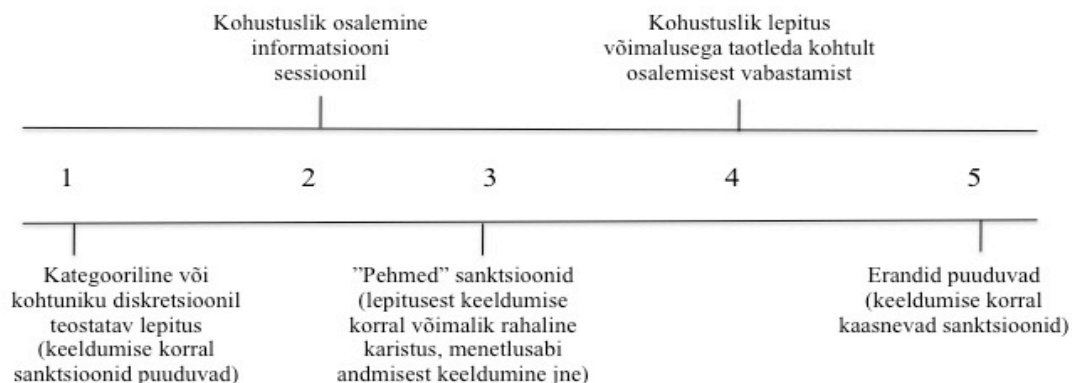
Kohustusliku lepitusmenetluse kriitikud on aga arvamusel, et juba ainuüksi poolte lepitamisele suunamine on riive nende õigusele olla kohtus ära kuulatud, sest pooltelt võetakse õigus teostada oma vaba tahet vaidluse lahendamise meetodi üle otsustamisel.¹⁴⁸ Kriitikute seisukoht lähtub radikaalsest eeldusest, et vaba tahe vaidluse lahendamise meetodi üle otsustamisel tähendab, et pooled saavad lepituse kohta informatsiooni teistest allikatest kui kohtutelt. Tegelikuses aga ongi kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise üheks põhjuseks vajadus tõsta avalikkuse teadlikkust lepitusmenetluse olemasolust ja sellega pakutavatest võimalustest. Arvestades, et pooled ise ja nende juriidilised nõustajad ei näita sageli üles initsiatiivikut lepitusmenetluse kohta informatsiooni kogumisel, jääb kohtutele tühimiku täitmisel kanda suurem roll.

Lepituse kohustuslikkuse osas on õigusteoorias toodud välja viis erinevat taset, mille järgi hinnata, kas lepitamine on “pehmel” kohustuslik või “tugevalt” kohustuslik. Olenevalt kohustuslikkuse tasemest, võib lepitusmenetlus riivata indiviidi õigust õiglasele kohtupidamisele. Alljärgneval joonisel on näidatud kriteeriumid, mille alusel hinnata kohustusliku lepitusmenetluse “kohustuslikkuse taset”.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Winston, 1996, lk 193.

¹⁴⁸ Shipman, 2011, lk 166-167, White, 2013, lk 56.

¹⁴⁹ Joonis on esitatud modifitseerituna raamatust T. Sourdin. Making People Mediate, Mandatory Mediations in Court-Connected Programmes. – D. Spencer. T. Altobelli. Dispute Resolution in Australia: Cases, Commentary and Materials. Lawbook Co, Sydney, 2005, lk 148.

Küsimusele, mis hetkest muutub “kohustuslikkuse tase” riiveks õigusele õiglasele kohtumenetlusele, on võimalik vastata mitmeti. Eeltoodud joonisel kujutletud lepitusmenetluse erinevaid “kohustuslikkuse” tasemeid arvesse võttes on õiguskirjanduses leitud, et kohustuslik lepitusmenetlus rikub indiviidi õigust õiglasele kohtumenetlusele ainult viiendal tasandil, kus lepitust rakendatakse “puhtal” kohustuslikul kujul, s.t. kohus suunab seaduses ettenähtud vaidlused või vaidlused, mida peab võimalikuks lepituses lahendada, lepitusse automaatselt ilma, et oleks võimalik kohaldada erandeid või “pehmeid” sanktsioone.¹⁵⁰ D. Quec on tabavalt öelnud: “Rakendades vaidluste automaatset lepitusse suunamist ilma, et oleks võimalik kohaldada erandeid ja karistades lepitusest keelduvaid pooli heidutavate trahvidega saab kohustuslikust lepitusmenetlusest oksüümoron.”¹⁵¹ Käesoleva magistritöö autor nõustub, et lepitusmenetlus kui poolte vabal tahtel põhinev vaidluste lahendamise meetod, mis peaks olema poolte soovide ja vajaduste osas paindlik, menetluse poolest odavam ning kiirem alternatiiv kohtumenetlusele, kaotab oma mõtte kui eelnevalt nimetatud omadusi radikaalselt piirama asutakse.

Seega on õigusteoorias eeltoodud joonise põhjal leitud, et kohustuslik lepitusmenetlus võib riivata EIKonv artikliga 6 tagatud õigust õiglasele kohtumenetlusele juhul, kui esinevad alljärgnevad asjaolud:

¹⁵⁰ Quec 2010, lk 491.

¹⁵¹ Samas, lk 492.

- 1) vaidlused suunatakse lepitusmenetlusse meelevaldselt;
- 2) lepitusest keeldumise korral kohaldatakse liigseid sanktsioone; või
- 3) esineb ülemäärane kohtu kontroll lepitusmenetluses toimunu osas.¹⁵²

Meelevaldne vaidluste lepitusse saatmine toimub juhul kui kohus ei kasuta aktiivselt oma diskretsiooniõigust hinnata iga vaidluse potentsiaali leida pooltele sobiv lahendus lepitusmenetluses ning suunab seetõttu pooled lepitaja juurde automaatselt.¹⁵³ Sellisel juhul võib vaidlevatele osapooltele jääda mulje, et lepitus on neile pealesurutud ilma, et oleks arvesse võetud konkreetse vaidluse eripära. Meelevaldse lepitusse suunamisega on võrdsustatav kategoorilise lepitusmenetluse juurutamine viisil, kus kohtul puudub pädevus võimaldada poolele lepitamisest vabastamist vastava taotluse esitamisel.

Ebaproportsionaalsed sanktsioonid lepitusmenetlusest keeldumise korral võivad samuti kutsuda esile EIKonv artikkel 6 ja EL põhiõiguste harta artikkel 47 rikkumise. Olukorda, kus poolt trahvitakse lepituses, mis on olemuselt vabatahtlik tegevus, mitte osalemise eest, võib pidada ironiliseks. Karmid sanktsioonid muudavad küll tõenäolisemaks poolte lepituses osalemise, kuid õõnestavad lepituse aluspõhimõtteid.¹⁵⁴ Trahvimise kartuses osalevad pooled lepituses mitte hea usu tõttu vaidluse lepitatavuse suhtes, vaid soovist või vajadusest mitte kanda vaidluse lahendamise seoses lisakulusid. Juhul kui esineb oht, et isegi kohtumenetluses õigeaks jäänud pool võib olla sunnitud tasuma kõik enda kulud ja ka vastaspoole kulud, võib tekkida olukord, kus poolel takistatakse faktiliselt kohtusse pöörduda. Seetõttu tuleb sanktsioonide kohaldamisel arvestada erilise hoolega proportsionaalsuse põhimõtet ning arvestada menetluskulde jaotamisel poole negatiivset hoiakut lepitusmenetluse osas ainult juhul, kui see ei ole mõistlikult põhjendatud.

Lepitusmenetlus on alati konfidentsiaalne¹⁵⁵ ja seal arutletu üle ei ole kohtul ega teistel asutustel või kolmandatel isikutel õigus informatsiooni küsida. Juhul kui kohtud hakkavad üksikasjalikult uurima, kuidas lepitusmenetlus läbi viidi, milline oli poolte suhtumine ja kuidas üritati kokkulepet saavutada, tekib oht, et lepituse konfidentsiaalsust ei austata vajalikul määral.¹⁵⁶ See omakorda sunnib pooli olema lepituse käigus ettevaatlik oma

¹⁵² Samas, lk 490-491.

¹⁵³ Shipman, 2011, lk 183.

¹⁵⁴ Samas, lk 491.

¹⁵⁵ Vt konfidentsiaalsuskohustuse nõude kohta lähemalt vahendusdirektiivi artikkel 7, LepS § 4, ZivMediatG § 18 ja MediationsG § 4.

¹⁵⁶ U. Boettger. Efficiency Versus Party Empowerment – Against a Good-Faith Requirement in Mandatory Mediation. – The Review of Litigation, 23, 2004, lk 34.

tegevuse suhtes, sest kõike öeldut ja tehtut võidakse hiljem kohtumenetluses kasutada poole vastu.¹⁵⁷ Sellisel juhul riivatakse aga lepituse vabatahtlikkuse põhimõtet, sest sisuliselt ei toimi pooled menetluse käigus enam omast vabast tahtest ajendatuna.

Järelikult lähtub õigusteooria kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse hindamisel kriteeriumitest, mille järgi lepitus ei tohi olla menetlus, mida kohaldatakse kõigile vaidlustele ilma eranditeta; lepitusest keeldumisega ei tohi kaasneda põhjendamatult suuri sanktsioone; ning lepitusmenetluse konfidentsiaalsus peab olema kaitstud ka kohtute eest. Õiguspraktikas põhineb asjaolude hindamine aga keerulisematel kriteeriumitel. Alljärgnevalt analüüsib autor kahes Euroopa Kohtu kohtuasjas kohustusliku lepitusmenetluse juurutamiseks kasutatud meetmete õiguspärasust proportsionaalsuse testi kaudu. Proportsionaalsuse testi teel on võimalik välja selgitada, millised meetmed on kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel õiguspärased ning kuidas need meetmed mõjutavad õigust õiglasele kohtumenetlusele.

4.2 Kohustuslik lepitusmenetlus Euroopa Kohtu kohtupraktikas

Inglismaa ühes tuntuimas kohustuslikku lepitamismenetlust puudutavas *Halsey* kohtulahendis on kohtunik Lord Dyson öelnud: “Poolte julgustamine, isegi väga tõsine julgustamine, lepitusmenetluse proovimiseks on üks asi. Täiesti teine on olukord siis, kui pooli selleks kohustada. Meile tundub, et poolte, kellel puudub vastav soov, lepitamises osalemiseks kohustamise puhul on tegemist vastuvõetamatu riivega õigusele õiglasele kohtumenetlusele /.../ mis võib rikkuda EIKonv artiklit 6.”¹⁵⁸ *Halsey* kohtuotsus näitab selgelt, et kohtud ei luba kohustuslikku kohtuvälist vaidluste lahendamist kohaldada piiramatult ja ilma rangete tingimusteta. Kardetakse, et liigne “kohustuslikkus” võib rikkuda inimõiguste konventsiooniga garanteeritud õigust õiglasele kohtumenetlusele.

Euroopa Kohus on kohustuslikku lepitusmenetlust puudutavate vaidlustega kokku puutunud kahel korral, 2010. aastal ja käesoleval 2013. aastal. Magistritöö valmimise ajaks ei ole kohus veel teises vaidluses otsust langetanud, kuid sellegi poolest väärivad vaidluse asjaolud ja probleematika tähelepanu.

¹⁵⁷ Winston, 1996, lk 200.

¹⁵⁸ Per Dyson LJ in *Halsey v. Milton Keynes General NHS Trust*, 11.05.2004. (2004) EWCA (Civ) 579, p 9.

18.03.2010 tegi Euroopa Kohus otsuse kohtuasjas *Alassini jt.*¹⁵⁹ Itaalia kohtu poolt esitatud eelotsusetaotlused puudutavad küsimust, kuidas tõlgendada tõhusa kohtuliku kaitse põhimõtet niisuguste siseriiklike õigusnormide puhul, mis näevad teatavates universaalteenuse direktiivi¹⁶⁰ kohaldamisalasse kuuluvates vaidlustes teenusepakkujate ja lõppkasutajate vahel kohtule esitatavate hagide vastuvõetavuse tingimusena ette kohustusliku kohtuvälise lepituskatse. Taotlused olid esitatud nelja vaidluse raames, mis puudutasid telefoniteenuse pakkumise lepingute väidetavat täitmata jätmist. Itaalia kohtud ei võtnud hagejate kaebusi menetlusse, sest Itaalia siseriikliku õiguse järgi tuli universaalteenuse pakkumisest tõusetuvate vaidluste korral läbida enne kohtusse pöördumist kohustuslik lepitusmenetlus. Hagejad leidsid, et sellise tingimuse seadmisega rikuti nende õigust õiglasele kohtumenetlusele.

Teine kohustuslikku lepitusmenetlust puudutav kohtuasi pärineb samuti Itaaliast. 26.09.2011 esitas Itaalia kohus kohtuasjas *Circo Di Donna*¹⁶¹ Euroopa Kohtule eelotsusetaotluse küsimustes, kas EKonv artiklid 6 ja 13, Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 47, vahendusmenetluse direktiiv, tõhusa kohtuliku kaitse põhimõte ning üldisemalt liidu õigus tervikuna keelavad Euroopa Liidu liikmesriigil kehtestada selliseid õigusnorme nagu Itaalias kehtestati seadusandliku dekreediga nr 28/2010 ja ministri dekreediga nr 180/2010, mis nägid ette radikaalsete meetmete kohaldamist poole osas, kes keeldus lepitusmenetlusest.

Põhikohtuasjas on tegemist kahju hüvitamise hagiga, mis tuleneb lepinguvälisest vastutusest. *Circo Di Donna* autole tekitati äriühingu SIMSA srl territooriumil kahju äriühingule kuuluva kahvellaaduriga. SIMSA ei vaidlustanud kahju tekkimist ja oma vastutust selle eest, kuid on siiski arvamusel, et kahju peab hüvitama tema kindlustusselts, mistõttu ei ole *Circo Di Donna* kahjuhüvitist siiani välja makstud. Kuna kindlustusseltsi vastu ei ole võimalik esitada otsenõuet, esitas *Circo Di Donna* maksenõude SIMSA vastu. SIMSA palus esimese kohtuistungil edasi lükata, et ta saaks menetlusse kaasata kindlustusseltsi. Itaalia seaduste jõrgi peab enne seda toimuma SIMSA ja kindlustusseltsi vahel vahendusmenetlus. Seega tekib küsimus, milliseid tähtaegu peab kohus esimese kohtuistungil aja määramisel arvesse võtma – kas ainult 45- päevast tähtaega, mida näeb menetlusse kaasamise suhtes ette Itaalia tsiviilkohtumenetluse seadustik, või lisaks ka neljakuulist tähtaega, mis on

¹⁵⁹ EKO, 18.03.2010, C-317/08, *Alassini jt.*

¹⁶⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 7. märtsi 2002. aasta direktiiv 2002/22/EÜ universaalteenuse ning kasutajate õiguste kohta elektrooniliste sidevõrkude ja -teenuste puhul. – ELT eriväljaanne 13/29, lk 367.

¹⁶¹ Eelotsusetaotlus, Giudice di pace di Mercato S. Severino (Itaalia), 26.09.2011, C-492/11, *Circo Di Donna*.

vahendusmenetluse maksimaalse kestusena sätestatud seadusandliku dekreeidi nr 28 (2010) alusel. Seoses sellega kaebavad pooled kohtumenetluse liigse pikendamise üle.¹⁶²

Alassini jt kohtuasjas tuli Euroopa Kohtul lahendada kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse hindamisel nn proportsionaalsuse test, mille järgi hinnati, kas kohustusliku lepitusmenetlusega taotletav eesmärk oli legitiimne ning kas kohustuslik lepitusmenetluse selle eesmärgi saavutamiseks oli oma vahendite poolest proportsionaalne. Samade küsimustega tuleb kohtu tegeleda ka *Circo Di Donna* kohtuasjas juhul kui kohus otsustab eelotsusetaotluse küsimustele vastata. Arvestades, et Euroopa Kohus analüüsib enne eelotsusetaotluse küsimustele vastuse andmist ka eelotsuseküsimuste vastuvõetavuse kriteeriumi täitmist, on asjakohane käsitleda seda aspekti ka nimetatud kohtuasjade puhul. Alljärgnevalt analüüsitaksegi kohtu seisukohta *Alassini jt* kohtuasjas ning kohtujuristi ja komisjoni seisukohta *Circo Di Donna* kohtuasja puudutavates küsimustes.

4.2.1 Eelotsuseküsimuste vastuvõetavuse tingimused

Alassini jt kohtuasjas vaidlustas Itaalia valitsus kohtuistungil eelotsuse küsimuse vastuvõetavuse kuna eelotsusetaotlused esitanud kohus ei ole täpsustanud põhikohtuasjade esemeks olevaid Euroopa Liidu õiguses tagatud õigusi. Küsimuse vastuvõetavust vaidlustamata viitas ka komisjon vajadusele, et põhikohtuasjad oleksid seotud liidu õigusega, kusjuures seda seotust ei saa nimetatud institutsiooni arvates automaatselt tuletada eelotsusetaotluste esitamisest.¹⁶³

Sellela seoses viitas EK oma varasemale praktikale, kus on leitud, et üksnes asja menetlev ja selle lahendamise eest vastutav siseriiklik kohus saab kohtuasja eripära arvesse võttes hinnata eelotsuse vajalikkust ning Euroopa Kohtule esitatavate küsimuste asjakohasust. Järelikult, kui esitatud küsimused puudutavad liidu õiguse tõlgendamist, on Euroopa Kohus reeglina kohustatud eelotsuse tegema.¹⁶⁴ Eelotsusetaotluse saab Euroopa Kohus jätta läbi vaatamata vaid siis, kui on ilmselge, et liikmesriigi kohtu taotletud liidu õigusnormi tõlgendusel ei ole mingit seost põhikohtuasja faktiliste asjaolude või esemega, kui kõnealune probleem on

¹⁶² Kohtujurist J. Kokott ettepanek, 11.04.2013, C-492/11, *Circo Di Donna*, p-d 13-15.

¹⁶³ *Alassini jt*, p-d 23-24.

¹⁶⁴ EKo, 08.07.2007, C-119/05, *Lucchini*, p 43; EKo, 22.12.2008, C-414/07, *Magoora*, p 22; EKo, 16.07.2009, C-12/08, *Mono Car Styling*, p 27.

oletuslik või kui Euroopa Kohtule ei ole teada vajalikud faktilised ja õiguslikud asjaolud, et anda talle esitatud küsimustele tarvilik vastus.¹⁶⁵

Euroopa Kohus leidis, et *Alassini jt* kohtuasjas sisaldasid eelotsusetaotlused üksikasjalikku ülevaadet põhikohtuasjade õiguslikust raamistikust ja faktilistest asjaoludest ning põhjustest, mille tõttu eelotsusetaotlused esitanud kohus leidis, et tema otsuse tegemiseks on vaja saada vastus igas kohtuasjas esitatud küsimusele. Kuna eelotsusetaotlus puudutas EL universaalteenuse direktiivi rakendamist, oli kohtu arvates piisav side liidu õiguse ja vaidluse asjaolude vahel olemas ning seega oli eelotsusetaotlus vastuvõetav.¹⁶⁶

Circo Di Donna kohtuasjas tegi Itaalia konstitutsioonikohus pärast Euroopa Kohtus toimunud kirjaliku menetluse lõppu 24.10.2012 otsuse, millega tunnistati paljud seadusandliku dekreeidi nr 28 (2010) sätted põhiseadusega vastuolus olevaks, muu hulgas ka säte, mis kohustas läbi viima vahendusmenetlust. Konstitutsioonikohus ei hinnanud kohustusliku lepitusmenetluse kooskõlas eelotsuseküsimuses nimetatud õigusaktidega, vaid leidis dekreeidi konstitutsiooniga vastuolus olevat tulenevalt valitsuse pädevuse puudumisest selle vastuvõtmisel.¹⁶⁷

Seoses kohustusliku lepitusmenetluse ettenäinud seaduse kehtetuks tunnistamisega tekkis Euroopa Kohtus küsimus, kas eelotsusetaotluse esitamise vajadus on vahepeal ära langenud. Eelotsusetaotluse esitanud kohtul paluti selgitada, milline mõju on Itaalia konstitutsioonikohtu otsusel eelotsusetaotlusele ja siseriiklikule kohtumenetlusele, kuid vastuseks saadi üksnes eelotsusetaotluse esitanud kohtu seisukoht, et ta on Euroopa Kohtu vastustest eelotsuse küsimustele endiselt huvitatud. Itaalia kohus ei selgitanud lähemalt, milline on Itaalia konstitutsioonikohtu otsuse mõju või millistel kaalutlustel soovib ta oma eelotsusetaotluse jõusse jätta.¹⁶⁸

Ciro Di Donna eelotsusemenetluses ei ole veel tehtud EK otsust. Küll aga on esitatud kohtujuristi ettepanek eelotsusetaotluse lahendamiseks. Arvestades, et EK arvestab ja sageli ka nõustub kohtujuristi ettepanekuga menetluses olevate küsimuste osa, on asjakohane nimetatud ettepanekut käsitleda.

¹⁶⁵ EKO, 13.03.2001, C-397/98, *PreussenElektra*, p 39; EKO, 05.12.2006, C-94/04 ja C-202/04, *Cipolla jt*, p 25; EKO, 22.12.2008, C-414/07, *Magoora*, p 23; EKO, 16.07.2009, C-12/08, *Mono Car Styling*, p 28.

¹⁶⁶ *Alassini jt*, p-d 27-30.

¹⁶⁷ N. 272 Sentenza 24 ottobre-6 dicembre 2012. – GU n.49, 12.12.2012, p 13.

¹⁶⁸ Kohtujurist J. Kokott ettepanek, *Ciro Di Donna*, p 17.

Oma 11.04.2013 ettepanekus *Circo Di Donna* kohtuasjas leidis kohtujurist J. Kokott, et Euroopa Kohtul ei ole vaja eelotsusetaotlusele vastata, sest kohtuasja ese on muutunud õiguslike asjaolude tõttu ära langenud. Eelotsuseküsimused puudutavad kas vahetult seadusandliku dekreeidi nr 28 (2010) sätteid, mis tunnistati põhiseadusega vastuolus olevaks, või ei ole need pärast seda, kui langes ära kohustus viia enne hagi esitamist läbi vahendusmenetlus, põhikohtuasjas otsuse tegemise seisukohast enam olulised. Kohtujurist leidis, et ei ole mingit alust eeldada, et asjaomased õigusnormid võiksid olenemata asjaolust, et need on tunnistatud põhiseadusega vastuolus olevaks, olla põhikohtuasja lahendamise seisukohast endiselt olulised.¹⁶⁹

Seega tuleb Euroopa Kohtusse hagi esitamisel arvestada, et juhul kui vaidlus puudutab kohustuslikku lepitusmenetlust, peab vaidlusel olema seos Euroopa Liidu õigusaktiga. Tänašeks päevaks on selleks õigusaktiks eelkõige vahendusdirektiiv, kuid on võimalik, et vaidlus puudutab ka mõne muu direktiivi sätet, mis näeb ette vaidluse kohtuvälist lahendamist.¹⁷⁰

Pöördudes *Alassini jt* kohtuasja sisulise analüüsi juurde viitas EK alustuseks enda kohtupraktikast tuntud ja laialt kasutatavaid võrdväarsuse ja tõhususe põhimõttele öeldes, et need väljendavad liikmesriikide üldist kohustust tagada isikutele liidu õigusest tulenevate õiguste kohtulik kaitse, mis hõlmab nii hagide läbivaatamist kui ka menetlusnormide määratlemist.¹⁷¹ EK järeldas, et kohustuslik lepitusmenetlus elektroonilise side valdkonna vaidlustes enne kohtusse hagi esitamist näeb kohtusse pöördumise osas ette lisaetapi, mis võib riivata tõhusa kohtuliku kaitse põhimõtet.¹⁷² Samale järeldusele võib jõuda ka *Circo Di Donna* kohtuasjas, kus lepitusmenetlus on samuti lisaetapp enne kohtumenetluse algatamist. Seetõttu tuleb rakendada proportsionaalsuse testi analüüsimašs, kas piirang õigusele õiglasele kohtumenetlusele oli *Alassini jt* kohtuasjas ning on *Circo Di Donna* kohtuasjas õigustatud.

4.2.2 Tõhus vaidluste lahendamine kui legitiimne eesmärk

Alassini jt kohtuasjas leidis EK napilt, et kuna kõnealuste siseriiklike õigusnormide eesmärk oli lahendada kiiremini ja odavamalt elektroonilise side valdkonna vaidlused ning vähendada

¹⁶⁹ Samas, p-d 23-32.

¹⁷⁰ Näiteks plaanitakse Euroopa Liidus võtta peagi vastu nn ADR ja ODR direktiiv, mis puudutab tarbijavaidluste kohtuvälist lepitamist. Vt: Euroopa Komisjon. Teabekiri, 12.03.2013. Arvutivõrgus: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-193_et.htm (04.05.2013).

¹⁷¹ *Alassini jt*, p 49.

¹⁷² Samas, p 62.

kohtute koormust, taotlesid need legitiimseid üldise huvi eesmärke.¹⁷³ Kohus nõustus siinkohal kohtujuristiga, kes leidis samuti, et kiirem ja odavam vaidluste lahendamine on poolte endi huvides ning lisaks vähendab see kohtute üldist koormust ning aitab seega tõhustada riiklikku õigusemõistmist. Kohtujuristi arvamuses esineb lisaks seisukoht, et kohtuväline pooltevaheline kokkulepe aitab paremini saavutada püsivat õigusrahu kui vaieldav kohtuotsus.¹⁷⁴

Circo Di Donna kohtuasjas ei andnud kohtujurist hinnangut Itaalia kohustuslikku lepitusmenetlust reguleerivate sätete õiguspärasusele. Arvestades, et Itaalia kohustuslikku lepitusmenetlust puudutava seadusandlusega taotletavad eesmärgid ei ole pärast *Alassini jt* kohtuasja muutunud, on tõenäoline, et neid vaadeldakse ka *Circo di Donna* kohtuasja raames legitiimsetena.

4.2.3 Kohustuslik lepitusmenetlus kui vahend eesmärgi saavutamiseks

Pärast legitiimse eesmärgi tuvstamist on proportsionaalsuse testi järgmiseks astmeks valitud vahendi sobivuse määramine. *Alassini jt* kohtuasjas puudutas vaidlus universaalteenuse direktiivi ülevõtmist. Nimetatud direktiivi artikli 34 kohaselt tagavad liikmesriigid, et selle direktiiviga reguleeritud küsimustega seotud tarbijaid hõlmavate vaidlustega tegelemiseks on olemas läbipaistvad, lihtsad ja odavad kohtuvälised menetlused. Direktiivi põhjenduse 47 kohaselt peavad liikmesriigid direktiivis silmas peetud vaidluste lahendamise menetluste kehtestamisel täielikult arvestama komisjoni soovitus 98/257.¹⁷⁵ EL õiguses on siseriiklikud kohtud kohustatud nende menetluses olevate asjade lahendamisel soovitusi arvesse võtma, eriti kui need toovad selgust nende rakendamiseks vastu võetud siseriiklike sätete tõlgendamisel või kui nende eesmärk on täiendada kohustusliku iseloomuga Euroopa Liidu õigusnorme.¹⁷⁶

Alassini jt kohtuasjas oli oluline, et ei universaalteenuse direktiiv ega soovitus 98/257 ei näinud ette rakendatavate kohtuväliste menetluste üksikasjalikku korda või eriomadusi. Ainus sellekohane kehtestatud tingimus oli, et säilib õigus pöörduda pädevasse kohtusse vaidluste

¹⁷³ *Alassini jt*, p 64.

¹⁷⁴ Kohtujurist J. Kokott ettepanek, 19.11.2009, C-317/08 ja C-320/08, *Alassini jt*, p 45.

¹⁷⁵ Komisjoni soovitus 98/257/EÜ, 30. 03.1998, tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise eest vastutavate asutuste suhtes kohaldatavate põhimõtete kohta. – EÜT L 115, 17.4.1998, lk 31.

¹⁷⁶ EKo, 13.12.1989, C-332/88, *Grimaldi*, p-d 7,17,18; EKo, 11.09.2003, C-207/01, *Altair Chimica*, p 41.

kohtulikuks lahendamiseks. Seega ei oldud liikmesriikide volitusi piiratud osas, mis puudutab võimalust näha ette kohtuvälise vaidluste lahendamise menetluste kohustuslikkus.¹⁷⁷

Circo Di Donna kohtuasja puhul on kohustuslik lepitusmenetlus samuti sobivaks meetmeks saavutamaks tõhusam vaidluste lahendamine. Kohustuslikus korras vaidluste lepitamise suunamine toob kaasa tõenäosuse suurenemise, et vähemalt mõned vaidlused otsustataksegi lepituses lahendada. See omakorda aitab kaasa kohtukoormuse vähenemisele, mistõttu on võimalik lahendada vaidluseid väiksema ajakuluga. Itaalia puhul on oluline, et vaidluste lahendamine võis võtta aega aastaid, ulatudes 8 aastani alates ajast, mil hagi kohtusse esitati ja esimene kohtuistung määrati.¹⁷⁸ Vaidluses kohtuotsuse saamine võttis aega veelgi kauem. Seetõttu oli vajadus kohtuväliste vaidluste lahendamise meetodite kasutamise järele suur, mis tingis ka radikaalsete meetmete kasutuselevõtu kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel.

4.2.4 Vahendi proportsionaalsus taotletava eesmärgi suhtes

Radikaalsete meetmete kasutamisel on oht, et meede aitab küll saavutada taotletavat eesmärki, kuid on samal ajal ka ebaproportsionaalselt koormav. *Alassini jt* kohtuasjas oli Itaalia juurutanud lepitusmenetlust küllaltki leebel viisil, mistõttu leidis kohus, et Itaalias ei eksisteerinud kohustusliku lepitusmenetluse rakendamisest vähem piiravat alternatiivi, kuna pelgalt vabatahtlik kohtuvälise vaidluste lahendamine ei oleks aidanud eesmärki sama tõhusalt täita. Teiseks ei esinenud kohtu arvates ilmselget ebaproportsionaalsust taotletavate eesmärkide ja kohtuvälise lepitusmenetluse kohustuslikkusega põhjustatud võimalike negatiivsete aspektide vahel.

Circo di Donna kohtuasjas ei käsitletud kohtujurist proportsionaalsuse küsimust. Küll aga andis Euroopa Kohtule oma sisendi Euroopa Komisjon, kes võttis eelotsuseküsimuste ning kohustuslikku lepitusmenetlust reguleerinud meetmete osas oma seisukohta.¹⁷⁹ Alljärgnevalt analüüsitaksegi EK seisukohti meetmete proportsionaalsuse osas *Alassini jt* kohtuasjas ning komisjoni seisukohti nende meetmete proportsionaalsuse osas, mis puudutavad *Circo Di Donna* kohtuasja. Mõned *Alassini jt* ning *Circo Di Donna* kohtuasjades kasutatud meetmed lepitusmenetluse juurutamiseks kattuvad, mõned seevastu erinevad. Autor toob iga meetme

¹⁷⁷ *Alassini jt*, p 42.

¹⁷⁸ De Palo. Keller, 2012, lk 183.

¹⁷⁹ Commissione Europea, 02.04.2012, SJ.g (2012)416803 (itaalia keeles). Arvutivõrgus: <http://www.adrquadra.com/eng/news/opinion-european-commission-on-mandatory-mediation-in-italy-article-by-carlo-mosca.php> (04.05.2013).

eraldi välja ning analüüsib seejärel kohtu ning komisjoni seisukohti meetme proportsionaalsuse osas.

Võimalus algatada kohtumenetlus lepitusest loobumise või lepituse luhtumise korral

Käesolevas magistritöös on mitmel korral rõhutatud, et kohustusliku lepitusmenetluse õiguspäraseks juurutamiseks on tarvilik, et sellega ei võetaks pooltelt õigust pöörduda lepitusest loobumise või lepituse luhtumise korral vaidluse lahendamiseks kohtusse. *Alassini jt* kohtuasjas ei olnud lepitusmenetluse tulemus asjaomastele pooltele siduv. Seetõttu asus EK seisukohale, et kohustusliku lepitusmenetluse juurutamine ei mõjutanud isikute õigust pöörduda kohtusse.¹⁸⁰ EK seisukohta *Alassini jt* kohtuotsuses jagas *Circo Di Donna* kohtuasjas Euroopa komisjon, sest sellegi vaidluse puhul ei ole küsimuse all poolte õigus pöörduda vaidluse lahendamiseks kohtu poole.¹⁸¹

Nõuete aegumise peatumine

Alassini jt kohtuasja pidas EK oluliseks välja tuua, et kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel ei rikutud proportsionaalsuse printsiipi ka põhjusel, et lepitusmenetluse ajal peatus nõuete aegumine.¹⁸² Ka vahendusdirektiivi punkt 24 ütleb, et selleks, et julgustada pooli vahendusmenetlust kasutama, peaksid liikmesriigid tagama, et nende eeskirjad aegumistähtaegade kohta ei takista pooli pöördumast kohtu või vahekohtu poole, kui nende vahendusmenetluse kasutamise püüe ebaõnnestub. Direktiivi artikkel 8 lg 1 kohustab liikmesriike tagama, et pooltelt, kes püüavad vaidlust lahendada, valides vahendusmenetluse, ei võeta hiljem asjaomase vaidluse suhtes kohtu- või vahekohtumenetluse algatamise õigust vahendusmenetluse jooksul aegumistähtaegade möödumise tõttu. Juhul kui aegumistähtaegade peatumise nõuet ei oleks kehtestatud, võib ette tulla olukordi, kus lepitusmenetluse venimise tõttu aegub poole õigus pöörduda vaidluse lahendamiseks kohtusse. Seetõttu on isik sunnitud valima lepitusmenetluse ja kohtumenetluse vahel. Juhul kui eelistatav valik oleks lepitusmenetlus, peaks pool kaaluma vaidluse tõhusast kohtuvälisest lahendamisest loobumist, sest vastasel juhul esineb tõenäosus, et ta võib kaotada õiguse pöörduda kohtusse. Selline isiku tahet ja vaidluse tõhusat lahendamist ignoreeriv süsteem kujutaks endast riivet nii EIKonv artiklile 6 kui põhiõiguste harta artiklile 47.

¹⁸⁰ *Alassini jt*, p 54.

¹⁸¹ Commissione Europea, 02.04.2012, SJ.g (2012)416803, p 53-55.

¹⁸² *Alassini jt*, p 56.

Esialgse õiguskaitse kohaldamine

Kohustusliku lepitusmenetluse puhul on oluline, et lepitusmenetluse toimumise korral oleks poolele tagatud tema õiguste kaitse võrdväärselt kohtumenetlusega. Seetõttu on oluline, et teatud juhtudel oleks poolel võimalik taotleda lepitusmenetluse kontekstis esialgse õiguskaitse kohaldamist. Juhul kui poolel ei ole seda võimalik teha, ei ole isiku õigused lepitusmenetluses piisavalt kaitstud ja tekkida võivad kahju ei saa heastada ka hilisema kohtumenetluse käigus. Seetõttu võib esialgse õiguskaitse või hagi tagamise kohaldamata jätmise võimaluse puudumine riivata õigust õiglasele kohtumenetlusele. Kuna *Alassini jt* kohtuasjas oli erandjuhtudel või juhul, kui olukorra kiireloomulisus seda nõudis, võimalik esialgset õiguskaitset kohaldada, leidis kohus, et proportsionaalsuse printsiipi ei oldud rikutud.¹⁸³

Lepitusest keeldumine kui süüstav tõend edasises kohtumenetluses

Circo Di Donna kohtuasjas oli eelotsusetaotluse esitanud kohtu üheks probleemiks küsimus sellest, kas kohus võib lepitusele järgnevas kohtumenetluses võtta süüstava tõendina arvesse, et menetlusosaline on jätnud kohustuslikus vahendusmenetluses mõjuva põhjuseta osalemata.¹⁸⁴ Euroopa Komisjon leidis, et küsimus oli esitatud Euroopa Kohtule põhjendamatult, sest see puudutab hüpoteetilist olukorda kui pool otsustab lepitusest keelduda. Lisaks väljendus küsimuse põhjendamatus ka selles, et isegi kui siseriiklik kohus sooviks kohtumenetluses toetuda hagi lahendamisel tõenditele, mida on käsitletud lepitusmenetluses, ei oleks see tal võimalik lepitusmenetluse konfidentsiaalsuse tõttu.¹⁸⁵ Juhul kui siseriiklikul kohtul oleks õigus arvestada poole keeldumist lepitusest kui asjaolu, mille alusel nõuda välja lepituskohtumisel käsitletud informatsiooni ja käsitleda seda tõendina kohtumenetluses, rikutaks lepitusmenetluse konfidentsiaalsuse põhimõtet. Meede, mis ei ole kooskõlas lepitusmenetluse aluspõhimõtetega, ei ole sobilik saavutamaks tõhusa õiguste kaitse eesmärki.

Lepitusest keeldumise korral kohaldatavad rahalised sanktsioonid

Circo Di Donna kohtuasja asjakohased siseriiklikud sätted nägid ette, et juhul, kui kohtuasja võitnud pool on keeldunud lepitusettepanekust jäetakse talle hüvitamata kohtumenetluses kantud kulud ning temalt mõistetakse välja kaotanud poole kulud. Lisaks võis kohus tõsistel

¹⁸³ *Alassini jt*, p-d 59-60.

¹⁸⁴ Eelotsusetaotlus, Giudice di pace di Mercato S. Severino (Itaalia), 26.09.2011, C-492/11, *Circo Di Donna*.

¹⁸⁵ Commissione Europea, 02.04.2012, SJ.g (2012)416803, p 61.

ja erandlikel põhjustel otsustada, et kohtuasja võitnud poolele jäetakse hüvitamata kulud, mille see on kandnud seoses vahendajale makstava tasu ning eksperdi tasuga. Veelgi radikaalsema meetmena oli seadusesse sisse viidud säte, mille alusel pidi kohus mõistma poolelt, kes jättis vahendusmenetluses mõjuva põhjuseta osalemata, riigieelarve tuludesse välja summa, mis vastas kohtumenetluse eest ette nähtud riigilõivu summale. Seega oli Itaalia seadusandluse alusel võimalik, et kohtumenetluse võitnud poole kulutused kujunevad üleliia suureks tulenevalt poole otsusest mitte nõustuda lepitusettepanekuga või mitte osaleda lepitusmenetluses.

Komisjoni arvates on Itaalia kohtu kartus, et lepitusest loobumise korral kohaldatavad rahalised sanktsioonid rikuvad poole õigust kohtumenetlusele, alusetu. Komisjon leiab, et sanktsioonide kohaldamine ei võta poolelt õigust jätkata vaidluse lahendamise pärast ebaõnnestunud lepituskatset kohtus. Komisjon rõhutas ka seda, et kohtukulde jagamisel tekkida võivad suured kulud ühele poolele seoses lepituskatses loobumisega, on küsimus, mille õiguspärasust peab siseriikliku kohtumenetluse kontekstis hindama siseriiklik kohus ja mitte EK.¹⁸⁶

Autori arvates ei ole lepitusettepanekust loobumise korral kohaldatav sanktsioon proportsionaalne meede kohustusliku lepitusmenetlusega taotletavate eesmärkide saavutamiseks. Lepituses osalemine on poole enda vabal tahtel põhinev otsus. Lepitusmenetluses kokkuleppe saavutamine oleneb samuti poolte endi kompromissist, mida ei saa ei lepitaja ega kohus pooltele peale suruda. Meede, millega kaasnevad poolele, kes ei pea lepitusettepanekut endale sobivaks lahenduseks, sanktsioonid, ei ole kooskõlas ei lepitusmenetluse aluspõhimõtete ega kohustusliku lepitusmenetluse eesmärgiga pakkuda pooltele tõhusat õiguste kaitset.

Vahendaja ning eksperdi kulude ja riigieelarvesse väljamõistetava riigilõivu summa suuruse trahvi osas esineb samuti probleem, kas nimetatud meetmed ei piira liialt poole vabat tahet lepitusmenetluses osalemise üle otsustamisel. Siseriikliku kohtu ülesandeks on välja selgitada, kas pool on esitanud lepitusmenetlusest keeldumiseks mõjuva põhjuse. Juhul kui mõjuv põhjus on olemas, ei ole sanktsioonid proportsionaalsed meetmed saavutamaks õigusemõistmise tõhusust. Juhul kui mõjuv põhjus puudub, tuleb kohtutel kasutada oma kaalutusõigust ja otsustada kõiki asjaolusid arvesse võttes, millised sanktsioonid oleksid kohaldamiseks kõige sobilikumad.

¹⁸⁶ Samas, p-d 61-62, 89.

Vahendaja kohustus esitada pooltele lepitusettepanek

vahendaja peab esitama lepitusettepaneku ka siis, kui pooled kokkuleppele ei jõua, ning ka siis, kui pooled jätaavad menetluses osalemata;

hagi saab esitada alles siis, kui vahendusorgani sekretariaadist on saadud vahendaja koostatud protokoll selle kohta, et kokkuleppele ei jõutud, kus tagasilükatud ettepanek on ära toodud;

Kui eelnevalt käsitletud nõuete osas oli Euroopa Komisjon küllaltki kohustusliku lepitusmenetluse-meelne, siis nõude osas, millega kohustati vahendajat esitama lepituskokkulepe, näitaks komisjon üles skeptitsismi. Nimelt kahtles komisjon, kas lepituse, mis on oma olemuselt vabatahtlik tegevus ja mis eeldab poolte endi aktiivset rolli kokkulepe leidmisel, põhimõtetega on kooskõlas kohustusliku vahenduskokkulepe koostamine kolmanda osapoole poolt. Nimetatud kokkuleppe koostamise korral võivad pooled tunda sundi kokkulepe kinnitada, mille tõttu ei saa nõuet pidada vahendusdirektiivi põhimõtetega kooskõlas olevaks.¹⁸⁷ Lisaks tuleks siinkohal välja tuua ka asjaolu, et lepitaja ei tohiks kunagi asuda kohtuniku rolli. Kui lepitajast saab kohtunik (piisab ka sellest, kui pooltele üksnes nii tundub), siis muutub lepitusmenetlus kohtumenetluse alternatiivist selle asendajaks. See toob aga koheselt kaasa lepitusmenetluse aluspõhimõtete olulise rikkumise, mis ei oleks kooskõlas vahendusdirektiiviga taotletavate eesmärkidega.

Lepitusmenetlusele kuluv aeg

Käesoleva magistr töö esimeses peatükis käsitles autor lepitusmenetluse ühe eelisena kohtumenetluse ees asjaolu, et lepituses lahendatakse vaidlused kiiremini kui kohtumenetluses. Samas tuleb arvestada asjaoluga, et olenemata lepitusmenetluse ajalistest eelistest kohtumenetluse ees, võib lepitusele kuluv aeg mõjutada kohtumenetlust olukordades, kus lepituses kokkulepet ei saavutata ja vaidluse lahendamise jätkatakse kohtus. Seetõttu võib ka lühike lepitusmenetlus põhjustada viivituse kohtumenetluses lahendi saamise osas. Küsimus seisneb selles, milline lepitusmenetlusele kuluv aeg ületab piiri aktsepteeritava ja mitte-aktsepteeritava viivituse osas kohtumenetlusega jätkamisel.

Allassini jt kohtuasjas nägi Itaalia seadusandlus ette, et lepitusmenetluse lõpetamise tähtaeg on 30 päeva alates taotluse esitamisest. Pärast selle tähtaja möödumist võisid pooled esitada kohtule hagi ka juhul, kui lepitusmenetlus ei jõudnud lahendini. 30- päevast viivitust pidas EK tavatingimustes mõistlikuks viivituseks.

¹⁸⁷ Samas, p 65.

Circo Di Donna kohtuasjas oli tähtaeg, mille jooksul vahendusmenetluse kasutamise katse tuli lõpule viia kuni neli kuud. Samas ei olnud välistatud, et lepitussmenetlusi tuleb vahepeal algatatud kohtumenetluse käigus seoses uute nõuete esitamisega mitu, mis viivitab iga uue nõude esitamisel kohtumenetlust veel kuni nelja kuu võrra.

Seoses keeluga mitte alustada kohtumenetlust enne kui on möödunud neli kuud vaidluse tekkest, v.a. juhul kui vahepeal on proovitud lepitussmenetlust, leidis komisjon, et tingimuse negatiivne mõju vaidluse lahendamisele ei olnud tõendatud, sest kohtumenetlus Itaalias võtab keskeltläbi aega 9 aastat. Võttes arvesse kohustusliku lepitussmenetlusega taotletavat eesmärki, ei pidanud komisjon nelja- kuu nõuet disproportsionaalseks meetmeks.¹⁸⁸ Siinkohal tulebki proportsionaalsuse hindamisel võtta arvesse iga liikmesriigi kohtusüsteemi eripärasid ning vaidluste lahendamise kiirust. Liikmesriigis, kus vaidluse lahendamine võtab kohtus aega aastaid, ei pruugi neli kuud kestev lepitussmenetlus olla ebaproportsionaalne meede tagamaks tõhusat õiguste kaitset, kuid liikmesriigis, kus õiguspraktika standardiks on kiire mõnekuuline kohtumenetlus, võib lepitussmenetlusest tingitud viivitus kujutada selgelt ebaproportsionaalset tingimust kui sellele kuluv aeg on võrdväärne või pikem kui kohtumenetluses lahendi saamisele kuluv aeg.

Lepitussmenetluse maksumus

Magistritöö esimeses peatükis käsitleti ka lepitussmenetluse kulude kokkuhoiu eelist kohtumenetluse ees. Järelduseks oli, et kulude kokkuhoid on üks peamisi põhjuseid, miks lepitamist peetakse tõhusaks alternatiiviks kohtumenetlusele. Juhul kui lepitamisega kaasnevad kulud on võrdväärased või suuremad kui kohtus kantavad kulud, kaob stiimul lepitussmenetluse kasutamiseks. Sellest tulenevalt ei pruugi kohustuslik lepitussmenetlus olla sobivaks meetmeks tõhusa õiguskaitse saavutamisel.

Alassini jt kohtuasjas ei kaasnenud lepitusega pooltele menetluslikke kulusid, mistõttu ei näinud EK põhjust pidada kohustuslikku lepitussmenetlust selles osas ebaproportsionaalseks meetmeks.¹⁸⁹

Circo Di Donna kohtuasjas oli lepitussmenetlus seevastu tunduvalt kallim kui kohtumenetlus. Eelotsusetaotluse esitanud kohus selgitas eelotsusetaotluses, et kohustuslik vahendusmenetlus

¹⁸⁸ Samas, p 85.

¹⁸⁹ *Alassini jt*, p 57.

on vähemalt kaks korda kulukam kui kohtumenetlus, mida püütakse vahendusmenetlusega vältida, ning see ebaproportsionaalsus suureneb eksponentsiaalselt, kui suureneb vaidluse väärtus (nii et vahendusmenetlus võib olla kohtumenetlusest isegi enam kui kuus korda kulukam) või vaidluse keerukus (viimasel juhul tuleb määrata ekspert, kellele menetluspooled peavad tasu maksma ning kes abistab vahendajat vaidluste puhul, mis nõuavad spetsiifilist tehnilist pädevust, ilma et eksperdi koostatud tehnilist aruannet või tema saadud andmeid oleks võimalik järgnevas kohtumenetluses kasutada).¹⁹⁰

Komisjoni arvates peab kohustusliku lepitusmenetluse maksumuse proportsionaalsuse üle otsustama Itaalia siseriiklik kohus, sest nemad omavad kõige paremat ülevaadet kohalikest kohtumenetluse kuludest ning lepitusmenetlusega kaasnevatest kuludest. Samas tunnistas komisjon, et lepitusmenetlusega ei tohiks kaasneda disproportsionaalseid kulusid, sest see ei ole kooskõlas taotletavate majandulike eesmärkidega tõhususe printsiibi kontekstis.¹⁹¹

Magistritöö autori arvates kujutavad lepitusmenetlusega kaasnevad ülemäärased kulutused vastuolu lepitusmenetluse kasutamise taotletava eesmärgi – kulude kokkuhoid – suhtes. Juhul kui kohustuslik lepitusmenetlus ei täida enam oma eesmärki tagada isikutele tõhus õiguste kaitse kiirel ja ressursse kokkuhoidval moel, ei saa seda pidada sobivaks meetmeks nimetatud eesmärgi saavutamisel.

Euroopa Kohus jõudis *Alassini jt* kohtuasjas proportsionaalsuse testi läbi järeldusele, et kohustuslik lepitusmenetlus oli kooskõlas universaalteenuste direktiiviga. Veelgi olulisem järelendus oli aga see, et kohustuslik lepitusmenetlus ei ole vastuolus võrdväärsuse ja tõhususe põhimõtetega ning tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttega, kui selle menetluse tulemus ei ole pooltele siduv otsus, sellega ei kaasne olulist viivitust kohtusse hagi esitamisel, see peatab asjassepuutuvate nõuete aegumise ning ei tekita pooltele kulusid või tekitab väikseid kulusid, tingimusel et nimetatud lepitusmenetlust saab kasutada ka muul viisil kui elektroonilisel teel ja et erandjuhtudel või juhul, kui olukorra kiireloomulisus nõuab, on võimalik tagada esialgne õiguskaitse.¹⁹² Kohtu järeldused kattusid 2010. aastal kohtujurist J. Kokotti ettepanekuga,¹⁹³ mis viitab sellele, et vähemalt Euroopa Kohtu kui EL-i põhiõigusi kaitsva institutsiooni tasandil valitseb üksmeel, et kohustuslik lepitusmenetlus ei ole vastuolus tõhusa õiguskaitse põhimõttega eeldusel, et eelnimetatud tingimused on täidetud.

¹⁹⁰ Eelotsusetaotlus, Giudice di pace di Mercato S. Severino (Itaalia), 26.09.2011, C-492/11, *Ciro Di Donna*.

¹⁹¹ Commissione Europea, 02.04.2012, SJ.g (2012)416803, p 89.

¹⁹² Samas, p 68.

¹⁹³ Kohtujurist J. Kokott ettepanek, 19.11.2009, C-317/08 ja C-320/08, *Alassini jt*.

Kuigi EK otsust kohtuasjas *Circo Di Donna* ei ole veel avalikustatud, on tõenäoline, et kohus jätab Itaalia kohtu esitatud eelotsusetaotluse küsimustele vastamata seoses küsimuste hüpoteetilisusega. Selle võimaluse olemasolule viitab ka eelotsusetaotlust analüüsinud kohtujurist J. Kokott arvamus. Seega ei ole tõenäoline, et kohus annab oma sisulise hinnangu kohustuslikku lepitusmenetlust reguleerivatele nõuetele. Seevastu on aga oluline, et Euroopa Komisjon on vastavaid aspekte analüüsinud vahendusdirektiivi kontekstis. Komisjoni poolehoid kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisele on märguanne teistelegi liikmesriikidele, et tegemist on ühe aktsepteeritava võimalusega lepitusmenetluse siseriiklikusse õigsukorda juurutamisel. Samal ajal pakuvad mõned radikaalsemad Itaalia kohustuslikku lepitamismenetlust puudutanud sätted (näiteks ülemäärane sanktsioonide kohaldamine, lepitusmenetlusega kaasnevad suured kulutused, lepitaja kohustus esitada lepitusettepanek) mõtlemisainet nii õigusteoreetikutele kui ka õiguspraktikutele küsimuse osas, millised vahendid on kohustusliku lepitusmenetluse juurutamisel proportsionaalsed ning millised mitte.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö kirjutamisel oli autori peamiseks eesmärgiks anda vastus uurimisküsimusele, kuidas mõjutab kohustuslik lepitusmenetlus õigust õiglasele kohtumenetlusele. Selleks jaotati magistritöö neljaks peatükiks, millel igaühel oli oma alaeesmärk: 1) uurida kohustusliku lepitusmenetluse eeliseid kohtumenetluse ees, et välja selgitada, milles seisneb kohustusliku lepitusmenetluse tõhusus võrreldes kohtumenetlusega; 2) selgitada välja meetodid kohustusliku lepitusmenetluse juurutamiseks; 3) selgitada välja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklis 6 ning Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 47 kaitstava õiguse õiglasele kohtumenetlusele elemendid ning põhimõtted, mis on olulised kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasuse hindamisel; ning 4) uurida kohustusliku lepitusmenetluse juurutamise vahedite kooskõla õigusega õiglasele kohtumenetlusele läbi proportsionaalsuse testi.

Magistritöö esimeses peatükis käsitleti lepitusmenetluse olemust ja arengut Euroopa Liidus ning eeliseid kohtumenetluse ees. Kokkuvõtlikult on lepitusmenetluse puhul tegemist kohtuvälise vaidluse lahendamise meetodiga, mis eeldab kolme elemendi olemasolu: 1) lepitus toimub poolte vaba tahte alusel; 2) pooli abistab probleemile lahenduse leidmisel erapooletu lepitaja; ning 3) saavutatav lepituskokkulepe on poolte endi eelistatav lahendus, mitte lepitaja ainuisikuline otsus. Euroopa Liidus võeti lepitusmenetluse juurutamiseks 21.05.2008. a vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Liikmesriikidele oli kohustuslik direktiiv üle võtta hiljemalt 21.05.2011. a. Eestis täideti direktiivi ülevõtmise kohustus 01.01.2010.a jõustunud lepitusseadusega.

Lepitusmenetluse kasutamise peamiseks eesmärgiks on tagada pooltele tõhus õiguskaitse kättesaadavus. Ühtlasi aitaks lepituse laialdane kasutamine kaasa kohtumenetluse efektiivsemaks muutmisele. Lepitusmenetluse peamiseks eelisteks kohtumenetluse ees on asjaolud, et lepitusmenetlus on kulusid kokkuhoidev, kiire, paindlikum osapoolte vajaduste osas ja tagab suurema kindlustunde kokkulepete järgimisel.

Selleks, et nimetatud eelised tegelikkuses realiseeruda saaksid, on vajalik, et isikud lepitusmenetlust kasutaksid. Siinkohal tuleb seadusandjal otsustada, kas lepitusmenetlus peaks olema läbinisti vabatahtlik tegevus või tuleks muuta lepitusmenetluse kasutamine

kohustuslikuks kohtueelseks vaidluste lahendamise meetodiks. Kohustuslikult on lepitusmenetlust võimalik reguleerida kahel viisil: 1) kategooriline lepitusmenetlus; ja 2) diskretsiooniline lepitusmenetlus.

Kategoorilise lepitusmenetlusega on tegemist juhul, kui seadusandja on näinud konkreetsete vaidluste jaoks (näiteks abielu lahutamine, naabrusvaidlused, kindlustusvaidlused) ette kohustusliku lepitusmenetluse proovimise enne hagi kohtusse esitamist. Kategoorilist lepitusmenetlust on võimalik juurutada kas ainult üksikute spetsiifiliste vaidluste puhul (praktiseeritakse näiteks Saksamaal ja Austrias) või valdava osa tsiviilvaidluste puhul (praktiseeriti kuni 2012. aasta sügiseni Itaalias).

Diskretsiooniline lepitusmenetlus toimub juhul, kui kohtunikule on antud võimalus suunata pooled lepitaja juurde oma kaalutusõiguse alusel. Kohtu diskretsioon kohustusliku lepitusmenetluse puhul väljendub kohtu õiguses kohustada pooli lepitusmenetluse algatamiseks, kohustada pooli teabeüritusel osalemiseks või kohaldada lepitusest keeldunud poole osas kaalutusõiguse alusel sanktsioone. Kohtuniku kaalutusõigusel põhinevat kohustuslikku lepitusmenetlust praktiseeritakse kõige struktureeritumal moel Inglismaal, kus on ette nähtud sanktsioonide kohaldamise süsteem olukordade jaoks, kus üks või mõlemad pooled keelduvad kohtuniku soovitud järgimast ja lepitaja poole pöördumast. Lisaks viljeletakse diskretsioonilist lepitusmenetlust veel Eestis, Saksamaal ja Austrias.

Magistritöö kolmandas ja neljandas peatükis käsitleti kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasust seoses indiviidi õigusega õiglasele ja tõhusale kohtumenetlusele. Euroopa inimõiguste kohtu ja Euroopa Kohtu praktika analüüsimise tulemusena leiti, et õigus õiglasele kohtumenetlusele hõlmab endas nii õigust kohtusse pöörduda kui ka õigust õiglasele kohtumenetluse läbiviimisele. Õigus kohtusse pöörduda omakorda eeldab, et isikul on reaalne mitte teoreetiline võimalus esitada kohtusse hagi ja sellele jätkuvas kohtumenetluses oma õigusi kaitsta. Lisaks peab olema tagatud, et isikule antakse piisavalt informatsiooni asjaolude kohta, mis võivad mõjutada tema õiguste kaitset kohtumenetluse käigus. Kohustusliku lepitusmenetluse puhul tähendab eeltoodu, et hoolimata lepitusmenetluse toimumisest või mitte toimumisest, peab isikul olema võimalik algatada kohtumenetlus ja juhul kui lepitusmenetlus toimub, peab isik olema informeeritud selle mõjust kohtumenetlusele.

EIK ning EK on oma praktikas tunnustanud ka põhimõtet, et õigus õiglasele kohtumenetlusele ei ole absoluutne õigus ja seda võidakse proportsionaalsuse printsiipi

rakendades piirata. Seega järeldeb, et ka kohustuslik lepitusmenetlus ei kujuta endast *per se* EIKonv artikkel 6 rikkumist, kui selle rakendamist õigustab taotletav eesmärk ning lepitusmenetlusele suunamise meetmed ei põhjusta pooltele võrreldes taotletava eesmärgiga liigset kahju.

Kohustusliku lepitusmenetluse kooskõla õigusega õiglasele kohtumenetlusele on käsitletud nii õigusteoorias kui ka õiguspraktikas. Õigusteoorias leitakse, et lepitusmenetlus peaks säilitama oma informaalsuse ja poolte-sõbralikkuse ka siis, kui seda kohaldatakse kategoorilises või diskretsioonilises korras. Vaidluste meelevaldne lepitusse suunamine, ülemäärane sanktsioonide kasutamine ja kohtu liigne lepitusmenetlusse sekkumine õhnestavad lepitusmenetluse aluspõhimõtteid piirini, mis ületab lepituse vabatahtliku olemuse. Seega on kohustuslik lepitusmenetluse kasutamine kooskõlas õigusega õiglasele kohtumenetlusele juhul kui selle teostamisel on võimalik kohaldada erandeid, sanktsioonid lepitusest keeldumise puhul on mõistlikud ning garanteeritud on lepitusmenetluse käigus toimunud kommunikatsiooni konfidentsiaalsus.

Õiguspraktikas on kohustusliku lepitusmenetlusega kokku puutunud Euroopa Kohus. 2010. aastal otsustatud *Alassini jt* kohtuasjas leidis EK, et kohustuslik lepitusmenetlus ei ole vastuolus võrdväarsuse ja tõhususe põhimõtetega ning tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttega. Seda aga ainult juhul, kui lepituse tulemus ei ole pooltele siduv otsus, sellega ei kaasne olulist viivitust kohtusse hagi esitamisel, see peatab asjassepuutuvate nõuete aegumise ning ei tekita pooltele kulusid või tekitab väikseid kulusid, lepitusmenetlust saab kasutada ka muul viisil kui elektroonilisel teel ja et erandjuhtudel või juhul, kui olukorra kiireloomulisus seda nõuab, on võimalik tagada esialgne õiguskaitse.

Hetkel on EK menetluses vahendusdirektiivi tõlgendamist puudutav kohtuasi *Circo Di Donna*, mis puudutab Itaalias viljeletud kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasust. Arvestades, et Itaalia kõrgeim kohus kuulutas dekreedid, mille õiguspärasust *Circo Di Donna* kohtuasi puudutab, põhiseadusega vastuolus olevaks, on EK-le esitatud eelotsusetaotluse küsimused tänaseks päevaks hüpoteetilist laadi. Seetõttu on tõenäoline, et kohus jätab neile vastamata. Küll aga on *Circo Di Donna* kohtuasja kontekstis oluline Euroopa Komisjoni seisukoht, et lepitusmenetluse kohustuslikuks muutmise radikaalsete vahenditega ei riku direktiivi sätteid ega taotletavat eesmärki seni, kuni on tagatud poole õigus pöörduda vaidluse lahendamiseks soovi korral kohtusse. Komisjoni seisukohast hoolimata tuleb liikmesriikidel radikaalsemate vahendite nagu näiteks lepitaja poolse lepitusettepanku kohustusliku esitamise

nõude, sanktsioonide ülemäärase kohaldamise võimaldamise ning lepitusmenetluse ressursikulukuse osas olla ettevaatlik, sest nende proportsionaalsus võrreldes taotletava eesmärgiga pakkuda pooltele tõhusat alternatiivi vaidluste lahendamiseks oleneb suures osas iga liikmesriigi õiguskorra eripäradest.

Õigusteooria ning õiguspraktika analüüs toetab autori esitatud hüpoteesi, et kohustusliku lepitusmenetluse kasutamine ei riku *per se* õigust õiglasele kohtumenetlusele. Nimelt oleneb kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasus selle juurutamiseks valitud meetodidest ning vahenditest. Näiteks ei ole õigusteooria järgi õigusega õiglasele kohtumenetlusele kooskõlas kategooriline lepitusmenetlus, mis ei paku pooltele võimalust taotleda kohtult lepitamises osalemise kohustusest vabastamist. Õiguspraktikas aga ei ole õiguspärane meede, millega võetakse poolelt võimalus pöörduda lepitamisest keeldumise või lepituse luhtumise korral vaidluse lahendamiseks kohtusse. Lisaks ei tohi õiguspraktikas olla kohustusliku lepitusmenetluse juurutamiseks valitud meede ebaproportsionaalne sellega taotletava eesmärgi osas.

Seega võib kokkuvõtlikult järeldada, et Euroopa Liidu ja selle liikmesriikide seadusandjad võivad lepitusmenetlusele laiema kasutajaskonna leidmise eesmärgil juurutada kohustuslikku lepitusmenetlust, kuid valitud meetodite ja vahendite osas tuleb meeles pidada kahte olulisemat põhimõtet. Esiteks tuleb garanteerida, et isikul oleks võimalus soovi korral lepitusmenetlusest loobuda ja jätkata vaidluse lahendamist kohtumenetluses. Teiseks, kohustusliku lepitusmenetluse juurutamiseks valitud vahendite osas tuleb tagada, et nad ei oleks tõhusa õigusemõistmise saavutamise suhtes ebaproportsionaalsed. Nimetatud põhimõtete järgimise korral on kohustusliku lepitusmenetluse mõju kohtumenetlusele positiivne aidates kaasa kohtukoormuse vähendamisele ning õigusemõistmise tõhususe saavutamisele.

How does mandatory mediation affect the right to a fair trial?

Summary

On 23 April 2008, the European Parliament adopted a new directive on certain aspects of mediation in civil and commercial matters (mediation directive), which aim was to encourage access to alternative dispute resolution methods by encouraging the use of mediation. Member States were given till 23 April 2011 to transpose the directive. Estonia fulfilled its obligation on 1 January 2010 with the enforcement of the Conciliation Act.

Despite the existence of the mediation directive since 2008, mediation has not achieved the expected popularity in its usage nor had a positive impact on the adjudication of civil cases. Therefore a broader movement for the support of mandatory mediation has begun in the European Union. Recently a proposal was made by leading EU mediation experts G. De Palo and M. Trevor to implement the so called “balanced relationship target number” that would require each Member States to develop a target number, which would represent the minimum percentage of cases to be mediated in each country in order to arrive at an ideal “balanced relationship” with the percentage of litigated cases. Representatives of the European Parliament have shown support to the idea and Vivian Reding, the Vice President of the European Commission, has stated that the Commission will do everything in its power to help Member States reach the objectives of the directive. The Commission is required submit to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee a report on the application of the mediation directive by 21 May 2016. If the report should reflect a need for further regulation in order to achieve the goals of the mediation directive, the Commission shall make necessary proposals.

Due to the above reasons the need for mandatory mediation schemes has become a highly debated question in the European legal communities. Policymakers recognize mandatory mediation as a suitable tool for bringing down back-clogs of civil courts and providing parties with an efficient alternative method for dispute resolution. Yet, legal obstacles exist to realizing the idea in practice. Namely, the European Convention on Human Rights (ECHR) and the Charter of the Fundamental Rights of the European Union (CFREU) secure everyone a right to fair trial. Mandatory mediation as an alternative to court proceedings shall therefore have to find a way around that right to be considered legal. Consequently, the question

remains how exactly does mandatory mediation affect the right to fair trial and how should it be ensured that its implementation will not bring along violations to the right to fair trial as enshrined in the ECHR and in the CFREU? The question constitutes a central research problem for this Master's thesis.

In order to properly answer the research question, the thesis is divided into four chapters each of which has a purpose to fulfil in helping to analyse the research question. Firstly, the thesis studies the principles and benefits of mediation in comparison to court procedure. Secondly, methods for the implementation of mandatory mediation are enumerated and analysed. After that the thesis focuses on the principles and elements of the right to fair trial and analyses them in light of mandatory mediation. The final chapter of the thesis examines the means for implementing mandatory mediation and their compatibility with the right to fair trial through the application of the proportionality test.

There are three main principles laying down the basis for mediation: 1) mediation is a purely voluntary act of the parties; 2) where they are assisted by a third neutral party (mediator) throughout the mediation procedure; but 3) the mediator does not have the right to impose his or her solution of the dispute on the parties, it shall rather be a consensual agreement of the parties themselves.

As mediation is voluntary and the parties are not compelled to reach an agreement, mediation is considered a more flexible form of dispute resolution. In comparison to the court procedure, the parties have more freedom in deciding on the applicable rules as well as evidence that shall be included or excluded. However, it is not allowed to ignore the mandatory law applicable to the dispute not exclude provisions that would normally be considered.

Additionally, mediation is considered to be a speedier and more cost-efficient method for dispute resolution than the court procedure. For example, studies show that a common cross-border civil dispute will cost parties EUR 10,449 to be adjudicated at court, whereas mediation costs only amount up to EUR 2,490. Also, while civil cases can take years to reach a court decision, mediation normally takes no longer than a few weeks or a few months.

Mediation mainly aims towards providing parties with an effective protection of rights. That on the other hand helps reduce the court workload, which will consequently lead to a better and more efficient adjudication of civil cases. The goals of mediation are important to

remember when analysing the proportionality of the measure chosen for implementing mandatory mediation.

Mandatory mediation can be implemented through two methods: categorical referral of cases to mediation and discretionary referral. Categorical referral occurs when the legislature has foreseen concrete cases by law to be mediated prior to initiating a court procedure. Categorical mediation can occur in two cases: 1) only some specific cases are bound by mandatory mediation; or 2) it is imposed to most civil disputes. Estonia, Austria and Germany are examples of countries where only exceptional specifically determined disputes are referred to mandatory mediation. Italy, on the other hand, practiced from 2010-2012 a mediation scheme whereby most civil cases were required to be mediated prior to continuing with the court proceedings.

Discretionary mandatory mediation means by definition a judge's right to apply his or her discretion when deciding whether or not a case should be referred to mediation. Discretionary mandatory mediation is practiced when the judge has a right to compel parties to try mediation, when the judge can compel parties to participate in a mandatory mediation information session, or when the judge can exercise his or her discretion in deciding whether or not to sanction a party who has refused from mediation. First two alternatives are practiced in most European countries, whereas the right to impose sanctions on a party is common to only a few Member States (e.g. the United Kingdom).

In deciding whether or not mandatory mediation violates the right to fair trial one would need to know its elements and principles. According to the practice of the European Court of Human Rights and to the practice of the European Court of Justice, the right to fair trial entails the right to initiate a court procedure as well as the right for a fair conduct of the procedure. From a perspective of mandatory mediation, the right for a fair conduct of the court procedure is an irrelevant element, as mediation by its nature requires different rules for proceedings than civil court procedure. Therefore the thesis only studies the right to initiate a court procedure.

The right to initiate a court procedure requires the adherence to three principles: 1) the right to access the court cannot be an illusory one, but an actual right to file the claim and initiate proceedings; 2) the parties shall be informed of all the relevant circumstances that may have an effect on the practicing of their rights and obligations; and 3) the right to access to the

courts is not an unlimited one and can be subject to restrictions. However those restrictions are subject to the scrutiny of the so-called proportionality test, which requires the goal, which is pursued to be a legitimate one, the act or measure to be “suitable” to achieve the goals pursued, and the measure to be proportionate in relation to the goal that is being pursued. All measures used for the implementation of mandatory mediation are required to pass the proportionality test to be declared legitimate.

The affect of mandatory mediation on the right to fair trial has been studied thoroughly by legal scholars. Many believe that mandatory mediation is in essence contradictory to the right to fair trial as it denies disputing parties an opportunity to decide for themselves whether or not mediation is their preferred method for dispute resolution. The supporters of mandatory mediation, on the other hand, argue that mandatory mediation does not deny the parties an access to the court it simply delays it for the time of mediation proceedings. Consequently mandatory mediation cannot violate the right to fair trial as prescribed in article 6 of the ECHR and in article 47 of the CFREU as long as it does not ban a party from accessing the court altogether.

Scholars have developed a series of principles to be considered when determining whether or not mandatory mediation violates the right to fair trial. Firstly, the scholars agree that it would constitute a violation of a right to fair trial when civil disputes would be referred to mediation automatically without any due regard to the specifics of the dispute or to the parties’ opinion about the prospect of solving the dispute in mediation. Such disputes concern situations where categorical mandatory mediation is practiced without the possibility to apply for an exemption from having to attend a mediation session. Additionally, a situation where a judge exercises his or her discretion in sending cases to mediation based on automatism rather than on a reasoned opinion to believe that the case has a prospect of being successfully settled in mediation, would also violate the right to fair trial.

Secondly, it is believed that overly burdensome sanctions should be avoided in implementing mandatory mediation. For example, it is likely that an obligation of a party who has refused to mediate, but who nevertheless has won in the court proceeding, to pay his own court fees as well as those of the losing party, would constitute a violation of the right to fair trial.

Thirdly, legal scholars have concluded that in mandatory mediation cases the court should never be allowed to investigate what was discussed in mediation proceedings. Mediation is a

strictly confidential dispute resolution method. Therefore, if the court were to intrude to its conduct, the parties would not be comfortable in voluntarily sharing information with the other party and the mediator to reach an agreement. Consequently, mediation would lose its point if the confidentiality requirement were not of a binding nature to all of the parties of the mediation.

In legal practice, the results of when would mandatory mediation measures constitute a violation of article 6 of the ECHR or article 47 of the CFREU, remain slightly different from those of legal theory. European Court of Justice has twice been presented with cases concerning mandatory mediation. Both of the cases originate from Italy and concern implementation of mandatory mediation measures. The first case *Alassini and others* was decided in 2010 and the second case *Circo Di Donna* is currently pending at the Court.

In *Alassini and others* the Court found that national legislation which imposes the disputing parties an obligation to attend mediation prior to initiating court proceedings did not violate the right to fair trial provided that that procedure does not result in a decision which is binding on the parties, that it does not cause a substantial delay for the purposes of bringing legal proceedings, that it suspends the period for the time-barring of claims and that it does not give rise to costs – or gives rise to very low costs – for the parties, and only if electronic means is not the only means by which the settlement procedure may be accessed and interim measures are possible in exceptional cases where the urgency of the situation so requires.

In the case of *Circo Di Donna* the Court faces more radical means for mandatory mediation implementation, but since Italian Constitutional Court has recently declared the disputed provisions unconstitutional the Court is likely to follow the opinion of the Advocate General J. Kokott and leave the questions unanswered. However, what shall be remembered from the *Circo Di Donna* case is the position of the European Council that even radical means can be in line with the right to fair trial as long as it is ensured that a party has an actual right to refuse mediation and opt for dispute resolution at court. *Circo Di Donna* case provides Member States with good examples of borderline means for the implementation of mandatory mediation which legality depends in a larger part on the legal order of the concrete Member State. Measures such as excessive sanctions on a party refusing to mediate, an obligation of the mediator to represent a mediation agreement regardless of the parties' wish and high expenses associated with conducting mediation should ring an alarm bell when implementing mandatory mediation.

In conclusion, the analysis carried out in the four chapters of the thesis shows that mandatory mediation does not constitute *per se* a violation to the right to fair trial. However, when implementing mandatory mediation the legislatures have to ensure that the parties are not stripped from their right to initiate a court procedure regardless of their intent to try mediation. Additionally, every measure that is used to implement mandatory mediation shall first be subject to the proportionality test to determine whether or not the measure is suitable for the aim pursued and whether or not it constitutes a proportional means for pursuing the goal. If those principles are followed, mandatory mediation could prove to be an efficient alternative to court proceedings that helps raise the effectiveness of the adjudication of claims and reduce court workload.

Kasutatud kirjandus

1. Alexander, N. Global Trends in Mediation. Kluwer Law International, 2. trükk 2006.
2. Altobelli, T. Spencer, D. Dispute Resolution in Australia: Cases, Commentary and Materials. Lawbook Co Sydney 2005.
3. Boettger, U. Efficiency Versus Party Empowerment – Against a Good-Faith Requirement in Mandatory Mediation. – The Review of Litigation, 23, 2004.
4. Bullock, S.G., Gallagher, L.R. Surveying the State of the Mediative Art: A Guide to Institutionalizing Mediation in Louisiana. – Louisiana Law Review, 57, 1997.
5. Dauer, E. A. Alternative Dispute Resolution: Law and Practice. Juris Publishing Inc 2000.
6. De Palo, G. Keller, R. L. The Italian Mediation Explosion. – Harvard Negotiation Journal, aprill 2012.
7. De Palo, G. Trevor, M. B. EU Mediation Law and Practice. Oxford University Press 2012.
8. Della Noce, D.J. Mediation Theory and Policy: the Legacy of the Pound Conference. – Ohio State Journal on Dispute Resolution, 545, 2002.
9. Drummond, R. Court-Annexed Mediation in England: Foundations for an independent and enduring partnership. 2005. – Arvutivõrgus: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=962122 (04.05.2013).
10. Erne, J. Vehendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. – Juridica VII/2003
11. Francioni, F. (toim). Access to Justice as a Human Right. Oxford University Press 2007.
12. Fuller, L.L. Mediaton: Its Forms and Functions. – 44 Southern California Law Review, 1971.
13. Ginter, C. Pihlak, M. De Palo, G. Trevor, M. B. Estonia is gradually warming up to ADR. – Alternatives to the high cost of litigation, 30, 08.09.2012.
14. Hanks, M. Perspectives on Mandatory Mediation. – University of New South Wales Law Journal, 35(3), 2012.
15. Harris, D.J. Boyle, M. O. Warbrick, C. Law of the European Convention on Human Rights. London: Butterworths 1995.
16. Hazel Genn, D. Twisting arms: court-referred and court-linked mediation under judicial pressure. Crown Copyright 2007.
17. Hutchinson, C.C. The Case of Mandatory Mediation. – Loyola Law Review, 42, 1996.

18. Jacobs, F.G. The Right to a Fair Trial in European Law. – European Human Rights Law Review, 2, 1999.
19. Kõve, V. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. – Juridica IX, 2012.
20. Laffranque, J. Euroopa Liidu põhiõiguste harta – ühineva Euroopa (sh Eesti) loomulik areng? – Riigikogu Toimetised, 3, 2001.
21. Lõhmus, U. Põhiõiguste kaitse kolmnurgas riik – Euroopa Nõukogu – Euroopa Liit. – Juridica V/2010.
22. Lõhmus, U. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Juridica Inimõigused ja nende kaitse/2003 Euroopas.
23. Mak, C. Rights and Remedies. Article 47 EUCFR and Effective Judicial Protection in European Private Law Matters. – Center for the Study of European Contract Law, Working Paper Series 2012-11.
24. Maruste, R. Põhiõiguste harta Euroopa põhiseaduslikus lepingus. – Juridica X/2004.
25. McEwen, C.A., Maiman, R.J. Small Claims Mediation in Maine: an Empirical Assessment. – Maine Law Review, 33, 1981.
26. McEwen, C.A., Maiman, R.J. Mediation in Small Claims Court: Achieving Compliance Through Consent. – Law & Society Review, 18, 1984.
27. Moffitt, M. L. Special Section: Frank Sander and His Legacy as an ADR Pioneer. – Harvard University Negotiation Journal, 2006.
28. Quec, D. Mandatory Mediation: an Oxymoron? Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Program. – Cardozo Journal of Conflict Resolution 11, 2010.
29. Rozakis, C. The Right to a Fair Trial in Civil Cases. – Judicial Studies Institute Journal, 2004.
30. Sander, F.E.A., Allen, H.W., Hensler, D. Judicial (Mis)use of ADR? A Debate. – 27 The University of Toledo Law Review 1995-1996.
31. Sander, F.E.A. Another View of Mandatory Mediation. – Dispute Resolution Magazine. Winter 2007.
32. Shipman, S. Compulsory mediation: the elephant in the room. – Civil Justice Quarterly, 2011, 30(2).
33. Teeveer, R jt (toim). Kohtute aastaraamat 2011. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1345/Kohtute_aastaraamat2011_20apr.pdf (04.05.2013).
34. Triipan, M. Proportsionaalsuse põhimõtte põhiõiguste kaitsel. Magistritöö. Tallin/Tartu 2005

35. Vidmar, N. Assessing the Effects of Case Characteristics and Settlement Forum on Dispute Outcomes and Compliance. – Law & Society Review, 21, 1987.
36. White, S. Directive 2008/52 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters: a new culture of access to justice?. – Arbitration 2013, 79(1).
37. Winkler, W. Access to Justice, Mediation: Panacea of Pariah?. – Canadian Arbitration and Mediation Journal 16 (1):5-9 2007.
38. Winston, D.S. Participation Standards in Mandatory Mediation Statutes: “You Can Lead a Horse to Water...”. – Ohio State Journal on Dispute Resolution, 11, 1996.
39. Wissler, R.L. Court-Connected Mediation in General Civil Cases: What We Know From Empirical Research. – 17 Ohio State Journal on Dispute Resolution, 2002.

Kasutatud normatiivaktid

40. Arbeitsgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung. 02.07.1979. – BGBl. I S. 853, 1036 ... BGBl. I S. 157.
41. Bundesgesetz über Mediation in Zivilrechtssachen. – BGBl I Nr 23/2003.
42. Decreto Legislativo, 04.03.2010. Nr 28.
43. Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid. – ELT 2012/C 326/01, 26.10.2012, lk 1-363.
44. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT 2012/C 326/02, 26.10.2012, lk 391-347.
45. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2002/22/EÜ, 07.03.2002, universaalteenuse ning kasutajate õiguste kohta elektrooniliste sidevõrkude ja -teenuste puhul. – ELT eriväljaanne 13/29, lk 367.
46. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ, 21. mai 2008, vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. – ELT L 136, 24.05.2008, lk 3-8.
47. Gesetz, betreffend die Einführung der Zivilprozeßordnung in der im Bundesgesetzblatt Teil III, 11. 03.2013. – BGBl. I S. 434.
48. Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit. 17.12.2008. – BGBl. I S. 2586, 2587 ... BGBl. I S. 266.
49. Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung, 21.07.2012. – BGBl. I, 2012, S. 1577.
50. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
51. Lepitusseadus. – RT I 2009, 59, 385.

52. Komisjoni soovitus 98/257/EÜ, 30. 03.1998, tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise eest vastutavate asutuste suhtes kohaldatavate põhimõtete kohta. – EÜT L 115, 17.4.1998, lk 31.
53. Selgitused põhiõiguste harta kohta. – ELK 2007/C 303/02, 14.12.2007.
54. The Civil Procedure Rules 1998. – 1998 No. 3132(L.17), 26.04.1999.
55. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197 ... RT I, 05.04.2013, 5.
56. Zivilprozessordnung, 01.08.1895. – RGBL Nr. 118/1914 ... BGBl. I Nr. 21/2011.
57. Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung, 05.12.2005. – BGBl I S. 3202, 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781.
58. Zivilrechts-Änderungsgesetz 2004. – BGBl I Nr 91/2003, art III.

Kasutatud kohtupraktika

59. *Burchell vs. Bullard*, 2005. 08.04.2005, EWCA Civ 358.
60. *Cowl and Others vs. Plymouth City Council*, 14.12.2001. (2001) EWCA Civ 1935.
61. *Dunnett vs. Railtrack plc*, 22.02.2002. (2002) EWCA Civ 303.
62. *Faidi vs. Elliot Corporation*, 16.03.2012. (2012) EWCA Civ 287.
63. *Halsey v. Milton Keynes General NHS Trust*, 11.05.2004. (2004) EWCA Civ 579.
64. *Hurst vs. Leeming*, 09.05.2002. (2001) EWHC 1051 (Ch).
65. *Leicester Circuits Ltd vs. Coates Brothers plc*, 05.03.2003. (2003) EWCA Civ 333.
66. N. 272 Sentenza 24 ottobre-6 dicembre 2012. – GU n.49, 12.12.2012.
67. OGH 14.12.2011, 3 Ob 196/11m.
68. RKTkm 3-2-1-64-10, 16.06.2010.
69. *Rolf vs. De Guerin*, 09.02.2011. (2011) EWCA Civ 78.
70. *Royal Bank of Canada Trust Corporation Ltd vs. Secretary of State for Defence*, 14.05.2003. (2003) EWHC 1841 (Ch).

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

71. EIKo, 17.01.1970, 2689/65, *Delcourt vs. Belgia*.
72. EIKo, 21.02.1975, 4451/70, *Golder vs. Ühendkuningriigid*.
73. EIKo, 09.10.1979, 6289/73, *Airey vs. Iirimaa*.
74. EIKo, 28.05.1985, 8225/78, *Ashingdane vs. Ühendkuningriigid*.
75. EIKo, 27.08.1991, 12750/87; 13780/88; 14003/88, *Philis vs. Kreeka*.
76. EIKo, 16.12.1992, 12964/1987, *De Geouffre de la Pradelle vs. Prantsusmaa*.
77. EIKo, 23.09.1994, 19823/92, *Hokkanen vs. Soome*.

78. EIKo, 13.07.2000, 25735/94, *Elsholz vs. Saksamaa*.
79. EIKo, 19.06.2001, 28249/95, *Kreuz vs. Poola*.
80. EIKo, 31.10.2003, 50389/99, *Doran vs. Iirimaa*.
81. EIKo, 12.07.2007, 68490/01, *Stankov vs. Bulgaaria*.
82. EIKo, 17.07.2007, 52658/99, *Mehmet ja Suna Yigit vs. Türgi*.

Euroopa Liidu Kohtu praktika

83. EKo, 17.12.1970, 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*.
84. EKo, 16.12.1976, 33/76, *Rewe-Zentralfinanz ja Rewe-Zentral*.
85. EKo, 16.12.1976, 45/76, *Comet*.
86. EKo, 23.04.1986, C294/83, *"Les Verts" vs. Euroopa Parlament*.
87. EKo, 15.05.1986, C-222/84, *Johnston*.
88. EKo, 15.10.1987, C-222/86, *Unectef vs. Heylens*.
89. EKo, 13.07.1989, C-5/88, *Wachauf*.
90. EKo, 13.12.1989, C-332/88, *Grimaldi*.
91. EKo, 18.06.1991, C-260/89, *ERT*.
92. EKo, 03.12.1992, C-97/91, *Borelli*.
93. EKo, 14.12.1995, C-312-93, *Peterbroeck*.
94. EKo, 18.12.1997, C-309/96, *Annibaldi*.
95. EKo, 13.04.2000, C-292/97, *Karlsson jt*.
96. EKo, 13.03.2001, C-397/98, *PreussenElektra*.
97. EKo, 11.09.2003, C-207/01, *Altair Chimica*.
98. EKo, 04.12.2003, C-63/01, *Evans*.
99. EKo, 27.06.2006, C-540/03, *Parlament vs. Nõukogu*.
100. EKo, 05.12.2006, C-94/04 ja C-202/04, *Cipolla jt*.
101. EKo, 13.03.2007, C-432/05, *Unibet*.
102. EKo, 07.06.2007, C-222/05 ja C-225/05, *van der Weerd jt*.
103. EKo, 08.07.2007, C-119/05, *Lucchini*.
104. EKo, 22.12.2008, C-414/07, *Magoora*.
105. EKo, 18.03.2010, C-317/08, *Alassini jt*.
106. EKo, 16.07.2009, C-12/08, *Mono Car Styling*.

Muud allikad

107. I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed 2011. aasta kokkuvõte. Justiitsministeerium, Õigusloome ja arenduse talitus, Justiitshalduspoliitika osakond, Tallinn 2012. – Arvutivõrgus:
<http://www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56683/Kohtute+menetlusstatistika%2C+2011.a+kokkuv%F5te.pdf> (04.05.2013).
108. Civil Court Mediation Service Manual. Her Majesty's Courts Service, 3, 2009. Arvutivõrgus:
http://www.judiciary.gov.uk/Resources/JCO/Documents/Guidance/civil_court_mediation_service_manual_v3_mar09.pdf (04.05.2013).
109. Commissione Europea, 02.04.2012, SJ.g (2012)416803 (itaalia keeles). Arvutivõrgus:
<http://www.adrquadra.com/eng/news/opinion-european-commission-on-mandatory-mediation-in-italy-article-by-carlo-mosca.php> (04.05.2013).
110. Commission of the European Communities. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. Brussels, 19.04.2002, COM(2002) 196 final.
111. De Palo, G. Feasley, A. Orecchini, F. Quantifying the cost of not using mediation – a data analysis. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs 2011. – Arvutivõrgus:
<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201105/20110518ATT19592/20110518ATT19592EN.pdf> (04.05.2013).
112. Eelotsusetaotlus, Giudice di pace di Mercato S. Severino (Itaalia), 26.09.2011, C-492/11, *Ciro Di Donna*.
113. Kindlustuse lepitusorgan 2011. aasta aruanne. – Arvutivõrgus:
http://www.eksl.ee/images/files/Lepitusorgan_aruanne_2011%287%29.pdf (04.05.2013).
114. Kindlustuse lepitusorgan, lepitusmenetluse kulude eeskiri. – Arvutivõrgus:
http://www.eksl.ee/images/files/Lepitusorgan_kuludeeeskiri%288%29.pdf (04.05.2013).
115. Euroopa Justiitsvõrgustik tsiviil- ja kaubandusajades. Vaidluste alternatiivsed lahendused- Austria. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_aus_et.htm (04.05.2013).
116. Euroopa Komisjon. Teabekiri, 12.03.2013. Arvutivõrgus: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-193_et.htm (04.05.2013).
117. Euroopa Parlamendi 13. septembri 2011. aasta resolutsioon, mis käsitleb vahendusmenetluse direktiivi rakendamist liikmesriikides, selle mõju vahendusmenetlusele ja selle vastuvõtmist kohtute poolt (2011/2026(INI)). –

- Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2011-0361+0+DOC+PDF+V0//ET> (04.05.2013).
118. Euroopa Parlament. Arutelud, 11.09.2012. CRE 11/12/2012 – 16. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20121211&secondRef=ITEM-016&language=ET> (04.05.2013).
119. Euroopa Ühenduste Komisjon. Ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv vahenduse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Brüssel, 22.10.2004, KOM(2004) 718 lõplik.
120. European Commission Press Release on 21.11.2011, “Cross-border legal disputes: Commission takes action to ease access to justice”. Arvutivõrgus: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1432_en.htm?locale=en (04.05.2013).
121. European Commission Press Release on 27.09.2012, “Cross-border legal disputes: Commission takes Cyprus and the Netherlands to Court for failing to transpose EU rules”. Arvutivõrgus: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1016_et.htm (04.05.2013).
122. European Court of Human Rights. Overview 1959-2011. February 2012. – Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E58E405A-71CF-4863-91EE-779C34FD18B2/0/APERCU_19592011_EN.pdf (04.05.2013).
123. Kohtujurist Alberi ettepanek 01.02.2001, C-340/99, *TNT Traco*.
124. Kohtujurist A. Tizzano ettepanek, 08.02.2001, C-173/99, *BECTU*.
125. Kohtujurist J. Kokott ettepanek, 19.11.2009, C-317/08 ja C-320/08, *Alassini jt*.
126. Kohtujurist J. Kokott ettepanek, 11.04.2013, C-492/11, *Ciro Di Donna*.
127. Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&eid=624582&u=20120222104036> (04.05.2013).
128. Tampere European Council 15 and 16 October 1999. Presidency conclusions. – Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm# (04.05.2013).
129. Woolf. Access to Justice Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales, 1996. Arvutivõrgus: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.dca.gov.uk/civil/final/index.htm> (04.05.2013).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Maria Pihlak

(sünnikuupäev: 25.03.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kohustuslik lepitusmenetlus- tõhus alternatiiv vaidluste lahendamisele või lõpp õiglasele kohtumenetlusele?,

mille juhendaja on

Carri Ginter,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 06.05.2013